

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

**Společenská rehabilitace československých letců RAF
v 60. letech 20. století**

Diplomová práce

Autor:	Bc. Jana Netíková
Studijní program:	N7105 Historické vědy
Studijní obor:	Historie
Forma studia:	Kombinovaná
Vedoucí práce:	prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Hradec Králové, 2022

Zadání diplomové práce

Autor:	Bc. Jana Netíková
Studium:	F17NK0039
Studijní program:	N7105 Historické vědy
Studijní obor:	Historie
Název diplomové práce:	Společenská rehabilitace československých letců RAF v 60. letech 20. století
Název diplomové práce AJ:	Social Rehabilitation of Czechoslovak pilots in the RAF in the 1960s

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat problematikou společenské rehabilitace československých letců, kteří sloužili za 2. světové války v britském královském letectvu (RAF). Práce bude zaměřena na 60. léta, kdy v Československu poprvé veřejně probíhá diskuze o přehodnocení vztahu společnosti k západnímu odboji a byl přijat zákon o soudní rehabilitaci. V uvolněné politické atmosféře vycházejí první serióznější odborné práce, memoárová literatura přímých účastníků západního odboje, romány, točí se hrané filmy i dokumenty. V práci bude čerpáno zejména z odborné a memoárové literatury, archivů, a to především z vojenských, československé kinematografie 60. let, internetu a dalších relevantních zdrojů.

Prameny: BUFKA Vilém: Bombardér T-2990 se odmlčel, Praha 1966; ČEJKA Eduard: Zlomená křídla, Praha 1968; FAJTL František: Sestřelen!, Praha 1969; FAJTL František: Dva údery pod pás, Praha 1993; JÁNSKÝ Filip: Nebeští jezdci, Praha 1964; KAVAN František: Zrada na křídlech Hurricanu, Praha 1970; RAJLICH Jiří, REŽNÁ Jitka: Generál Fajtl slovem historika, rodiny a objektivem fotografií, Praha 2012; ŠIŠKA Alois: KX-B neodpovídá, Praha 1966 Literatura: FIDLER Jiří, RAJLICH Jiří: Soumrak králů vzduchu, Praha 2000; JANEČEK Oldřich: Odboj a revoluce 1938-1945: nástin dějin čs. Odboje, Praha 1965; KAPLAN Karel: Československo v letech 1967-1969, Praha 1993; KUDRNA Ladislav: Jeden ze zapomenutých mužů, Praha 2007; PECKA Jindřich: Občanská společnost 1967-1970: sociální organismy a hnutí Pražského jara, Praha 1998; PENÍŽKOVÁ Xenie, PTÁČNIKOVÁ Světlana: Českoslovenští letci působící za druhé světové války v RAF ve fondech Archivu bezpečnostních složek MV ČR (1. část). In: Sborník Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra Praha: Odbor Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR 5, Praha 2007; ŠMIDRKA Václav: Armáda a stříbrné plátno - Československý armádní film 1951-1999, Praha 2009; VEBER, Václav: O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí. In: Securitas imperii, Ústav pro studium totalitních režimů Sv. 16/1, Praha 2010; Rehabilitační zákon č. 82/1968 Sb.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Oponent: Mgr. Michal Strobach, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.11.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením prof. PhDr. Dany Musilové, CSc. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Ráda bych vyjádřila poděkování prof. Daně Musilové, CSc. za odborné vedení, cenné rady a pomoc, kterou mi poskytla v průběhu vypracování této diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Ladislavu Kudrnovi, Ph.D. z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze a PhDr. Jiřímu Plachému, Ph.D. z Vojenského historického ústavu v Praze za jejich podněty a inspiraci. Za poskytnutý rozhovor a autentické vzpomínky patří poděkování a úcta armádnímu generálu ve výslužbě Emilu Bočkovi, poslednímu žijícímu československému pilotovi v RAF. V neposlední řadě děkuji mojí rodině.

Anotace

NETÍKOVÁ, Jana. *Společenská rehabilitace československých letců RAF v 60. letech 20. století*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2022, 61 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá problematikou společenské rehabilitace československých letců, kteří sloužili za 2. světové války v RAF. Je zaměřena na šedesátá léta, kdy v Československu poprvé veřejně probíhá diskuze o přehodnocení vztahu společnosti k západnímu odboji, započaly vojenské rehabilitace a byl přijat zákon o soudní rehabilitaci. Popisuje, jak se z válečných hrdinů zásahem totalitní moci stali perzekvované osoby na okraji společnosti. Cílem diplomové práce je popsat znovuzískání jejich společenského statusu, a jak bylo dosaženo, aby československá společnost znovu získala povědomí o jejich zásluhách v 2. světové válce a jejich poválečných osudech. Práce vychází z odborných prací, memoárové literatury bývalých účastníků RAF a dobového tisku.

Klíčová slova

Českoslovenští letci v RAF, perzekuce, rehabilitace, společenská rehabilitace

Annotation

NETÍKOVÁ, Jana. *Social Rehabilitation of Czechoslovak Pilots in the RAF in the 1960s of 20th century*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2022, 61pp. Diploma Thesis.

The diploma thesis deals with the issue of social rehabilitation of Czechoslovak pilots who served in the RAF during World War II. It focuses on the 1960s, when in Czechoslovakia, for the first time, there was a public debate on a reassessment of society's relationship with the Western resistance, military rehabilitation began and an act on judicial rehabilitation was adopted. It describes how war heroes, through the intervention of totalitarian power, became persecuted people on the fringes of society. The aim of the diploma thesis is to describe the recovery of their social status, and how it was achieved that the Czechoslovak society regained awareness of their merits in World War II and their post-war fates. This thesis is based on professional works, memoirs of former RAF participants and periodicals.

Key words

Czechoslovak pilots in RAF, persecution, rehabilitation, social rehabilitation

Obsah

Úvod	1
1. Postavení bývalých letců RAF v poválečném Československu.....	8
1.1. Vymezení klíčových pojmů.....	8
1.1.1. Rehabilitace	8
1.1.2. Amnestie.....	8
1.1.3. Společenská rehabilitace	9
1.2. Vývoj v československé armádě po druhé světové válce.....	10
1.3. Vojenské obranné zpravodajství a poúnorová očista armády	14
2. První rehabilitace bývalých příslušníků RAF	19
2.1. Komise na úseku Ministerstva národní obrany	20
2.2. Zákon o soudní rehabilitaci z roku 1968	24
3. Společenská rehabilitace letců RAF.....	26
3.1. Společenská rehabilitace v literatuře	27
3.2. Společenská rehabilitace v tisku.....	35
3.3. Společenská rehabilitace ve filmu	46
3.4. Iniciativy a angažování bývalých příslušníků RAF.....	48
Závěr.....	54
Seznam pramenů a literatury	57
Prameny	57
Literatura.....	58
Internetové zdroje	60
4. Přílohy	62
4.1. Seznam obrázků.....	62
4.2. Seznam použitých zkratk	62
4.3. Rozhovor s generálem Emilem Bočkem	66

Úvod

Prezident Edvard Beneš uvádí ve svých pamětech o projevu britského premiéra Winstona Churchilla v den druhého výročí mnichovské dohody 30. září 1940 v českém vysílání BBC. Churchill hovořil s uznáním o československých letcích: „*My ve Velké Británii jsme přivítali s hrdostí a vděčností vaše vojáky a letce, kteří k nám přišli tak nebezpečnými cestami, aby se zúčastnili s úspěchem stále větším bitvy o Velkou Británii, která je také bojem o Československo.*“¹

Českoslovenští letci (dále čs. letci) za 2. světové války tvořili na západní frontě významnou složku zahraničního odboje. Na začátku války bojovali v Polsku, Francii, největších úspěchů však dosáhli ve Velké Británii, v Královském letectvu – Royal Air Force (dále RAF). V RAF celkem sloužilo 2422 mužů a hrstka žen, z nichž 511 padlo². Jejich hroby leží v mnoha zemích, mezi jinými ve Velké Británii, Francii, Německu, Belgii, Nizozemsku, Kanadě, na Bahamách nebo Azorech. Ti, kteří přežili, se po skončení války vrátili domů po šesti letech odloučení od svých nejbližších. Letci se svými válečnými a technickými zkušenostmi se vraceli ze Západu, aby pomohli po válce obnovit československé vojenské a civilní letectvo³. Po demobilizaci zůstalo v československé armádě 444 letců, kteří za války sloužili v RAF. Vše se změnilo, když se v únoru 1948 moci chopili komunisté. Západní letci byli mezi prvními, na které totalitní režim zaměřil svoji pozornost – byli označeni za zrádce, nepřátele lidu a špiony, v mnoha případech byli bez procesu odsouzeni k mnoha letům ve vězení. Čistky trvaly v jednotlivých etapách až do října 1950. Přečkalo je pouze okolo 15 letců. Až 106 letců opětovně uteklo na Západ, ve většině případů se vrátili zpět do Velké Británie. Ostatní byli z řad čs. letectva vyhozeni a následně perzekvováni, přibližně 55 z nich bylo uvězněno. Ti, co měli více štěstí, skončili často v nekvalifikovaných dělnických profesích. Označení „západák“ či anglický letec bylo tou nejhorší možnou vizitkou nejen pro dotyčného, ale i pro jeho rodinu. Situace se pro bývalé příslušníky RAF začala měnit teprve začátkem šedesátých let 20. století. Změnu k lepšímu umožnila nová politika Komunistické strany Československa (dále KSČ) a změny ve společnosti⁴.

Volba tématu diplomové práce reaguje na stále aktuální téma rehabilitací nespravedlivě odsouzených osob a perzekuce nevinných lidí. Po nástupu komunistického

¹ Edvard BENEŠ – Milan HAUNER (ed.), *Paměti II. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*, Praha 2008, s. 125.

² Ladislav KUDRNA, *Příběh jedné knihy*, Paměť a dějiny, 2010/03, s. 36.

³ Zdeněk HURT, *Češi a Slovinci v RAF: za druhé světové války*, Brno 2005, s. 8.

⁴ L. KUDRNA, *Příběh...*, s. 36.

režimu v Československu v únoru 1948 se tato situace týkala rovněž bývalých československých letců, kteří bojovali v RAF. Do války odcházeli jako první, z války se vraceli jako poslední, významně se podíleli na uznání exilové vlády v Londýně, v řadách RAF se zúčastnili letecké bitvy o Británii. Z válečných hrdinů se brzy po návratu domů staly nežádoucí a perzekvované osoby. Bývalí čs. letci RAF se o svá práva a navrácení cti mohli hlásit až po uvolnění politických poměrů v šedesátých letech. Československá společnost se až v této době mohla o jejich hrdinství ze západního odboje a osobních příbězích dozvídat více z memoárů, knih, filmů nebo tisku.

Motivací k napsání této práce byla pro autorku také skutečnost, že v polovině devadesátých let měla možnost setkat se s několika bývalými příslušníky RAF v Londýně, kteří po 2. světové válce zůstali ve Velké Británii nebo po únoru 1948 emigrovali, na oficiální akci ambasády Slovenské republiky. Detaily rozhovoru, jejich jména nebo při jaké památeční příležitosti se setkání uskutečnilo, si autorka s odstupem času pochopitelně nemůže pamatovat. Co však zůstalo ve vzpomínkách, jsou jejich tváře, hrdost a nadšení při vyprávění nebo vojenské uniformy s vyznamenáními. Zároveň také i jistý zármutek nad tím, že více než čtyřicet let se o nich a jejich činech v komunistickém Československu v podstatě nemohlo mluvit a že se na ně v rodné zemi zapomnělo. Další inspirací byla účast na oslavách 50. výročí vylodění spojeneckých vojsk v Normandii, které se konaly v červnu 1994 v anglickém Portsmouth a účast na oslavách 50. výročí konce 2. světové války, které se uskutečnily v květnu 1995 v londýnském Hyde Parku. Velká Británie je zemí zvyklostí, uctívání a dodržování tradic. Obě vzpomínkové akce byly důstojným projevem vděčnosti a respektu britské společnosti k válečným veteránům.

Cílem diplomové práce je popsat změnu společenského statusu československých letců, kteří sloužili v 2. světové válce v RAF, v Československu v šedesátých letech 20. století, která vedla k jejich společenské rehabilitaci. Pro dosažení hlavního cíle jsou stanoveny tři dílčí cíle, které jsou vymezeny ve třech kapitolách práce.

Prvním dílčím cílem je popsat souvislosti a příčiny, které vedly k perzekuci československých letců, kteří sloužili v 2. světové válce v RAF, v Československu v padesátých letech. První kapitola objasňuje komplikace spojené s návratem čs. letců po 2. světové válce z Velké Británie do Československa, popisuje příčiny poválečného politického směřování Československa, vývoj v čs. armádě, poúnorové čistky v armádě a proč došlo k perzekucím bývalých příslušníků RAF v padesátých letech.

Druhým dílčím cílem je sledovat, jak probíhaly vojenské rehabilitace a proč probíhaly jiným způsobem a později než stranické rehabilitace. Druhá kapitola zdůvodňuje, proč se

odsouzení vojáci československé armády mohli o svá práva hlásit až po amnestii v roce 1960. Je zde popsáno, jak se k rehabilitacím bývalých příslušníků RAF postavilo Ministerstvo národní obrany (dále MNO), jaké byly jejich výsledky a význam pro bývalé čs. letce RAF. I přes zaměření práce na společenskou rehabilitaci je zdůrazněna souvislost mezi profesní a společenskou rehabilitací. Zdůrazňuje, jaký význam mělo pro bývalé čs. letce RAF přijetí zákona o soudní rehabilitaci v roce 1968.

Třetím dílčím cílem je analyzovat příčiny a proces společenské rehabilitace bývalých československých letců RAF v Československu v šedesátých letech. V této době bývalí čs. letci RAF psali texty, které byly následně uveřejňovány v tisku, vznikly první rozhovory a filmy, to vše výrazně přispělo ke zviditelnění jejich zásluh během 2. světové války a jejich poválečných osudů. Jsou zmíněny jejich iniciativy a angažování se při procesu rehabilitací. Ve třetí kapitole je vysvětleno, jakým způsobem československá společnost začala získávat odlišné informace o bývalých čs. letcích RAF než doposud.

Pro zpracování diplomové práce byla zvolena kompilační metoda, obsahová analýza a interpretační metoda textů o čs. letcích v RAF dostupných v knihovnách, archivech a Vojenském historickém ústavu. V první fázi bylo třeba prostudovat sekundární literaturu. Na základě zjištěných poznatků byla zpracována první a druhá kapitola věnující se postavení bývalých čs. letců RAF v poválečném Československu a procesu jejich profesních rehabilitací. Následně byla vymezena témata, jimž se diplomová práce bude věnovat ve stěžejní třetí kapitole. Na základě analýzy a interpretace pramenů byly osvětleny příčiny a proces vedoucí ke společenské rehabilitaci bývalých čs. letců v RAF v Československu v šedesátých letech.

Diplomová práce vychází z relevantní odborné literatury a z informací uvedených v odborných monografiích o čs. letcích bojujících v době 2. světové války v RAF a o vývoji jejich postavení v Československu od konce 2. světové války do konce šedesátých let 20. století. Jedná se o práce, které publikovali doboví a zejména současní čeští historikové. Dalším zdrojem informací byly studie uveřejněné v odborných periodikách, zejména v periodiku Paměť a dějiny, a studie z fondů Archivu bezpečnostních složek. Klíčovými prameny byly memoáry bývalých příslušníků RAF, literatura a filmy o čs. západním odboji, které vznikly v šedesátých letech 20. století. Důležitým zdrojem informací byl rovněž dobový tisk (Kulturní život, Letectví + kosmonautika, Literární noviny, Hlas revoluce, Zemědělské noviny nebo Svobodné slovo).

V rámci zpracování tématu o čs. vojácích na západní frontě byly inspirací informace z knihy Tomana Broda a Eduarda Čejky⁵ z počátku šedesátých let, kteří se jako první historikové zabývali problematikou západního odboje. Pro zpracování práce bylo podnětné porovnání reakce západních letců na první a na druhé přepracované vydání jejich knihy. Ti se vymezili vůči prvnímu vydání knihy, což dokresluje ve své knize Václav Šikl⁶, bývalý příslušník RAF. Pro práci byly klíčové zejména rozdíly v popisu role čs. letců v prvním a ve druhém vydání knihy, což ve své studii o knize Broda a Čejky shrnul současný historik Ladislav Kudrna⁷. Pro zpracování problematiky rehabilitací čs. letců bojujících v RAF bylo primárně čerpáno z monografií předních současných historiků s odborným zaměřením na vojenské a letecké dějiny – Jiřího Rajlich⁸, Ladislava Kudrny⁹ a Jiřího Plachého¹⁰. V textu se vychází ze dvou monografií Rajlich⁸ o bývalých příslušnících RAF, které popisují nejen životní příběhy armádního generála Karla Janouška¹¹ a generála Františka Fajtla¹², ale i dobové souvislosti. Z monografií Kudrny a Plachého byly podnětné interpretace o poúnorových čistkách v čs. armádě, jak se dotkly bývalých čs. letců RAF, a také informace o průběhu vojenských rehabilitací a jak byli rehabilitováni bývalí příslušníci RAF. Dalším

⁵ Toman BROD – Eduard ČEJKA, *Na západní frontě: historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války*, Praha 1965.

⁶ Srov. Václav ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, Praha 1992.

⁷ Srov. Ladislav KUDRNA, *Příběh jedné knihy*, Paměť a dějiny, 2010/03, s. 26–41.

⁸ Jiří RAJLICH, *Karel Janoušek: jediný československý maršál*, Brno 2016.

Jiří RAJLICH – Jitka REŽNÁ, *Generál Fajtl: slovem historika, rodiny a objektivem fotografů*, Cheb 2012.

⁹ Ladislav KUDRNA, *Odhodláni bojovat: vlastenectví československých letců v průběhu druhé světové války na pozadí válečných a politických událostí*, Praha 2010.

Ladislav KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů: plukovník letectva Petr Uruba, pilot 311. československé bombardovací perutě, jako průvodce "krátkým" 20. stoletím*, Praha 2008.

¹⁰ Jiří PLACHÝ, *Horší než doba války--: osudy parašutistů z Velké Británie v poúnorovém Československu*, Cheb 2014.

¹¹ Karel Janoušek (1893–1971) byl československý armádní generál a britský letecký maršál. Stal se jediným Čechoslovákem, který získal hodnost leteckého maršála RAF. V době 2. světové války byl nejvyšším představitelem československého letectva ve Velké Británii, byl u vzniku čtyř čs. bojových leteckých perutí v rámci RAF. Po konci 2. světové války byl při budování poválečné armády jako příslušník západního odboje odsunut na vedlejší kolej, zastával méně významné pozice. Po únoru 1948 byl nejprve přeložen do výslužby, po následném vyprovokovaném pokusu o emigraci byl uvězněn k těžkému žaláři, degradaci na vojína, ztrátě akademického titulu a vyznamenání. Po propuštění z vězení po amnestii v roce 1960 se potýkal s existenční nejistotou, pracoval jako inventurník v textilní firmě. V roce 1968 byl rehabilitován, avšak hodnost a vyznamenání mu navráceny nebyly. Plně rehabilitován byl až po listopadu 1989 in memoriam, kdy mu byla vrácena hodnost divizního generála i vyznamenání. Srov. Jiří RAJLICH, *Karel Janoušek: jediný československý maršál*, Brno 2016.

¹² František Fajtl (1912–2006) byl československý stíhací pilot bojující za druhé světové války v řadách RAF. V roce 1940 se zúčastnil bitvy o Británii. Stal se jediným čs. důstojníkem, který v RAF velel jak peruti britské, tak i československé. Od roku 1944 bojoval na východní frontě a až do konce války velel 1. čs. stíhacímu leteckému pluku v SSSR. Po komunistickém převratu v roce 1948 byl propuštěn z armády, degradován z podplukovníka generálního štábu na vojína v záloze, zatčen a bez soudu byl vězněn v táboře nucené práce na Mírově. Po propuštění pracoval jako skladník, pokladník nebo účetní stavebního podniku v Lounech. V roce 1964 byl částečně rehabilitován. Plně rehabilitace se dočkal až po listopadu 1989, jako jeden z prvních západních letců byl povýšen na generála. Své válečné zážitky přetavil do literární činnosti, jak časopisecké, tak zejména knižní. Srov. Jiří RAJLICH – Jitka REŽNÁ, *Generál Fajtl: slovem historika, rodiny a objektivem fotografů*, Cheb 2012.

výchozím zdrojem pro zpracování souvislostí z pohledu tajných služeb a jejich vlivu na životy bývalých čs. letců RAF po únoru 1948 byl text Františka Hanzlíka¹³. Z jeho monografie byly zpracovány informace o roli vojenského obranného zpravodajství při čistkách v poválečné armádě. Tomuto období se věnují rovněž Xenie Penížková a Světlana Ptáčniková¹⁴, z jejichž studie byly čerpány poznatky o stigmatizaci bývalých čs. letců a jejich klasifikace komunisty nazývané kategorie „bývalí lidi“. Problematikou rehabilitací v padesátých a šedesátých letech 20. století se zabývá i Václav Veber¹⁵. Z jeho studie byly převzaty informace o stranických rehabilitacích, které předcházely vojenským a měly jiný vývoj. Problematikou amnestií politických vězňů se zabývá Jaroslav Rokoský¹⁶. Z jeho studie byly pro práci inspirativní informace o prezidentských amnestiích, konkrétně o amnestii z roku 1960, která se týkala i příslušníků západního odboje.

Tištěné prameny poskytly obsáhlý soubor informací pro obsahovou analýzu. Memoáry bývalého čs. stíhače RAF a spoluzakladatele Sdružení zahraničních vojáků (dále SZV) Václava Šikla¹⁷ obsahují vzpomínky na první tajnou schůzku bývalých letců v roce 1964, další již organizovanou schůzi zahraničních vojáků na začátku roku 1968, jejich snahu docílit vojenskou rehabilitaci nebo vzpomínky ze šedesátých let na degradovaného generála Janouška. Bývalý příslušník RAF Richard Husmann napsal pod literárním pseudonymem Filip Jánský¹⁸ knihu, v níž popsal životní osudy čs. letců RAF ve službě i mimo ni. Dále bylo čerpáno z memoárů Františka Fajtla¹⁹, který také přetavil své válečné zážitky do literární podoby. V práci byly převzaty zejména vzpomínky na dramatické okolnosti po jeho sestřelení nad okupovanou Francií. Memoáry vyšly poprvé v roce 1947, znovu byly vydány v letech 1968 a 1969. Dalšími bývalými příslušníky RAF, z jejichž memoárů autorka vycházela, byli Vincenc Kocman²⁰ a Vilém Bufka²¹. Do textu práce byly převzaty jejich vzpomínky na účast čs. letců v bitvě o Británii a jejich bojové úspěchy ke konci války.

¹³ František HANZLÍK, *Bez milosti a slitování: B. Reicin fanatic rudého teroru*, Praha 2011.

¹⁴ Xenie PENÍŽKOVÁ – Světlana PTÁČNIKOVÁ, *Českoslovenští letci působící za druhé světové války v RAF ve fondech Archivu bezpečnostních složek MV ČR*, Sborník Archivu bezpečnostních složek, 2007/05, s. 297–322.

¹⁵ Václav VEBER, *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí*, Securitas Imperii 16, 2012/03, s. 10–29.

¹⁶ Jaroslav ROKOSKÝ, *Amnestie 1960*, Paměť a dějiny, 2011/01, s. 36–54.

¹⁷ Václav ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, Praha 1992.

¹⁸ Filip JÁNSKÝ, *Nebeští jezdci*, Praha 1964.

¹⁹ František FAJTL, *Sestřelen!*, Praha, 1968.

²⁰ Vincenc KOČMAN, *Boj bez slávy*, Brno, 1962.

²¹ Vilém BUFKA, *Bombardér T-2990 se odmlčel*. Praha, 1966.

Z časopiseckých textů byl inspirativní článek Ladislava Mňačka²² uveřejněný v roce 1963 v slovenském časopise Kultúrny život. Mňačko v něm vytvořil obraz fiktivního letce ze západní fronty. V textu práce bylo zdůrazněno i Mňačkovo povzbuzení, které pro západní letce znamenalo impuls, aby začali bojovat za očištění svého jména. Autentickými vzpomínkami přispívali do tisku bývalí příslušníci RAF Richard Husmann, František Fajtl, Václav Šikl nebo František Loucký. Pro práci byly inspirací úryvky z jejich článků jako připomínka role čs. letců v době 2. světové války. Problematikou západního odboje se zabývali rovněž novináři, kteří s bývalými příslušníky RAF uveřejňovali rozhovory a psali o jejich životních osudech nebo průběhu rehabilitací. Práce pracuje s jejich články uveřejněnými v tisku jak na republikové, tak i na regionální úrovni. Dva články Eduarda Čejky zabývající se osudy bývalých příslušníků RAF, jsou důkazem snahy historika přiblížit široké veřejnosti perzekuci a praktiky totalitní moci vůči zavrženým hrdinům 2. světové války.

Z dobové filmové tvorby byl pro práci inspirativní film *Atentát* z roku 1964, který vykresluje dramatické události provázející atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. I když tento film přímo nesouvisí s problematikou čs. letců v RAF, měl velký význam svou aktuálností: zdůraznit roli čs. západního odboje při porážce nacistického Německa. Klíčovým filmovým počinem, který se zabývá tématem působení čs. letců ve Velké Británii během 2. světové války, je film *Nebeští jezdci*. Film byl natočen v roce 1968 podle stejnojmenné knihy Filipa Jánského, bývalého příslušníka RAF. Tento film se výrazně zasloužil o společenskou rehabilitaci bývalých letců RAF tím, že je uvedl do širokého společenského povědomí.

Autorka dvakrát navštívila muzeum RAF, které se nachází na bývalém letišti Hendon v severní části Londýna. Poprvé čistě z laického zájmu v roce 2015, aniž by v té době vůbec předpokládala, že za několik let se bude její diplomová práce věnovat právě čs. letcům RAF. Druhá návštěva proběhla v roce 2019. Během návštěvy byly pořízeny fotografie odznaků čtyř čs. perutí bojujících v RAF, které jsou uvedeny v příloze (Obrázek 1 a Obrázek 2). Tyto odznaky a zejména heslo z odznaku 310. stíhací perutě *We Fight To Rebuild*, tzn. *Bojujeme, abychom znovu vybudovali*, či *Bojujeme za obnovu*, reprezentovaly čs. letce v době 2. světové války, kdy čs. letci sehráli významnou roli při uznání čs. exilové vlády v Londýně, což

²² Ladislav MŇAČKO, *Oneskorená reportáž*, Kultúrny život, 1963.

dokládá Kudrnova studie.²³ Heslo *We Fight To Rebuild* lze aplikovat v diplomové práci i jako jistou symboliku k dokreslení strastiplné cesty bývalých čs. letců RAF ke společenské rehabilitaci a obnově ztraceného společenského statusu.

²³ Ladislav KUDRNA, *We fight to rebuild: Podíl letců na uznání exilové vlády*, Paměť a dějiny, 2014/02, s. 3–12.

1. Postavení bývalých letců RAF v poválečném Československu

1.1. Vymezení klíčových pojmů

1.1.1. Rehabilitace

Podle Václavíkova praktického slovníku cizích slov rehabilitace znamená: „*navrácení cti, bezúhonnosti, znovunabytí práv*.“²⁴

Počátek rehabilitací sahá již do poloviny padesátých let 20. století. V době, kdy doznívala vlna politických procesů, která začala po únoru 1948, se koncem roku 1954 objevila myšlenka jejich revize. Faktem bylo, že až do roku 1963 prováděly tuto revizi osoby, které se na realizaci procesů aktivně podílely. Komunistické vedení v letech 1955 až 1962 zásadně odmítalo úplnou a obecnou rehabilitaci. Ze svého rozhodnutí ustupovalo pouze v nejnútnejších a zcela ojedinělých případech. V následujících letech, kdy o svůj vliv v ÚV KSČ přišli lidé, kteří se podíleli na nezákonnostech, se prostor k rehabilitacím značně rozšířil. Největší rozmach rehabilitace zažily v období pražského jara. Přitom platilo, že u politicky méně významných procesů nekladlo vedení strany velký odpor. Mnohé procesy však rozhodně odmítlo podrobit rehabilitaci a omezilo se na jejich revizi, tzn. na snížení trestu nebo na předčasné propuštění cestou prezidentské milosti.²⁵

Zatímco komunisté byli rehabilitováni poměrně rychle a často v plném rozsahu, nekomunisté bojovali o své propuštění či revizi procesu mnohem déle a se značným zpožděním, mnozí pak ve skutečnosti ani nestihli z různých důvodů na tuto dráhu vstoupit.²⁶

1.1.2. Amnestie

Amnestii Václavík ve svém praktickém slovníku cizích slov definuje jako „*hromadné udělení milosti, prominutí trestu*“.²⁷

Prezidenti totalitního Československa neopomíjeli občas udělit amnestii vězňům, obvykle při inauguraci nebo kulatých výročích významných událostí. Politických vězňů se dotýkala jen v omezeném rozsahu. V tvrdých vězeňských podmínkách dávaly amnestie vězňům naději. Většina politických vězňů pevně věřila, že přijde zvrát a komunistický režim se zhroutí.²⁸

²⁴ Karel VÁCLAVÍK, *Praktický slovník cizích slov*, Praha 2011, s. 384.

²⁵ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 202.

²⁶ V. VEBER, *O rehabilitacích...*, s. 20.

²⁷ K. VÁCLAVÍK, *Praktický slovník...*, s. 24.

²⁸ J. ROKOSKÝ, *Amnestie...*, s. 36.

Typickým projevem propuštěných politických vězňů byla nedůvěra a v naprosté většině nepřátelské stanovisko ke komunistickému režimu. Komunistický režim politickým vězňům život na svobodě všemožně a soustavně ztrpčoval. Jen velmi obtížně sháněli zaměstnání. Většina z nich mohla vykonávat pouze dělnické profese. Po návratu z výkonu trestu zůstávali stále pod bedlivým dohledem Státní bezpečnosti (dále StB). Ta si propuštěné politické vězně zvala k výslechům, vyhrožovala, přesvědčovala, vnucovala spolupráci. Kdykoliv mohli být znovu zatčeni, byť pro vykonstruovanou trestní činnost nebo vyjádření vlastního názoru.²⁹

1.1.3. Společenská rehabilitace

Pojem společenská rehabilitace není ustálený pojem. Autorka diplomové práce se pro tento termín rozhodla z několika důvodů. Předně, soudní a mimosoudní rehabilitace bývalých příslušníků západního odboje byly zpracovány velmi důkladně a podrobně například Kudrnou³⁰ nebo Plachým³¹. Společenskou rehabilitaci okrajově ve své monografii zmiňuje Plachý: „*Propuštěním z vězení začínala [...] léta trvající cesta ke společenské, pracovní i soudní rehabilitaci, zakončená v řadě případů teprve po roce 1989.*“³² Podrobněji se tímto pojmem Plachý dále nezabývá.

Autorka společenskou rehabilitaci bývalých čs. letců RAF vnímá jako určitou morální satisfakci a uznání jejich zásluh z 2. světové války československou společností, a také znovuzískání společenského statusu. Po prostudování literatury a pramenů lze konstatovat, že cesta ke společenské rehabilitaci se bývalým čs. letcům RAF začala otevírat v šedesátých letech 20. století, kdy československá společnost pociťovala společenské uvolnění a jistou liberalizaci politického režimu. Po dlouhých letech, kdy příslušníci západního odboje patřili ke stigmatizovaným občanům druhé kategorie, mohli začít žít relativně normálním životem. Velkou měrou k tomu přispěly první objektivnější historické práce, články v tisku a filmy o západním odboji, které již nebyly plné lživých obvinění o jejich válečné činnosti. Autorka práce tedy shledává v těchto nově přístupných zdrojích informací jistou rehabilitační funkci ve vztahu společnosti k zahraničnímu odboji, což bylo stěžejní pro identifikaci pojmu společenská rehabilitace. Navíc, po vojenských rehabilitacích, které byly ukončeny v šedesátých letech, se mnohým příslušníkům západního odboje podstatně změnil pracovní i osobní život. I když znovupřijetí do armády až na malé výjimky jim bylo odepřeno, část

²⁹ J. ROKOSKÝ, *Amnestie...*, s. 51–52.

³⁰ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, Praha, 2010.

³¹ J. PLACHÝ, *Horší než doba...*, Cheb, 2014.

³² *Tamtéž*, s. 242.

z nich našlo alespoň přijatelnější uplatnění v civilních profesích. Vzhledem ke skutečnosti, že zbavení vojenské hodnosti, propuštění z armády a vězení neslo s sebou po léta stigma kádrové nespolehlivosti, od poloviny šedesátých let se mnohým z nich výrazně změnila sociální situace. Pro zaměstnavatele již neznamenal nekvalifikovanou pomocnou sílu v dělnických profesích, ale mohli zaujmout místa, která více odpovídala jejich schopnostem a dovednostem. Dokázali tak lépe zabezpečit své rodiny, nedocházelo například k vystěhování z jejich bytů tak, jak tomu bylo v padesátých letech.

1.2. Vývoj v československé armádě po druhé světové válce

Druhá světová válka v Evropě skončila 8. května 1945. Přáním čs. letů bylo vrátit se domů co nejdříve. Zatímco do zahraničí odcházeli letci první, domů se měli vrátit jako poslední. Kolem jejich návratu se však vytvořila řada nepříjemných a zneklidňujících okolností, které měly politické pozadí.

Ačkoli velení čs. letectva ve Velké Británii žádalo Ministerstvo národní obrany (dále MNO), působící na osvobozeném území, o povolení k návratu letectva do Československa již 8. května 1945, návrat do vlasti byl neustále oddalován. To budilo velké pobouření a zklamání příslušníků čs. letectva ve Velké Británii. Návrat téměř 1500 mužů s letouny a tunami dalšího materiálu byla logisticky a časově náročná operace, navíc v době, kdy spojenecké velmoci řešily z jejich hlediska klíčovější problémy. Svou roli ve zpoždění rovněž sehrála skutečnost, že čs. letectvo bylo podle mezivládní vojenské dohody z 25. října 1940 právě součástí britského RAF. Za situace, kdy malá část čs. území byla obsazena americkou armádou a zbytek území, vč. Prahy, Rudou armádou, zůstávalo otázkou, jak se zejména Sověti postaví k příletu jednotek, které byly právně součástí britských ozbrojených sil. Ovšem vedle těchto skutečností za oddalováním jejich návratu stály s největší pravděpodobností také snahy prosovětsky orientovaných důstojníků a generálů zaujmout s předstihem klíčové pozice v čs. armádě.³³

Když se po několika dlouhých týdnech vyjednávání konečně podařilo vyjasnit podmínky návratu čs. letectva do Československa, byly vydány rozkazy pro jeho technické provedení. Rozkaz k zahájení přepravy personálu a materiálu čs. letectva do Československa byl vydán 18. července 1945. Postupná letecká přeprava prvních z celkem 1602 příslušníků letectva a 467 tun materiálu a bagáže byla zahájena 20. července 1945 z jihoanglické základny Manston, kde se postupně soustředilo prakticky celé čs. letectvo ve Velké Británii.

³³ J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 210–211.

Cílovou stanicí pak byla pražská Ruzyň. Celá transportní akce oficiálně skončila 11. září 1945, ale několik přepravních letů bylo provedeno ještě po tomto datu.³⁴

Na oddalovaný návrat čs. letců po válce z Velké Británie do Československa reaguje Šikl. Poukazuje na situaci, kdy čs. letcům RAF bylo před koncem války znemožněno zúčastnit se osvobozování vlastního území a nebyl jim povolen rychlý návrat domů. Popisuje snahu inspektora čs. letectva ve velké Británii generála Janouška, který usiloval u spojenců a exilové vlády o zapojení čs. letců do osvobozování Československa. Počátek pochybností, které provázely jejich návrat, Šikl zaznamenává těmito slovy: „*Země je od května zaplavena jednotkami různých armád, ale čs. jednotky ze západu se vracejí až koncem srpna, zadními dveřmi a z milosti cizinců. Podivná událost, která nevytizí z politické paměti národa.*“³⁵

Odlet čs. letců do Československa byl stanoven na 13. srpna 1945. O dva dny později, 15. srpna 1945, proběhla na ruzyňském letišti slavnostní přehlídka, kterou vykonal ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda. Slavnostní atmosféru na letišti charakterizuje Rajlich, zároveň popisuje i proslov generála Svobody, který zdůraznil význam čs. letců v RAF a naznačil jejich poválečné uplatnění: „*V emotivně zabarvené uvítací řeči vyzdvihl mnohaletou úspěšnou činnosti čs. letectva ve Velké Británii a načrtl další perspektivy a úkoly jeho příslušníků v nově budované čs. armádě. Letiště, topící se v záplavě praporů, bylo doslova obleženo obyvatelstvem, které své letce uvítalo jako národní hrdiny. Jejich návrat do vlasti skutečně připomínal triumfální návrat čs. legií po skončení 1. světové války.*“³⁶

Slavnostní pochod čs. letců z Velké Británie v ulicích Prahy a přehlídka na Staroměstském náměstí proběhly 21. srpna 1945. V čele pochodoval divizní generál Karel Janoušek. Pochod skončil na Staroměstském náměstí, kde před Husovým pomníkem a za velké účasti obyvatelstva proběhl slavnostní nástup. Na tribuně kromě čs. vlády a generality čs. armády zaujali místa britští letečtí maršálové, zástupci britského, sovětského, amerického a francouzského velvyslanectví a další hosté. Vrchní velitel čs. branné moci a prezident republiky dr. Edvard Beneš vykonal slavnostní přehlídku a třinácti letcům odevzdal vyznamenání. Ve svém projevu vyzdvihl účast čs. letců v bojích 2. světové války a jejich podíl na prosazování zájmů exilové vlády ve prospěch Československa. Zároveň načrtl nové perspektivy čs. státu, armády a jejich příslušníků. Přehlídka na Staroměstském náměstí znamenala současně i poslední veřejnou prezentaci čs. letců z Velké Británie jako celku.³⁷

³⁴ J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 217–218.

³⁵ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 52.

³⁶ J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 219–220.

³⁷ *Tamtéž*, s. 220–222.

Šorel a Kocián ve své knize popisují reakci dobového tisku na vojenskou přehlídku na Staroměstském náměstí 21. srpna 1945 po návratu čs. letců z Velké Británie: „*Však také dobové titulky československých novin hlásaly, že Praha nezažila krásnějšího dne.*“³⁸

Poválečná Evropa, v níž se obnovovalo také Československo, se mocensky a politicky značně změnila. Šlo o tak výrazné změny, že do značné míry předurčily i československý vnitropolitický vývoj a výsledek jeho mocenského zápasu. Poražené Německo přestalo existovat jako velmoc. Vítězná Velká Británie a Francie, které před 2. světovou válkou spolurozhodovaly o evropském vývoji, byly zeslabené natolik, že ztratily schopnosti zastávat své dřívější role. Ty začaly postupně přebírat Spojené státy americké, které však nebyly na novou úlohu zcela připraveny. Za této situace se SSSR naskytla historická šance stát se druhou největší světovou velmocí a dominantní silou v Evropě. Sféru svého vlivu, do níž náleželo i Československo, začali budovat již za války a upevňovali ji i po válce. Československo tak v oblasti zahraniční politiky, která reflektovala mnichovskou zkušenost, dospělo k nové zahraničněpolitické orientaci, která měla získat jistějšího garanta státní nezávislosti. Pro Československo byla prioritní Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci se Sovětským svazem, která byla podepsaná 12. prosince 1943 v Moskvě. Po skončení války došlo i k dalším vnitropolitickým a hospodářským změnám, které musela reflektovat i nově budovaná čs. branná moc. Podle zásad Košického vládního programu měla být armáda budována s využitím všech domácích a zahraničních odbojových složek, přičemž byl akcentován přechod na sovětský model vojenské doktríny.³⁹

Vrcholné orgány čs. poválečné armády byly od dubna 1945 budovány bez ohledu na existující řídicí prvky ve Velké Británii zcela nově. Docházelo ke skloubení organizačních struktur meziválečné armády se sovětskými organizačními tabulkami. Z meziválečné armády byla však povětšinou přebírána pouze terminologie a zčásti organizační struktura služeb, armádní řídicí orgány byly vytvářeny téměř výlučně podle sovětského vzoru. Zcela zmizel základní prvek armády demokratického státu, který by odděloval politické vedení ministerstva od vojenského velení. Ministrem národní obrany košické prozatímní vlády byl určen voják a všechny ministerské složky mu byly podřízeny přes náčelníka hlavního štábu. Tímto rozhodnutím zmizela prvorepublikové idea nepolitické armády. Bylo jen otázkou času, kdy

³⁸ Václav ŠOREL – Michal KOCIÁN, *Generál Fajtl*, Praha 2013, s. 131.

³⁹ J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 226–227.

velitelský sbor ovládne vítězná politická strana, která se se svými uniformovanými odpůrci vypořádá pomocí prostého služebního postupu.⁴⁰

Postavení a perspektivy účastníků západního odboje v poválečné čs. armádě hodnotí Šikl jako neutěšené. Účastníci odboje na západní frontě si při návratu neuvědomovali výlučnost svého postavení nebo svou odlišnost, vzbuzovali závist a podezření. Na Západě získali zkušenosti a výhodu umět srovnávat. Pocity západních letců popsal Šikl těmito slovy: „Po návratu, za několik dnů či týdnů, se pozvolna přikrádal pocit, že nebyli přijati. Pocit kradmých pohledů a dvou stran, dvoji společnosti. [...] Technické potřeby údržby letounů, na nichž se vrátili, nutily udržovat styk se zahraničními zdroji, a to přinášelo další problémy.“⁴¹ Snahy o koordinaci uvnitř obnovované čs. armády znemožnily podle Šikla neřešené rozdíly v šestiletých válečných zkušenostech a poválečných cílech mezi domácím a zahraničním odbojem. Dalším faktorem byla politická rozhodnutí a machinace komunistické strany v personální politice, jimž ministr národní obrany generál Svoboda nebyl schopen čelit.⁴²

Již před odletem z Velké Británie vzbuzoval návrat u příslušníků 311. perutě obavy, které se později ukázaly jako opodstatněné. Letci, kteří se rozhodli po návratu do vlasti demobilizovat, sepsali již v lednu 1945 memorandum určené prezidentu Benešovi. V něm, mimo jiné, žádali přesné podmínky při demobilizaci, nápomoc při jejím provádění, záruky při hledání zaměstnání a zakládání živností všeho druhu. MNO v únoru 1945 navrhlo připravit návrhy, jakým způsobem by se usnadnil převod čs. vojenských osob při postupné demobilizaci do občanského povolání. Pro válečné veterány se nakonec nic podstatného nepodařilo zrealizovat. Všechny dekrety, které nějak zvýhodňovaly zahraniční vojáky, se týkaly výhradně půdy, příp. konfiskovaného majetku osob německé či maďarské národnosti. V případě letců se tato opatření v praxi v podstatě minula účinkem. Do vlasti se vrátili až v polovině srpna 1945, tedy v době, kdy už se dekrety ohledně přidělování půdy z velké části realizovaly. To málo, co na letce zbylo, byla přednost při žádostech o živnostenské oprávnění. Rovněž nikdy nebyl vydán dekret prezidenta republiky o upřednostňování bývalých vojenských osob při zaměstnání ve státní správě. Naopak, ve zprávách pro MNO se uvádělo, že mnoho bývalých vojáků má existenční potíže. Část záložních důstojníků se opětovně

⁴⁰ Jiří FIDLER – Jiří RAJLICH, *Soumrak králů vzduchu*, Praha 2000, s. 39.

⁴¹ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 13.

⁴² *Tamtéž*, s. 12–13.

rozhodla vstoupit do armády. Jednalo se o 229 bývalých příslušníků letectva, především ze Západu.⁴³

1.3. **Vojenské obranné zpravodajství a pounorová očista armády**

Londýnská exilová vláda se snažila ke konci války ovlivnit situaci v jednotkách 1. československého armádního sboru v SSSR vysláním důstojníků z Velké Británie. Sověti vyvíjeli v přísunu důstojníků z Velké Británie značné problémy, např. od odmítnutí víz až po zdržování cestovních dokladů. Přesto nakonec dorazilo z Anglie do Sovětského svazu okolo 300 čs. důstojníků. Na podzim roku 1944 docházelo stále častěji ke střetům mezi londýnským ministerstvem národní obrany a velením 1. československého armádního sboru, vedeného generálem Ludvíkem Svobodou. Generál Svoboda poukazoval na to, že mnozí důstojníci z Velké Británie nesplňují náročná kritéria pro boj na východní frontě. MNO tuto výtku neuznalo. Spor byl v jádru prostý. Mnozí důstojníci z Velké Británie kritizovali poměry v SSSR a brutální způsob vedení sovětského boje, který měl na svědomí zbytečně mnoho mrtvých. Od ledna roku 1945 jejich činnost podrobně sledovalo a vyhodnocovalo již Vojenské obranné zpravodajství. Bylo to v době, kdy čs. exilová vláda v Londýně ztratila vliv nejen na dění u armádního sboru, ale i na osvobozeném území.⁴⁴

Rozkazem generála Svobody vzniklo 7. ledna 1945 Vojenské obranné zpravodajství (dále OBZ). Rozhodnutí o vzniku tajné služby náleželo v každém státě vládě a parlamentu. O vytvoření OBZ však Svoboda rozhodl bez vědomí a souhlasu MNO, pouze na základě rozkazu Sovětů. V této době však čs. exilová vláda, potažmo její MNO, pouze dodatečně schvalovala rozhodnutí velitele sboru, na jehož chod ztratila jakýkoli vliv. Do čela OBZ Sověti prosadili nadporučíka v záloze Bedřicha Reicina. Na Reicinovi jako přednostovi OBZ však mělo zájem také moskevské vedení KSC v čele s Klementem Gottwaldem. Vojenské obranné zpravodajství hrálo v sovětských plánech důležitou roli při prosazování vlivu Sovětského svazu nejen v poválečné čs. armádě, ale i v ostatních oblastech. OBZ mělo být rovněž protiváhou čs. exilové zpravodajské služby, 2. oddělení Hlavního štábu. Svoji roli hrála i nedůvěra Sovětů vůči československé zpravodajské službě ve Velké Británii. Ačkoli Vojenské obranné zpravodajství existovalo již v předmnichovské československé armádě, kde

⁴³ Ladislav KUDRNA, *Odhodláni bojovat: vlastenectví československých letců v průběhu druhé světové války na pozadí válečných a politických událostí*. Praha, 2010, s. 289.

⁴⁴ Ladislav KUDRNA, *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950)*, Paměť a dějiny, 2008/01, s. 76.

bylo součástí vojenské zpravodajské služby, činnost OBZ za války, ale především po válce, byla diametrálně odlišná.⁴⁵

V létě 1947 pracovalo vedení KSČ na taktickém postupu boje o svůj mocenský monopol. V rámci příprav věnovali komunisté maximální pozornost armádě, ve které stále sloužil velký počet jejich odpůrců. Například v letectvu zastávali drtivou většinu velitelských postů bývalí letci RAF. Komunistům se sice před únorem 1948 nepodařilo získat hlavní moc v armádě, ale za vydatné pomoci OBZ se jim povedlo, aby v průběhu únorových dnů roku 1948 zůstala armáda stranou politického boje. Po únoru 1948 mohlo OBZ začít naplno s očistou armády od tzv. nespolehlivých živlů, tzn. od důstojníků, kteří za války aktivně bojovali na západní, ale i východní frontě.⁴⁶

Na perzekuci důstojníků se rozhodující měrou podílelo OBZ. Perzekuce měla několik podob – od propouštění z armády, přes vykonstruované nezákonné procesy až po zařazování do táborů nucené práce. V bezprostředním ohrožení se ocitla většina důstojníků, rotmistrů i poddůstojníků tehdejší čs. armády. Především se to týkalo příslušníků čs. zahraniční armády ze Západu a těch, kteří působili v armádě předmnichovské republiky. Celkem muselo armádu opustit 2965 důstojníků z celkového počtu 13 366. Drtivá většina propuštěných se ničím neprovinila. Celou poúnorovou očistu důstojnického sboru od reakčních důstojníků lze tedy jednoznačně označit za politickou čistku směřující k definitivnímu ovládnutí armády KSČ.⁴⁷

Čistky před i po únoru 1948 měly v podstatě tři etapy. První etapa proběhla do února 1948, kdy bylo z rozhodnutí kárných výborů propuštěno asi pět procent důstojníků. Ve druhé etapě od února 1948 do konce roku 1948 a částečně ještě v roce 1949 bylo propuštěno asi deset procent velitelského sboru. Podkladem k propuštění se stal akční plán komunistické vlády, kde se požadovalo dokončení očisty velitelského sboru z povolání i v záloze od tzv. reakčních živlů a těch, kteří podle komunistů neměli kladný poměr k lidu. Třetí etapa proběhla v letech 1949 až 1952 na základě linie IX. sjezdu KSČ o tzv. třídně politickém zpevnění velitelského sboru. V roce 1949 bylo propuštěno asi dvanáct procent velitelského sboru a hlavním kritériem se stala oddanost lidově demokratickému zřízení. Počátkem roku 1949 bylo z letectva vyhozeno také 137 „západáků“. V této době byli až na výjimky propuštěni všichni příslušníci západního odboje a interbrigadisti.⁴⁸

⁴⁵ L. KUDRNA, *Vojenské obranné zpravodajství...*, s. 77.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 81–82.

⁴⁷ F. HANZLÍK, *Bez milosti...*, s. 214–216.

⁴⁸ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 216.

Značná část leteckého personálu se stala politicky nespolehlivou, což znamenalo drastickou redukci létajícího a technického personálu vojenského letectva. O nové organizaci armády, v té době již zcela podřízené zájmům sovětského hegemona, bylo rozhodnuto na zasedání Armádního poradního sboru 15. dubna 1948. Rozhodnutí výrazně zasáhlo právě vyšší velitelství letectva, které se po nucených odchodech leteckých důstojníků fakticky vylidnilo. Na rozdíl od pozemního vojska v letectvu nebylo možné specialisty ihned nahradit – jejich příprava a výcvik vyžadovaly několikaměsíční náročnost. Problém byl řešen rapidním snižováním velitelských stupňů v letectvu a rozsáhlým přesunováním důvěryhodných důstojníků na místa velitelů jednotek.⁴⁹

Zřejmě poprvé nelidské fyzické a psychické násilí komunistické vedení začalo praktikovat v armádě – pravděpodobně zde vyhodnotilo situaci jako nejméně vhodnou pro zajištění komunistické moci. Vznikl tábor nucených prací (dále TNP) v trestnici na Mírově, kam byli obvinění posíláni jen na základě jakéhosi správního rozhodnutí. Jednalo se především o letce ze západní fronty. Hned poté začaly pracovat nemilosrdné vojenské tribunály. Od června 1948 do konce roku 1949 přinášel tisk zprávy o 32 armádních procesech, v nichž bylo souzeno 112 obžalovaných, desetina z nich dostala trest smrti. Další přelíčení se konala tajně.⁵⁰

Na podzim 1948 Národní shromáždění přijalo zákony, které umožňovaly rozsáhlou perzekuci skutečných i domnělých odpůrců režimu. Jednalo se o zákony č. 231/48 Sb. o ochraně lidově demokratického zřízení a č. 247/48 Sb. o táborech nucené práce. Do TNP ve věznici na Mírově bylo zařazeno 263 důstojníků, 197 z nich bylo dle závěrečné zprávy z léta 1951 zařazeno neoprávněně. S internovanými zacházeli dozorcí velmi krutě, zcela běžně používali hrubého fyzického násilí. Pro postižené mělo mnohdy tragické důsledky například i věznění v nechvalně známém „domečku“ na pražských Hradčanech.⁵¹

Letci ze Západu byli v Československu zařazeni do skupiny tzv. bývalých lidí. Tímto výrazem označila StB lidi, které považovala za nebezpečné pro komunistický režim. Jednalo se například o členy bývalých politických stran, církví, živnostníky, sedláky apod. Označení „bývalí lidé“ používala StB přibližně do poloviny šedesátých let, kdy bylo nahrazeno termínem „nepřátelské osoby“. Skupiny „bývalých lidí“ byly fakticky až na výjimky zlikvidovány a komunistická tajná policie se zaměřila na jednotlivce, tedy „nepřátelské osoby“. Procesy vedené komunistickou totalitní mocí proti důstojníkům a vojákům

⁴⁹ J. FIDLER – J. RAJLICH, *Soumrak králů...*, s. 35.

⁵⁰ V. VEBER, *O rehabilitacích...*, s. 13–14.

⁵¹ F. HANZLÍK, *Bez milosti...*, s. 231–235.

zahraničního odboje v Anglii se odehrávaly především v letech 1948–1955. Vyšetřovací spisy obsahovaly vyšetřování jednotlivých kauz a případů, zprávy o zatčení dotyčných osob, protokoly a záznamy o domovních prohlídkách, další úřední záznamy a v neposlední řadě také výslechové protokoly. V záznamech o domovních prohlídkách byla uložena korespondence nebo fotografie, které byly StB zabaveny, v případě letců též například jejich legitimace a vojenské knížky. Důležitou součástí byly rozsudky, a jim předcházející obžaloby a protokoly o hlavním líčení, v některých případech i odvolání či rehabilitace.⁵²

Další kategorií postihu bylo zbavení vojenské hodnosti. Vojenská hodnost byla často jediným viditelným oceněním jejich odbojových zásluh. Její odejmutí mělo na ně depresivní vliv, navíc bylo provázeno propagandistickými výpady a osočováním.⁵³

Záchranu před pokračující perzekucí komunistického režimu představovalo nedovolené opuštění republiky. Počet vojáků, kteří se k tomuto kroku odhodlali, se odhaduje přibližně na pět tisíc. V některých případech poskytovalo pomoc při odchodu do exilu i velvyslanectví Velké Británie v Praze. Tajně udělovalo vstupní víza především vojákům, kteří měli za manželky Angličanky. Bývalí příslušníci armády měli s ohledem na své válečné zkušenosti přirozenou tendenci zamířit především do Velké Británie. Jednalo se zejména o letce, kteří za války působili právě ve Velké Británii. Přiměla je k tomu především obava z dalšího vývoje v republice a pocity hrozícího nebezpečí perzekuce vyplývající z vlastních negativních zkušeností v armádě, ale i mimo ni.⁵⁴ Byli znovu přijímáni do jednotek RAF, a to za stejných podmínek jako Britové. Po únoru 1948 sloužilo v britském královském letectvu kolem stovky letců z Československa.⁵⁵

K 20. říjnu 1950 sloužilo v armádě 96 letců, kteří za války bojovali v RAF. V rámci poslední čistky bylo rozhodnuto ponechat ve službě 30 nenahraditelných odborníků a další 4 letce přemístit k jiným útvarům. K dobrovolnému odchodu bylo vyzváno 25 letců, dalších 18 bylo posláno na dovolenou s čekáním, 3 byli posláni do výslužby a 16 zbylých letců znovu čekala důkladná prověrka. Nakonec v letectvu zůstalo asi 13 „západňáků“. V porovnání s počtem 444 letců po válce čistky přečkala pouhá tři procenta z nich.⁵⁶

Spolu s postupným uvolňováním politických poměrů na začátku šedesátých let, na němž měla podíl neschopnost tehdejší politické elity řídit společnost ve shodě a s jistou autoritou, se stále více prosazovala snaha o nápravu procesů, u nichž již v podstatě nikdo

⁵² X. PENÍŽKOVÁ – S. PTÁČNIKOVÁ, *Českoslovenští letci...*, s. 299–300.

⁵³ J. PLACHÝ, *Horší než doba války...*, s. 351.

⁵⁴ F. HANZLÍK, *Bez milosti...*, s. 214–216.

⁵⁵ X. PENÍŽKOVÁ – S. PTÁČNIKOVÁ, *Českoslovenští letci...*, s. 298.

⁵⁶ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 147.

nepochyboval, že byly vykonstruované i nezákonné zároveň a že porušovaly základní občanská práva československých občanů. V rámci mediální kampaně autoři nesčetných článků upozorňovali na soudní přehmaty, na nekorektnost rozsudků i na metody, jakými se vynucovalo přiznání, i na veřejné procesy organizované v podstatě jako divadelní představení. V drtivé míře požadovali podstatně rozsáhlejší i účinnější rehabilitaci, žádali o její realizaci jménem vojáků, účastníků druhého odboje, tzv. španělských interbrigadistů, bohatších rolníků i duchovních.⁵⁷

Do osudů politických vězňů v Československu zasáhly i mezinárodně-politické okolnosti. Jak konstatuje Rajlich, jednou z podmínek schůzky prezidenta USA Dwighta D. Eisenhowera s nejvyšším sovětským představitelem Nikitou S. Chruščovem v Paříži bylo propuštění politických vězňů ve státech východní Evropy. I z těchto důvodů tehdejší prezident Antonín Novotný udělil 9. května 1960 amnestii velké části politických vězňů. Mezi nimi se z vězení dostali i bývalí letci RAF. Oficiálně však amnestie byla udělena u příležitosti 15. výročí osvobození Československa sovětskou armádou.⁵⁸ Rokoský uvádí, že brány věznic tehdy opustilo 5601 politických vězňů, tedy 64 procent z celkového počtu 8708.⁵⁹

Smlouvou se Sovětským svazem z prosince 1943 bylo předurčeno směřování poválečné čs. armády a politická orientace Československa po 2. světové válce. Tento trend byl dovršen po komunistickém převratu v únoru 1948 a zásadním způsobem ovlivnil osudy většiny bývalých letců RAF, kteří se vrátili do Československa až po opakovaných odkladech. Byli propuštěni z armády a řada z nich se stala obětí perzekucí ze strany komunistického režimu. Všechny pak provázela stigmatizace symbolizovaná označením „bývalí lidé“.

⁵⁷ V. VEBER, *O rehabilitacích...*, s. 18.

⁵⁸ J. RAJLICH. *Karel Janoušek...*, s. 261. Pozn. Mezi propuštěnými byl i Karel Janoušek. Byl propuštěn z věznice v Ruzyni, kde strávil poslední roky svého věznění. Za mřížemi strávil 12 let a 10 dní. Srov. J. RAJLICH. *Karel Janoušek...*, s. 261.

⁵⁹ J. ROKOSKÝ, *Amnestie...*, s. 36.

2. První rehabilitace bývalých příslušníků RAF

Již na začátku padesátých let byl zahájen proces hledání nepřítele také v komunistické straně, aby tak byla v praxi dokázána Stalinova teorie zostřování třídního boje i platnost jeho společenského zákona. Právě tyto procesy s komunisty, které proběhly rovněž zcela nezákonným způsobem, kdy jednotliví obvinění byli souzeni za věci, které nemohli spáchat, a ty zločiny, kterých se v rámci svých stranických pravomocí eventuálně dopustili, zůstaly stranou. Tito odsouzení komunisté se jako první přihlásili o svou rehabilitaci. Procesy se týkaly přibližně 300 neoprávněně odsouzených komunistů. Bylo zjištěno jejich záměrné zinscenování, při obviněních převažoval příběh, který se nestal, a že celý proces byl obvykle vystavěn na tzv. otázkových protokolech a obvinění se je naučili z paměti. Stranickou rehabilitací se postupně od roku 1955 do roku 1968 zabývalo pět komisí, poslední pátá komise celý proces uzavřela. Nejznámější jsou tři komise: Baráková, Kolderova a Pillerova.⁶⁰

Nespravedlivě odsouzení vojáci se začali masově hlásit o svá práva po prezidentské amnestii v roce 1960. Mohli tak učinit v rámci jakési občanské rehabilitace, která byla dílem aktivity určité skupiny lidí, a měla projednávat profesní rehabilitaci. Taktika komunistického vedení byla v případě vojáků jasná – tichou cestou, tzn. podmíněným propuštěním nebo neveřejnou rehabilitací, napravit křivdy, jak se psalo ve většině komunistických textů, a tím se veřejné, skutečné rehabilitaci vyhnout. Vojenská rehabilitace probíhala jinou formou než stranická rehabilitace, a to na úrovni ministerstva národní obrany.⁶¹

Šikl ve své knize popisuje jednání na schůzi vojáků v březnu 1968 problematiku komplexní rehabilitace, která silně rezonovala mezi přítomnými. Mluvílo se nápravě chyb minulosti a o tom, že nestačí rehabilitovat pouze straníky, ale všechny lidi, kterým bylo ublíženo. Sám Šikl měl příspěvek, v němž kritizoval negativní postoj MNO k dosavadním snahám o rehabilitaci diskriminovaných vojáků a připomněl účast a spoluvinu MNO na zřízení TNP pro důstojníky. Další účastníci připomněli příkoří vůči vojákům, které páchalo OBZ, jak Šikl dokládá těmito slovy: „*Rehabilitace se stala kouzelným slovem, skloňovaným ve všech pádech. [...] Svědkové i oběti podávali svědectví o hrůzách výslechů a mučení na pátém oddělení hlavního štábu v letech teroru. Každý v celé zemi tušil, věděl něco nejasného, neurčitého už dávno. Hovořilo se o tom jen na půl úst, stranou, mezi nejbližšími přáteli a příbuznými. Ted' to šlo konečně ven, naplno, veřejně.*“⁶²

⁶⁰ J. ROKOSKÝ, *Amnestie...*, s. 14.

⁶¹ *Tamtéž*, s. 19–20.

⁶² V. Šikl, *Předčasná vzpoura?*, s. 36–37.

2.1. Komise na úseku Ministerstva národní obrany

Na základě usnesení XII. sjezdu a dubnového pléna ÚV KSČ z roku 1963 byla na úseku MNO jmenována dvanácti členná komise, která v září 1963 zahájila svoji činnost. Komise dostala za úkol prozkoumat případy a žádosti těch bývalých vojáků z povolání nebo důstojníků v záloze, kteří byli v období let 1948 až 1953 nespravedlivě poškozeni, a předložit návrh, jak sjednat nápravu. V prosinci 1964 předložila zprávu o dosavadních výsledcích řešení nápravy křivd způsobených bývalým vojákům z povolání. Byla provedena analýza výstavby velitelského sboru od roku 1945, a to zejména z hlediska jeho politického profilu, což podle komise potvrdilo nezbytnost jeho očisty po únoru 1948. Tento materiál poukázal na případy, kdy nebyl postih nutný, příp. ne s takovými následky. Vzhledem ke skutečnosti, že až na několik desítek byli propuštěni z armády téměř všichni příslušníci západního odboje, komise zpracovala studii, která se těmito osobami zabývala. Dospěla k výsledku, že v období 1945 až 1948 u nich došlo k výrazné politické diferenciaci. Značný počet se jich politicky orientoval na Západ a podle toho si také představovali budování armády. Právě z těchto důvodů bylo podle členů komise nutné je z jejich řad propustit. I když samotné propuštění z armády bylo v celé řadě případů oprávněné, nebylo nezbytné je stavět do polohy politicky nespolehlivých osob a zejména pokračovat po propuštění v opatřeních represivního charakteru, někdy i proti příslušníkům jejich rodin.⁶³

Komise konstatovala, že případy příslušníků západního odboje patřily mezi nejpočetnější a nejsložitější skupinu. Jednak svým složením a jednak okolnostmi, za kterých se proti nim používala represivní a jiná opatření. V roce 1945 bylo přijato do armády 1310 důstojníků a 550 rotmistrů západního odboje. Část z nich demobilizovala ještě do února 1948 a většina demobilizovaných letců přešla k dopravnímu letectvu. Od února 1948 do roku 1950 byla většina z nich z armády propuštěna a u armády zůstalo přes 300 příslušníků západního odboje. Ke konci roku 1964 jich sloužilo 82. Propouštění bylo především preventivním opatřením kvůli jejich nepřátelskému postoji k novému zřízení nebo za jejich výhrady k němu. Do zahraničí ilegálně uprchlo celkem 124 příslušníků západního odboje. Dále komise také zjistila, že část příslušníků západního odboje byla zvláště v období let 1948 až 1951 zatčena nebo propuštěna na základě různých provokací, domácích prohlídek či zamlčení některých skutečností. Někteří z nich pykali za různé prohřešky nebo provinění svých příbuzných, např. za útek do kapitalistické ciziny, věznění příbuzných, styky s perzekvovanými osobami apod. I tyto případy se přezkoumávaly a byla přijata opatření, jež

⁶³ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 206–207.

odpovídala profilu a skutečnému provinění osob. V závěru hodnocení této skupiny komise uvedla, že s těmito lidmi bude zapotřebí citlivě pracovat a osvětlovat veřejnosti jejich zásluhy. Zároveň však čelit nesprávným náladám mezi nimi, například v případě požadavku rehabilitovat i ty, kteří utekli nebo chtěli utéct za hranice po únoru 1948. Do konce roku 1964 bylo vyřešeno 135 případů a podle komise se tím uzavřela rozhodující část.⁶⁴

Rehabilitace pokračovaly po celý rok 1965. V závěrečné zprávě komise MNO z ledna 1966 se uvádělo, že druhá etapa rehabilitací začala usnesením Politického ústředního výboru KSČ z března 1965, čímž se podle ní vytvořil předpoklad pro komplexní uzavření případů jednotlivců i skupin. Oproti první etapě a výsledkům z roku 1964 se však rozsah rehabilitace zvětšil pouze nepatrně. Vzhledem k počtu postižených osob lze konstatovat, že ve skutečnosti se rehabilitace zastavili v půli cesty. I s ohledem na tehdejší názory politického byra ÚV KSČ jiný výsledek ani nebylo možné očekávat. V případě příslušníků západního odboje se projednávaly případy 43 bývalých příslušníků RAF, kteří po osvobození demobilizovali a nastoupili službu u Československých aerolinií (dále ČSA), odkud byli v letech 1948 až 1952 propuštěni. Protože se jednalo o kompetenci ministerstva dopravy, tyto případy mu předala komise MNO k dořešení. Komise se zabývala i kolektivními požadavky, které byly podány za určité skupiny – například „Petice letců“ a „Petice parašutistů“. Tato skutečnost svědčí o tom, jak se vyvíjely snahy letců od počátku rehabilitací, kdy se za dva roky po zahájení rehabilitací dostavil konkrétní výsledek. Objevovaly se především požadavky na zajištění místa a postavení, které by odpovídalo jejich účasti v odboji, a na výhodnější zabezpečení na stáří. Tyto požadavky komise projednala a tam, kde došlo k pochybení, byla nebo měla být sjednána náprava.⁶⁵

Do 31. prosince 1965 se rehabilitace dotkla minimálně 130 bývalých příslušníků RAF. V převážné většině případů se jednalo o povýšení, vrácení hodnosti, přiznání příspěvku za odbojovou činnost, výměru vojenského důchodu, který byl vyšší než civilní, finanční odškodnění za neoprávněné věznění v TNP, které se pohybovalo od 4000 do 10 000 Kčs, a v neposlední řadě zařazení na lepší pracovní místo. Kudrna shrnuje počet bývalých příslušníků RAF, kteří byli po únoru 1948 odsouzeni a v šedesátých letech rehabilitováni: *„...po skončení války zůstalo v armádě 444 letců ze Západu. Přibližně 106 z nich po únoru 1948 uprchlo do zahraničí, převážně do Velké Británie, a v šedesátých letech se nestali předmětem rehabilitačního řízení. Dalších minimálně 36 vojenských letců, bývalých*

⁶⁴ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 210–211.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 213–215.

příslušníků RAF, bylo po Únoru odsouzeno k vyšší trestu od tří let až po doživotní žalář (obvyklá sazba se pohybovala okolo 10 až 15 let). [...] Předmětem rehabilitace se tak hypoteticky mohlo stát 281 bývalých příslušníků RAF, z tohoto počtu se jí dočkalo nejméně 130, tedy minimálně 46 procent.“⁶⁶

Ze zprávy rehabilitační komise vyplývá, že celkem 17 bývalých příslušníků RAF bylo navrženo na vyznamenání medailí Za službu vlasti, dalších 35 na Dukelskou pamětní medaili a 13 na vyznamenání Rudá hvězda.⁶⁷

Šikl ve své knize popisuje, co znamenalo pro vojáky obdržet v polovině šedesátých let vyznamenání. Setkání vojáků proběhlo poprvé ve větším počtu po mnoha letech před vánoci v roce 1964 na okraji Prahy v sálu Na Chmelnici. Jejich setkání popisuje jako svátek svobody shromažďovací. Jak Šikl uvádí, účastníci si totiž na žádné schůze nepotrpěli – za posledních patnáct let byli nuceni se scházet ve vězení nebo v táborech nucených prací. Udělování medailí Šikl popisuje: „Bylo ku konci roku 1964. V létě Nikita Chruščov rozdával Řády rudé hvězdy na trávníku pod Sliáčem, drobečky padaly poprvé i do nepomazaných rukou. Přijmout? Nepřijmout? Nešlo o metal mnohých udatností, šlo o název a kategorizaci. Přijmout znamenalo návrat do života, šklebivého a rozpačitého. Znamenalo to slušnou práci, dokonce byt po patnácti letech života v pastoušce. [...] Nepřijmout znamenalo pokračovat ve srabu, tedy normálku. A uchovat si přepych nádherného nesouhlasu. Už se nekamenovalo, ale čas na odhození kazajek ještě nepřišel.“⁶⁸

Do konce roku 1965 bylo v rámci rehabilitací umístěno do civilního letectví asi deset vojenských letců, např. Fajtl a Šafránek. Další civilní letci, zejména ti, kterým ještě nebylo padesát let, byli vedeni jako tzv. kádrová rezerva pro perspektivní zaměstnání především na neletových funkcích. Pokud šlo o umístování dalších důstojníků ze Západu v zálohách civilního letectví, byl to podle rehabilitační komise obtížný krok. Své tvrzení odůvodňovala tím, že většina bývalých příslušníků RAF byli stíhači a neměli potřebné zkušenosti v dopravním letectvu. Přesto, že se rehabilitační komise zásadně stavěla proti přijímání letců z Velké Británie do aktivní služby v armádě, kvůli změnám v průběhu roku 1968 bylo umožněno vstoupit do armády dvěma bývalým příslušníkům RAF – Šiška (311. čs. bombardovací peruč) a Hlučka (313. čs. stíhací peruč).⁶⁹

⁶⁶ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 213.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 213.

⁶⁸ V. Šikl, *Předčasná vzpoura?*, s. 18–20.

⁶⁹ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 227.

Změna na úseku armádních rehabilitací nastala po lednovém plénu ÚV KSČ v roce 1968. V květnu 1968 byly nastíněny hlavní zásady pro rehabilitaci a nápravu křivd na úseku armády. Na MNO bylo podáno přes 1000 žádostí o nápravu křivd. Předpokládalo se, že rehabilitační komise přezkoumá všechny žádosti o nápravu křivd podané od 1. ledna 1968 a projedná je podle nově přijatého zákona o soudní rehabilitaci. Komise také měla za povinnost dořešit všechny případy bývalých vojáků z povolání, u nichž mělo dojít k úplné soudní rehabilitaci. Osoby, které měly být plně soudně rehabilitovány podle zákona o soudní rehabilitaci, měly mít nárok na odstranění škod způsobených administrativními opatřeními. To například znamenalo nárok na přiznání hodnosti, příspěvku za službu, doba neoprávněného věznění se měla považovat za dobu vojenské činné služby a nároky, zejména důchodové, posuzovat podle důchodového zákona platného v době propuštění z výkonu trestu. U skupiny propuštěných osob z vojenské činné služby na základě neoprávněného postihu jako např. odnětí vojenské hodnosti, zařazení do TNP Mírov, postih v civilním zaměstnání vč. rodinných příslušníků nebo vystěhování z bytu, mělo proběhnout řešení ve smyslu ustanovení nového zákona o soudní rehabilitaci. Rehabilitace sice měla mít ve své podstatě masový charakter, ale také i své limity. Například žádosti o znovupřijetí do armády zpětně ode dne propuštění za účelem získání nároku na vojenský důchod se neměly realizovat. V roce 1968 tak skutečně vznikly podmínky pro rozsáhlé armádní rehabilitace. Avšak po srpnové invazi, a zejména po nástupu normalizace postupně vyzněly do ztracena.⁷⁰

ÚV KSČ schválil 10. prosince 1970 dokument *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Dokument interpretoval události pražského jara jako kontrarevoluci a intervenci vojsk Varšavské smlouvy jako bratrskou pomoc. S nástupem normalizace stejně jako stranu, tak i armádu musely opustit desítky vojenských specialistů a důstojníků z povolání. V této době už bylo zřejmé, že pro bývalé „západáky“ nebude v armádě místo. Vojenské správě také přišlo vhod, že většina příslušníků západního odboje na konci šedesátých let dovršila věk pětapadesáti let. Vzhledem ke skutečnosti, že se jednalo o důstojníky z povolání a účastníky boje proti fašismu, měli ve svém věku nárok odejít do důchodu. Armáda se tak mohla pohodlně a prakticky zákonně zbavit svých příslušníků, jejichž odbojová činnost na Západě a pounorový osud se jen těžko slučovaly s novými kádrovými nároky, které byly kladeny na důstojnický sbor.⁷¹

⁷⁰ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 216–217.

⁷¹ *Tamtéž*, s. 230–231.

2.2. Zákon o soudní rehabilitaci z roku 1968

Na jaře 1968 se připravoval nový zákon o soudní rehabilitaci. Zákon si vynutila atmosféra veřejného rozhořčení nad protahováním rehabilitačních řízení i stále četnější žádosti dotčených osob o konečnou nápravu a navrácení jejich cti a postavení. KSČ tak musela nějak reagovat na napětí a požadavky občanské společnosti – v tisku se objevovala různá svědectví nespravedlivě odsouzených, veřejnost byla stále silněji rozčarována postojem komunistů. Poslanci Národního shromáždění, kteří vnímali tlak veřejnosti, na svém březnovém zasedání kritizovali nevyjasněný a stále odkládaný stav řešení této záležitosti. Vyslovili nedůvěru Generální prokuratuře a ministerstvu vnitra a pověřili další rehabilitací Nejvyšší soud. Požadavky veřejnosti byly stejně odmítnuty. Ty totiž sumarizoval nově ustavený K 231, klub vězňů komunistického režimu, který se označil číslem 231 podle zákona z roku 1948, na jehož základě byli odsuzováni. Představitelé klubu ve shodě s tehdejší veřejným míněním navrhovali, aby nový zákon zrušil všechny rozsudky v politických procesech let 1948–1968 a aby všechny oběti těchto procesů patřičným způsobem odškodnil. Žádali také, aby uplynulá doba komunistické zvěle byla prohlášena obdobím nezákonností. Na konci června 1968 byl přijat Zákon o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb., jímž mělo dojít k občanské a politické rehabilitaci většiny politických vězňů. Zákon umožnil rehabilitovat i nestraníky – hlavní práce připadla justici, a nikoli stranickým či bezpečnostním orgánům, jak tomu bylo v případě prvních stranických komisí v padesátých letech. Důsledně se však nestačil prosadit⁷². Novým vedením KSČ byl hned v roce 1970 novelizován.⁷³

Stejně jako zákon o soudní rehabilitaci, rovněž žádaný a připravovaný zákon o mimosoudní rehabilitaci vzbudil velké naděje. Nikdy však nespátral světlo světa. Přitom byl v podstatě připraven – návrh zákona projednalo ministerstvo vnitra a připravilo ho do vlády (poslední verze v únoru 1969), ale tu zákon nikdy neopustil a do federálního parlamentu nedorazil.⁷⁴

⁷² Pozn. Zákon přikazoval podávat návrhy na rehabilitaci do 1. srpna 1969. Do té doby přišlo na příslušné instituce 23 306 žádostí o rehabilitaci. Do účinnosti novely tohoto zákona (od 17. 7. 1970), která pozměnila pravidla a celý smysl rehabilitačního zákona z června 1968 anulovala, bylo v Československu projednáno 2898 konkrétních žádostí. Je však důležité připomenout, že rehabilitační zákon byl přijat během Dubčekova vedení státu, ale prováděn byl za nového Husákova vedení. Pokud se porovná jeho naplňování s výsledky rehabilitací v devadesátých letech po přijetí nových zákonů (zákon č. 119/90 Sb., č. 47/91 Sb. a 633/92 Sb.), kdy soudy civilní i vojenské rehabilitovaly téměř 200 000 (přesně 195 612) komunistickou mocí postižených občanů, lze jednoznačně dospět k závěru, že výsledky rehabilitačního snažení v šedesátých letech byly přes všechna očekávání nedostatečná. Srov. V. Veber, *O rehabilitacích...*, s. 26.

⁷³ V. VEBER, *O rehabilitacích...*, s. 21–22.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 26.

Prezidentská amnestie vyhlášená v roce 1960 umožnila nespravedlivě odsouzeným vojákům profesní rehabilitaci. Práce rehabilitační komise MNO, která započala v roce 1963 a skončila v roce 1965, přinesla zadostiučinění pouze pro část bývalých letců RAF. Rehabilitace se dotkla přibližně 280 bývalých příslušníků RAF, ale pouze na 130 z nich se jí skutečně dočkalo. I když rehabilitační komise dospěla k závěru, že řešení nápravy křivd na úseku armády lze považovat za uzavřené, opak byl pravdou. Rehabilitace dovršena nebyla. V jejím rámci byly alespoň přehodnoceny a následně změněny nebo zrušeny rozsudky. Předpoklady pro naplnění rehabilitace po přijetí zákona o soudní rehabilitaci v červnu 1968 zhatila srpnová invaze a nástup normalizace.

3. Společenská rehabilitace letců RAF

Situaci ve společnosti a snahy československých intelektuálů v šedesátých letech o pravdivé vykreslení života v Československu popisuje dobový historik Toman Brod jako tvůrčí moment pro oblast divadla, filmu, novin nebo časopisů. Píše o nich jako o politické tribuně příštích „osmašedesátníků“, kteří se soustředili na zlo páchané komunistickou samovládou. Toto období zhodnotil Brod těmito slovy: „*Rozpolcená, oslabená moc povolovala – spíše rezignovaně připouštěla – až dosud nepředstavitelná díla, ztrácela vládu nad obsahem časopisů, přednášek, filosofických a historických prací, jež nabývaly zcela evidentního heretického rázu.*“⁷⁵

Československá nakladatelství se podle Šmidrkala odvážila zveřejňovat díla kritizující vládu komunistů. Jako příklad uvádí knihu Ladislava Mňačka *Oneskorené reportáže*, která vyšla v roce 1963. Mňačko v ní v jedenácti povídkách otevřel do té doby tabuizované příběhy z doby 2. světové války, výstavby socialismu a státního teroru v padesátých letech.⁷⁶

Článek Ladislava Mňačka *Oneskorená reportáž* uveřejněný 8. června 1963 ve slovenském časopise *Kultúrny život* způsobil podle Kudrny mezi bývalými příslušníky Královského letectva doslova poprask. Laureát státní ceny v něm popsal rozhovor s bývalým letcem RAF, který trpěl pouze kvůli tomu, že bojoval na západní frontě. Jak uvádí Kudrna, je však nutné zdůraznit, že Mňačko v článku spojil několik příběhů dohromady a vytvořil fiktivní obraz letce ze Západu. Nic to nemění na skutečnosti, že povzbudil bývalé čs. letce bojující v RAF, aby začali bojovat o očištění svého jména.⁷⁷ Jak dále Kudrna uvádí, někteří bývalí příslušníci RAF chtěli Mňačkův článek využít a s jeho pomocí aktivovat západní důstojníky. Například bývalý letec RAF František Loucký⁷⁸ napsal Mňačkovi dopis, v němž mu vyjádřil poděkování a obdiv za odvalu napsat pravdivý příběh o západních letcích. Vyjádřil v něm naději, že reportáž je prvním krokem k zahájení rehabilitací západních letců. Loucký byl prostřednictvím svých rozsáhlých kontaktů s ostatními letci ze Západu jedním z největších rozšiřovatelů Mňačkova článku. Dohledu pracovníkům StB neuniklo, že článek se rychle rozšířil nejen mezi bývalé příslušníky RAF, ale i mezi další vyakčňené osoby. StB

⁷⁵ Toman BROD, *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929–1989*. Praha 2007, s. 256.

⁷⁶ Václav ŠMIDRKAL, *Armáda a stříbrné plátno: Československý armádní film 1951–1999*, Praha 2009, s. 49–50.

⁷⁷ Ladislav KUDRNA, *Příběh jedné knihy, Paměť a dějiny*, 2010/03, s. 36.

⁷⁸ Pozn. František Loucký byl bývalý příslušník 312. čs. stíhací perutě a 1. čs. stíhacího leteckého pluku v SSSR. V období SNP bojoval v řadách 1. čs. stíhacího leteckého pluku pod vedením Františka Fajtla. Srov. L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 185.

se rovněž podařilo zachytit signály, že se začínají organizovat schůzky skupinek bývalých příslušníků RAF na různých místech v Praze i v Brně.⁷⁹

Podle současného historika Jiřího Plachého výrazný posun v částečné společenské rehabilitaci západního odboje byl zaznamenán zejména v polovině šedesátých let. Jak podotýká, ještě na počátku šedesátých let vycházely publikace, které o příslušnících západního odboje psaly jako o agentech imperialistů, opilcích nebo zbabělcích. Podle Plachého na konci šedesátých let se jednalo již o seriózní téma pro historiky nejnovějších dějin, kdy o západním odboji byla napsána řada podnětných textů, které výrazným způsobem posunuly tehdejší poznání o této problematice.⁸⁰

3.1. Společenská rehabilitace v literatuře

Nový kurz vládnoucí strany a atmosféra ve společnosti v šedesátých letech se záhy projevil. V podstatě poprvé od února 1948 se začaly objevovat informace o letcích z Velké Británie. Znovu začaly vycházet nejen jejich vzpomínky, ale i první odborné práce nebo knihy a články v denním tisku a časopisech.

Václav Šikl⁸¹ ve své knize *Předčasná vzpoura?* popisuje autentické prožitky ve své reminiscenci na události roku 1968, a co jim předcházelo. Podrobně v ní zachycuje setkání bývalých vojáků a odbojářů v zimě roku 1964, které nazval „*historicko-literárním večerem*“.⁸² Ve větším počtu se poprvé po mnoha letech sešli na odlehlém místě na okraji Prahy v sálu Na Chmelnici. Jednalo se o shromáždění účastníků západního odboje, z nichž mnozí po únorových čistkách byli odsouzeni a vězněni nebo jinak perzekvováni, a na němž měla být představena kniha o západním odboji *Na západní frontě*. Šikl vzpomínku na toto setkání zaznamenal těmito slovy: „*Generálu Karlu Janouškovi přirazili před dveře pult ze šatny, aby si měl kam sednout, do sálu se už nedalo protlačit. Svátek svobody shromažďovací. Tihle lidé si na schůze vlastně nikdy nepotrpěli. Avšak za posledních patnáct let byli nuceni se scházívati na apelech, na velkém dvoře pankrácké věznice, uvnitř uherských zdí leopoldovské pevnosti,*

⁷⁹ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 184–185.

⁸⁰ J. PLACHÝ, *Horší než doba války...*, s. 354.

⁸¹ Václav Šikl (1915–1996) byl bývalý příslušník 310. československé stíhací perutě. Po únoru 1948 byl vězněn v TNP Mírov, následovalo pět let v jáchymovských dolech. Po propuštění pracoval jako umývač oken, řidič, posunovač vlaků nebo překladatel. V roce 1968 se stal členem předsednictva sdružení zahraničních vojáků a zástupce šéfredaktora celostátního deníku československého odboje. Po srpnové invazi odešel v roce 1969 do druhého exilu, kde vydal své válečné vzpomínky. Srov. L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 188.

⁸² V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 18.

pod Věží na mírovském pahrbku, v blátě jáchymovských lágrů, na udusané míčovně opavského komplexu.“⁸³

Dále Šikl pokračuje o reakcích přítomných na knihu *Na západní frontě*, kterou vydalo nakladatelství Naše vojsko v edici Svazu protifašistických bojovníků (dále SPB) a kterou na tomto setkání představili mladí autoři, historici Toman Brod a Eduard Čejka: „*Avšak na svou dobu to byl také čin. Nemotorný, nicméně pokus o nápravu a rehabilitaci tradic. První připomenutí. Blýsknutí na nové časy. [...] Nenadáli se takových vln protestů a odmítnutí. Očekávali mírné uznání za svoji práci, za odvahu, s jakou protlačili vydání publikace, jež v očích stranické hierarchie byla ještě neodpovědným odpadlictvím.*“⁸⁴ Reakce účastníků setkání na knihu byly podle Šikla negativní a pobouřené. Autorům vytkli, že předložili pokřivený obraz nedávné historie a ten si dovolili prezentovat jim jako přímým aktérům událostí. Ohradili se proti rozdělování lidí na ty s legitimací a bez legitimace, že bezejmenné omilostňování jim nepomůže. Nesouhlasili s názvem *Na západní frontě* a dělením odboje, když byli perzekvováni bez ohledu, jestli bojovali na západní nebo na východní frontě. Historiky vyzvali k přepsání knihy.⁸⁵ Jak však Šikl poznamenal, o úspěchu knihy nebylo pochyb „*i kdyby publikace šla do stoupy. Vydání ovšem bylo rozebrané v několika dnech.*“⁸⁶

Po ukončení setkání v sálu Na Chmelnici se účastníci rozešli do svých domovů, aby pokračovali ve svém každodenním životě. Pracovní život bývalých vojáků byl diametrálně odlišný od jejich vojenské minulosti a válečných zkušeností. Bývalí elitní vojáci byli zařazeni na nedůstojné a nekvalifikované pozice, které neodpovídaly jejich kvalifikaci ani dříve získaným dovednostem. Jejich návrat do reality všedních dnů a jejich poválečné pracovní zařazení Šikl popisuje takto: „*...a tramvaj odvážela zpět do uloupeného města houf mechaniků a zbrojířů, střelců a tankistů, vyšších velitelů a důstojníků štábů, dělovodičů a průzkumníků, parašutistů a spojařů. Zpět na jejich místa topičů, vrátných, opravářů, vrtačů, skladníků, posunovačů a čističů. Generální inspektor čs. letectva ve Velké Británii se vrátil na své místo nočního hlídače, velitel 1. čs. smíšené letecké divize v SSSR k dížím marmelád, plukovník za volant taxíku, major do zahrady vyhýbek na seřad'ovacím nádraží, kapitán k vanám ve veřejných lázních, velitel hradní stráže na své lůžko na Bulovce.*“⁸⁷

Brod ve svých vzpomínkách reaguje na dílo, které společně s Čejkou napsali o historii čs. vojenských jednotek působících v zahraničí, které vyšlo pod názvem *Na západní frontě*.

⁸³ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 18.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 18–19.

⁸⁵ *Tamtéž*, s. 19–20.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 19.

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 20.

Ve VHÚ se v první polovině padesátých let zrodila myšlenka sepsat historii vzniku a bojového vystoupení čs. vojenských jednotek v Sovětském svazu. Podle Broda se v rámci studie měla připomenout i existence čs. vojska na Západě, a to „*jen velmi opatrně a velmi stručně, zato s náležitou kritikou „buržoazního“ velení.*“⁸⁸ Brod s Čejkou shromáždili dostupné poválečné literární vzpomínky i vydané dokumenty a doplnili je dalšími záznamy z archivních fondů. V obavě, aby jejich úmysl nebyl zmařen, sepsali studii o bojích čs. vojáků a letců na západní frontě. Brod rukopis prvního vydání knihy a svůj pohled na tyto vojáky zhodnotil těmito slovy: „...*spis ušitý horkou jehlou nevalné hodnoty byl naplněný ideologickými úlitbami, jimiž jsme (marně) chtěli vzít vítr z plachet cenzorům, politickým arbitrům, kteří měli tyto „západáky“ za placené špiony, za pomocníky angloamerických imperialistů a potenciální kriminálníky; mnozí z nich ostatně v komunistických kriminálech a koncentračních táborech také skončili. Přes veškeré nedostatky naší práce však šlo o první pokus tyto lidi veřejně ospravedlnit a dát jim náležité místo mezi všemi bojovníky proti hitlerismu, za svobodu vlasti.*“⁸⁹ Práce byla zakázána a oběma autorům, Brodovi a Čejkovi, do kádrových materiálů přibyl varovný záznam.⁹⁰

O vzniku a příběhu knihy *Na západní frontě* autorů Broda a Čejky napsal studii současný historik Kudrna. V ní popisuje výzvu zhostit se zpracování existence československého vojska na západní frontě dvěma mladými historiky VHÚ v polovině padesátých let, což v době tuhého komunistického režimu byl ambiciózní úkol. Práce v roce 1957 byla ohodnocena první cenou v soutěži SPB. Zásah z tiskového dohledu ministerstva vnitra byl nekompromisní – kromě pobouření a výtek ohledně zahraničního odboje, významu exilové vlády apod. byla autorům vytknuta skutečnost, že úloze československých jednotek na půdě SSSR přikládali druhořadý význam a že hlavní váhu přisuzovali československým letcům v Anglii.⁹¹

Podle Kudrny tiskový dohled ministerstva vnitra důrazně upozornil nakladatelství Naše vojsko na chyby a závady práce a vedení nakladatelství s ohledem na celkovou tematiku rukopisu doporučil vhodnost vydání rukopisu do knižní podoby konzultovat s ministerstvem národní obrany, což v konečném důsledku znamenalo ztracení studie kvůli cenzuře. Jak Kudrna dále uvádí, knižního vydání své práce se Brod a Čejka dočkali až v roce 1963. Autoři v jejím úvodu byli nuceni zdůraznit vedoucí úlohu KSČ – předvoje dělnické třídy, která se

⁸⁸ T. BROD, *Ještěže člověk...*, s. 251.

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 251–252.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 252.

⁹¹ L. KUDRNA, *Příběh...*, s. 26–27.

na rozdíl od buržoazie nikdy nesmířila s cizí nadvládou a nikdy také nesložila zbraně v rozhodném boji s fašistickým nepřítelem. Čemu však Brod a Čejka podle Kudrny nehodlali ustoupit, byl fakt, že hlavní váha textu knihy *Na západní frontě* spočívala na roli čs. letců. Zároveň však nebyl opomenut ani význam čs. jednotek v SSSR. Z textu zmizela jakákoli zmínka o možné účasti čs. stíhacích perutí v Pražském povstání. Co se týká Edvarda Beneše a Jana Masaryka, původní text byl pozměněn v jejich neprospěch. Edvarda Beneše podrobili autoři mnohdy až tvrdé kritice, přesto muselo být čtenáři zřejmé, že Beneš byl vůdcem československého zahraničního odboje.⁹²

Jak dále Kudrna uvádí, již za dva roky v roce 1965 následovalo druhé, značně přepracované vydání knihy *Na Západní frontě*, kdy se dle autorů knihu podařilo zbavit některých ideologických nesmyslů. Náklad činil 20 000 výtisků. Text doznal podstatných změn, byly doplněny nové informace o činnosti čs. jednotek na západní frontě.⁹³ Kudrna knihu *Na západní frontě*, a zejména její první vydání, označuje „*onou první vlaštovkou, na jejíchž křídlech se mohly vznést další práce i publicistické úvahy. Jistě, první vydání mělo mnoho much, ty však odstranilo druhé vydání.*“⁹⁴

Druhé vydání knihy *Na západní frontě* Brod, jako jeden z autorů, hodnotí optimističtěji než první vydání. Přisuzuje jí také jisté zásluhy na změně vnímání role západních vojáků během 2. světové války. Především se však podle něj změnil pohled na ně v poválečné době, kdy byli dlouhé období označováni za západní agenty a byli vězněni. Nastala doba, kdy jim byly přiznány vojenské zásluhy. Brod knihu a její dopad charakterizuje těmito slovy: „*Kniha „Na západní frontě“, vzdor všem oprávněným výhradám, měla svého času veliký ohlas a splnila dané poslání. Snad se i ona přičinila, že byli hromadně propouštěni z kriminálů bývalí vojáci západní fronty i účastníci španělské občanské války, že všichni ti veteráni přestali být nazýváni imperialistickými agenty, že jim byly naopak znovu přiznány zásluhy o protifašistický, respektive protihitlerovský boj.*“⁹⁵

Na druhé vydání knihy *Na západní frontě* autorů Broda a Čejky reagoval ve svém textu také Šikl, který vyzdvihнул kvalitu přepracované verze. Ocenil, že v ní bylo méně klasifikujících adjektiv a přímých osobních nařčení. Zároveň popsal i postupné uvolňování politické situace v šedesátých letech a reagoval na propuštění politických vězňů, kdy podle

⁹² L. KUDRNA, *Příběh...*, s. 31–32.

⁹³ *Tamtéž*, s. 30.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 41.

⁹⁵ T. BROD, *Ještěže člověk...*, s. 256–257.

Šikla „zatloukat se už nedalo, blahý klid padesátých let byl pryč, ve stranických řadách se to hýbalo a vězení se prázdnilo.“⁹⁶

V roce 1962 sepsal v knize pod názvem *Boj bez slávy* své válečné vzpomínky bývalý příslušník RAF Vincenc Kocman.⁹⁷ Po předchozím působení ve Španělsku a Francii, které Kocman popisuje v první části knihy, byl po svém příchodu do Velké Británie přiřazen k 311. čs. bombardovací peruti. Z ideologického pohledu přesvědčeného komunisty popisuje bitvu o Británii, v níž významnou roli sehrál pracující lid a prostí lidé Británie. Pozitivně se vyjádřil o čs. letcích, kteří ač v malém počtu, sehráli důležitou roli v letecké bitvě o Británii. Zmiňuje vytvoření čs. leteckých perutí, detailně popisuje bojový výcvik ve stíhací a bombardovací peruti, život čs. letců a jejich bojové nasazení, stravovací a ubytovací podmínky. V některých pasážích knihy je značně kritický k britskému velení, čs. exilové vládě nebo k velení čs. generálního inspektorátu. Zmiňuje osvětovou činnost britského velení, které se podle něj snažilo ideologicky působit na Čechoslováky a získat je na svoji stranu. V závěru knihy Kocman připomíná úspěch čs. letců, kteří 5. května 1945 potopili německou ponorku. O jejich působení během války dodává: „Českoslovenští letci obstáli čestně v boji proti fašismu. Při všech nesnázích a strádáních nikdy nepolevili v boji.“⁹⁸

Filip Jánský, vlastním jménem Richard Husmann⁹⁹, uvedl na obálce své knihy *Nebeští jezdci*: „A moje knížka? Nejsem spisovatel – chtěl jsem jenom říct, že za války to letci lehké

⁹⁶ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 21.

⁹⁷ Vincenc Kocman byl za 2. světové války příslušníkem 311. československé bombardovací perutě. Nejdříve však jako přesvědčený komunist v roce 1938 odjel dobrovolně do Španělska a bojoval v občanské válce. V roce 1939 se dostal do Francie, kde v dubnu 1939 vstoupil do KSČ. Po vypuknutí války vstoupil do čs. vojenských jednotek ve Francii. V červnu 1940 byl evakuován do Velké Británie, kde do konce války bojoval v RAF. Po válce se rozhodl zůstat v armádě. Jako bývalý „španělák“ a přesvědčený komunist sice přestál první čistky v armádě, ale v roce 1950 v rámci plošného propouštění téměř všech, kteří kdysi sloužili v RAF, byl z armády propuštěn. V 50. letech zastával různé pracovní pozice (frézař, kádrový referent nebo hospodář). V letech 1960 až 1963 pracoval jako lektor katedry marxismu-leninismu na Vysoké škole zemědělské v Brně. Dle vzpomínek studentů se jeho přednášky spíše než přednášení o komunistické ideologii podobaly přednáškám o historii 311. čs. bombardovací perutě. Kromě očisty svého jména se osobně angažoval i o nápravu křivd pro své spolubojovníky v RAF u nadřízených stranických složek. Srov. RAJLICH, Jiří a David MAJTENYI. *Jan Ferák a ti druzí: českoslovenští letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*. Cheb, 2012, s. 504–505, 508–509, 517–520.

⁹⁸ Vincenc KOCMAN. *Boj bez slávy*. Brno, 1962, s. 140.

⁹⁹ Richard Husmann byl za 2. světové války nejmladším příslušníkem čs. letectva ve Velké Británii (v roce 1940 mu bylo 18 let). Sloužil jako palubní střelec u 311. československé bombardovací perutě, u které vykonal 14 nebezpečných akcí. Po sedmé akci musela osádka nouzově přistát a Husmann utrpěl vážné zranění (naraženou páteř), se kterým strávil několik týdnů v nemocnici. K operačním letům se vrátil v říjnu 1941 a o měsíc později absolvoval svoji poslední oficiální akci v rámci 311. perutě. Koncem roku 1944 odjel do SSSR, kde působil jako palubní střelec v rámci 1. československé smíšené letecké divize. Po válce vystřídal mnoho povolání. Nakonec zakotvil u svého oblíbeného psaní, kde pod pseudonymem Filip Jánský napsal několik knih ze života čs. letců za 2. světové války. Jeho vrcholem byla zároveň jeho prvotina – kniha *Nebeští jezdci*. Srov. L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 185.

neměli. *A to je tak asi všechno.*¹⁰⁰ Uvedl zde své rozhodnutí, proč jako mladý sedmnáctiletý člověk myslel, že je správné, že okupační boj nekončí a on sám vypověděl Hitlerovi válku. Popisuje nerespektování hranic, kdy se přes Německo dostal nejdříve do Belgie, následně do Francie, až se dostal k čs. jednotce. Šest let války z jeho pohledu uteklo rychle a byl konec války. Přiznal svůj strach za kulometem a za hrdinu se nepovažoval.¹⁰¹

Ve své knize *Nebeští jezdci*, která poprvé vyšla v roce 1964, Filip Jánský popisuje osudy čs. letců, příslušníků bombardovací perutě RAF, za 2. světové války ve Velké Británii. Vykrešluje nejen jejich operační lety, ale i jejich život mimo službu. Zachycuje také, kvůli zkušenosti jedné z hlavních postav, pocity letců těžce postižených válečnými zraněními, jejich opětovné zapojení do společnosti i návrat do operační služby. Jánský v knize neopomíná ani zkušenosti letců, kteří museli nouzově přistát a strávili mnoho dní na záchraném člunu, kdy neměli jistotu, že budou zachráněni. Poprvé byla kniha vydána na počátku šedesátých let a i kvůli stylu, jakým byla napsána, si získala velkou popularitu. Jen v šedesátých letech kniha vyšla ve čtyřech vydáních – v roce 1964, 1965, 1967 a 1969. V roce 1967, kdy se připravovala realizace filmu, byla kniha vydána i slovensky pod názvem *Nebeski jazdci*. Filmové zpracování se v některých pasážích liší od knižní předlohy. Kniha *Nebeští jezdci* si získala svou popularitu i v zahraničí a byla vydána v Německu, Rumunsku, Velké Británii a v Maďarsku.¹⁰²

V roce 1966 vyšla kniha vzpomínek Viléma Bufky, pilota 311. čs. bombardovací perutě, pod názvem *Bombardér T-2990 se odmlčel*. Knihu napsal osobitým způsobem, kdy každou kapitolu začíná rozhovorem se svým otcem, kterému líčí své prožitky. Bufka v ní popisuje svůj osobní příběh od útěku z okupovaného Československa, působení v čs. letecké jednotce ve Francii, až po příchod do Anglie a působení v RAF. Své dojmy z britského velení armády a začátky u 311. čs. bombardovací perutě zhodnocuje: „*Důslednost, výtečná organizace, konání jen těch věcí, které měly zřejmý smysl a důvod, promyšlené a okamžitě plněné rozkazy, vyvíjející se dobré vztahy mezi námi a Angličany – to byly naše první dojmy z Anglie; vzbuzovaly v nás podiv a sympatie a posléze i důvěru v to, že jsme konečně na místě, kde budeme moci vykonat své.*“¹⁰³ Bufka kromě bojového nasazení líčí i své osobní zkušenosti s anglickou kulturou, jídlem, překonávání jazykových bariér, vztah s anglickou dívkou Doreen nebo kamarádství mezi spolubojovníky v rámci perutě. Vzpomíná na tísnivý pocit

¹⁰⁰ Filip JÁNSKÝ, *Nebeští jezdci*, Praha 1964. Srov. obálka knihy.

¹⁰¹ *Tamtéž*, srov. obálka knihy.

¹⁰² KLUB VOJENSKÉ HISTORIE 276th sqdn., *Nebeští jezdci*, <http://jezdci.valka.cz/kniha-nebesti-jezdci>.

¹⁰³ Vilém BUFKA, *Bombardér T-2990 se odmlčel*, Praha, 1966, s. 111.

před osudným bojovým letem a vyjadřuje sen každého bojového letce – doletět. V červnu 1941 při náletu na Brémy jako jediný z šesti členné posádky přežil sestřelení německou stíhačkou. Z padajícího bombardéru stačil vyskočit a zachránit se na padáku. Následně se dostal do německého zajetí, z něhož byl společně s dalšími zajatci vysvobozen americkou armádou ke konci války. Na konci knihy popisuje návrat do Anglie a ke své peruti, rekapituluje bojové úspěchy Čechoslováků v RAF, vzpomíná na pět set jedenáct padlých. Závěrem Bufka vyjadřuje touhu žít svobodný a šťastný život, který by byl pro lidi, a ne proti nim. Aby bylo dáno žít jej tak, jako za něj bojovali.¹⁰⁴

Svůj vlastní dramatický příběh sepsal František Fajtl v knize *Sestřelen!*, která poprvé vyšla v roce 1947.¹⁰⁵ Fajtl v ní sugestivně popisuje své válečné dobrodružství, kdy byl v květnu 1942 sestřelen nad okupovanou Francií. S těžce poškozeným Spitfirem se mu povedlo nouzově přistát a dostat se z německého obklíčení. V prvních dnech Fajtlovi pomohli venkovští lidé, kteří mu poskytli jídlo i střechu nad hlavou. Když se po několika dnech Fajtl dostal do Paříže, vzpomínal na pomoc rodiny Formánkových, které znal z dřívějšíka: „*Těch čtrnáct dní, strávených v Paříži u Formánků, patří mezi nejlepší z mého putování. První dobu jsem byl stále u nich doma a hojil si rány. [...] Museli jsme být opatrní, aby mně v domě nikdo nezahlédl, protože sousedé mě znali z dřívějších návštěv.*“¹⁰⁶ Byl zatčen až ve Španělsku, strávil týdny ve věznicích, byl internován v koncentračních táborech pro uprchlíky. Osvobozen byl až na zásah britského konzula v Madridu na začátku srpna 1942. Na své osvobození Fajtl vzpomíná: „*...tam jsem se ke své velké radosti dozvěděl, že jsem též uveden na listině, byť jako poslední. [...] Velitel tábora propustí jenom ty, kteří jsou jmenováni buďto v telegramu zaslaném z ministerstva války anebo na základě jiného španělského úředního zmocnění.*“¹⁰⁷ Rajlich o příběhu Fajtla uvádí, že tři a půl měsíce dlouhá a riskantní cesta na jih, napříč okupovanou částí a neokupovanou částí Francie a frankistickým Španělskem do britského Gibraltaru, se Fajtlovi povedla z několika důvodů. V první řadě spoléhal na své pevné odhodlání nedostat se do německého zajetí. Důležitou okolností byla také nezištná

¹⁰⁴ V. BUFKA, *Bombardér...*, Praha, 1966.

¹⁰⁵ Pozn. Po prvním vydání knihy *Sestřelen!* se Fajtl po tvůrčí pisatelské stránce odmlčel na více než 25 let. Politická situace v tehdejší Československu vydávání knih s podobnou tematikou neumožňovala. Po odchodu do penze a v dobách nejužší normalizace se mu však podařilo napsat a vydat memoáry *První doma* (1974 a 1980) a *Podruhé doma*, a to především proto, že se jednalo o jeho vzpomínky na východní frontě. Obě knihy vyšly také ve slovenštině, první z nich i v němčině a maďarštině. Navíc si uvědomoval, že vydání memoárů z dob bojů ve Francii a Velké Británii mohlo poškodit ty, jejichž jména by se v memoárech objevila a kteří po únoru 1948 odešli do zahraničního exilu. Fajtlova další rozsáhlá knižní tvorba vznikala po roce 1980, psát přestal až několik let před svou smrtí. Srov. J. RAJLICH, *Generál Fajtl...*, s. 783–789.

¹⁰⁶ F. FAJTL, *Sestřelen!*, s. 89.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, s. 228.

a nezbytná pomoc francouzských civilistů. Dále jeho fyzická kondice, psychická odolnost, důvtip a dávka štěstí. K tomu přispěla i šťastná okolnost, že svým fyzickým typem a celkovým vzezřením nepřipomínal Anglosasa, ale spíše místního Francouze, navíc dost dobře ovládal francouzštinu.¹⁰⁸ Jak dále Rajlich doplňuje, o čtenářské oblibě knihy vypovídá i skutečnost, že byla znovu vydána v letech 1968, 1969, 1991 a 2002. V roce 1948 vyšla v polštině a v roce 1976 v japonštině. Již vytištěné slovenské vydání bylo v roce 1969 na prahu normalizace z politických důvodů zlikvidováno.¹⁰⁹

V knize *Zlomená křídla* z roku 1968 Eduard Čejka v pěti samostatných kapitolách sugestivně popsal životní příběhy pěti výjimečných čs. příslušníků RAF, kteří padli v bojích 2. světové války. Jak je v úvodu Čejka charakterizoval: „*Pět lidí, pět vojáků, kteří mají symbolizovat statečný boj československých letců poslední války. Pět letců, jejichž křídla se zlomila dříve, nežli byl zápas vítězně dobojován.*“¹¹⁰ V prvním kapitole pod názvem *Rytíř první legie* se zaměřil na příběh Aloise Vašátka od jeho útěku přes Polsko, úspěšné působení v 5. stíhací peruti ve Francii, bojové nasazení v rámci čs. stíhacích perutí v Anglii. Čejka o konci úspěšné kariéry Aloise Vašátka, Rytíře Čestné legie, hrdiny někdejší bitvy o Francii a prvního velitele 312. čs. stíhací perutě, uvádí, že skončila 23. června 1942 a jeho hrob leží ve vodách Lamanšského průlivu.¹¹¹ Druhá kapitola pod názvem *Neporažen* je věnována Josefu Františkovi, který po svém útěku do Polska bojoval v řadách polského vojenského letectva. V bitvě o Anglii bojoval v 303. polské stíhací peruti. Jak uvádí Čejka, František během září 1940 sestřelil sedmáct nepřátelských letounů a jeden prokazatelně zničil. K tomuto úspěchu mu stačilo pouhých 28 dní, někteří letci nedosáhli tento počet ani za celé období 2. světové války. Josef František zemřel 8. října 1940, byl považován za jednoho z nejlepších pilotů a byl hrdinou bitvy o Británii.¹¹² *Jeden se nevrátil* je název třetí kapitoly o Arnoštu Valentovi, příslušníkovi 311. čs. bombardovací perutě. V únoru 1941 byl zajat Němci, když bombardér, v němž vykonával pozici radiotelegrafisty, omylem přistál na území okupované Francie. Prošel několika zajateckými tábory. V březnu 1944 se společně s dalšími důstojníky podílel na útěku zajatců z tábora Stalag Luft III, při kterém byl zastřelen. Jak Čejka dodává, po válce byla dopadena většina příslušníků gestapa, kteří provedli vraždu padesáti spojeneckých letců, válečných zajatců.¹¹³ Čtvrtou kapitolu pod názvem *Příběh bez*

¹⁰⁸ J. RAJLICH, *Generál Fajtl...*, s. 307–308.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, s. 783.

¹¹⁰ Eduard ČEJKA, *Zlomená křídla*, Praha 1968, s. 5.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 7–50.

¹¹² *Tamtéž*, s. 51–81.

¹¹³ *Tamtéž*, s. 83–134.

pointy věnoval Čejka Ladislavu Kadlecovi, který byl zadním střelcem u 311. čs. bombardovací peruti. Ačkoli byl v létě 1941 při návratu z náletu těžce zraněn německým stíhačem a lékaři mu museli amputovat pravou nohu pod kolenem, trval na svém návratu a zapojení do aktivní bojové činnosti. Po roce se vrátil ke své mateřské peruti. Usedal opět jako střelec do zadní věže a s posádkou bombardéru se podílel na pátrání po německých ponorkách a válečných lodích. Jak Čejka o úmrtí Kadlece dodává „...jednonohý palubní střelec. Nevrátil se ze svého osmačtyřicátého bojového letu.“¹¹⁴ Se svou posádkou zahynul na válečné hlídce 13. března 1944 někde nad Biskajským zálivem.¹¹⁵ Poslední pátá kapitola pod názvem *Záhadná tragédie* popisuje příběh Otty Smika, jehož tragická smrt a místo hrobu byly objasněny až o více než dvacet let později¹¹⁶. Smik bojové lety zahájil na začátku roku 1943, později se stal velitelem britské stíhací peruti. Poslední úspěchy ve vzdušných bojích s nepřátelskými letouny zaznamenal v průběhu letecké podpory spojenecké invaze do Normandie. Na území okupovaného Nizozemska byl sestřelen dvakrát. Po prvním sestřelení za pomoci příslušníků zdejšího hnutí odporu dokázal překročit frontovou linii a vrátit se do Velké Británie na základnu RAF. Smik zahynul ve věku dvaadvaceti let při druhém sestřelení 28. listopadu 1944 u nizozemského města Zwolle. Jak Čejka uvádí, jeho konec doprovázela řada záhad a nejasností, které se týkaly pravé identity pilota. Byl nejprve pohřben jako belgický pilot Henry Taymans, který byl příslušníkem téže peruti a sestřelen při stejné akci. V důsledku toho se ostatky obou mužů mohly dostat do správných hrobů až v květnu 1965.¹¹⁷

3.2. Společenská rehabilitace v tisku

Ladislavu Mňačkovi byl v červnu 1963 v časopise *Kultúrny život* uveřejněn článek *Oneskorená reportáž*. Článek má formu nočního rozhovoru s bývalým letcem RAF. V úvodě rozhovoru letec sám sebe označuje jako kádrovou náказu a nebezpečného jedince jen proto, že v době 2. světové války byl nadporučíkem Královského letectva RAF. Varuje, že setkání s ním může přinést autorovi rozhovoru komplikace a pronásledování. Vnímá sebe jako člověka, který nemá z ničeho strach, protože už nemá co ztratit. Nemá rodinu, nikomu na něm nezáleží. Nahlas říká, co si myslí, nahlas mluví i o nepříjemných věcech. Proto se ho lidi straní a nechtějí mít s ním nic společného, protože mají strach a nechtějí si přivodit problémy. Mluví o všeobecné psychóze strachu, kterou způsobili komunisté se svojí tzv. humanitou,

¹¹⁴ E. ČEJKA, *Zlomená křídla*, s. 168.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 135–168.

¹¹⁶ Pozn. Příběh Otty Smika byl předmětem článku Františka Louckého z roku 1967 *Případ Smik po třech letech*. Srov. Kapitola 3.2.

¹¹⁷ E. ČEJKA, *Zlomená křídla*, s. 169–206.

pokrokem a ideologií. Podle něj jenom blázen a cvok jako je on, navíc i s úředním potvrzením, které dostal, nemůže mít strach. V roce 1946 po letecké havárii ve službách aerolinií přišel o ruku. Po dlouhém léčení ho již nikde nezaměstnali, neměl z čeho žít, dokud mu nepřiznali rentu, ze které živoří. S kádrovým posudkem západního letce neměl po únoru 1948 žádnou šanci, anglická manželka se s ním rozvedla a vrátila se do Británie. Mňačkova *Oneskorená reportáž* končí výpovědí západního letce, za něhož se nadále považuje, a jeho potřebě zveřejnit svůj strastiplný příběh: „*Som bývalý západný letec, jednoruký invalid. Nevie, prečo vám to všetko hovorím, asi preto, lebo to musím voľakomu vyrozprávať, lebo to neviem dusiť v sebe, lebo by som zošalel, keby som to nemal komu povedať.*“¹¹⁸

Richard Husmann psal pod vlastním jménem i články do novin a časopisů. V roce 1963 vyšel v Literárních novinách jeho článek *Perutě odplaty*. V něm popsal odchod čs. letců přes Polsko, působení ve Francii, po kapitulaci Francie přechod do Velké Británie a zformování čtyř čs. perutí a jejich začlenění do Královského vojenského letectva. Podal stručný výklad o bojové činnosti čs. letců na západní frontě, o jejich účasti v bitvě o Anglii nebo útočení na strategické cíle v Německu a v okupované západní Evropě. Neopomněl ani působení čs. letců na východní frontě v 1. československé samostatné letecké divizi a pomoc v době Slovenského národního povstání. Vyzdvihl jejich bojové schopnosti, nasazení i oběti, ukázněnost a statečnost během 2. světové války. Kromě vojenských úspěchů zmínil i jejich roli v politické oblasti při uznání exilové vlády a odčinění Mnichova. V závěru článku Husmann připomíná hrdinství čs. letců a zdůrazňuje, že na jejich odvážné činy by se nemělo zapomínat ani v domácím prostředí: „*Čs. letci získali Československu dobré jméno i dobré přátele. Dostali tisíce řádů a vyznamenání. [...] Hrdinům, kteří položili životy v bitvě o Anglii, se dostalo pocty nevyšší: na věčnou paměť byla jejich jména vyryta do zdi národní kaple ve Westminsterském opatství. Na činnost čs. letců za druhé světové války by se nemělo zapomínat ani u nás... [...] Vždyť krev prolitou ve společném boji nelze dělit!*“¹¹⁹

František Fajtl v srpnu 1964 poskytl pro časopis Křídla vlasti krátký rozhovor při příležitosti 20. výročí¹²⁰ Slovenského národního povstání o účasti 1. čs. stíhacího pluku ve Slovenském národním povstání. V něm nejdříve připomenul předchozí čtyřleté válečné

¹¹⁸ Ladislav MŇAČKO, *Oneskorená reportáž*, Kultúrny život, 8. 6. 1963/23, s. 6.

¹¹⁹ Richard HUSMANN, *Perutě odplaty*, Literární noviny, 1963/37, s. 6.

¹²⁰ Pozn. Jak uvádí Rajlich, na veřejnosti se Fajtl oficiálně objevil po dlouhých letech v srpnu 1964. Jen měsíc před velkolepými oslavami 20. výročí SNP absolvoval rehabilitační pohovor na MNO. Na oslavy do Banské Bystrice původně pozván nebyl. Pozvánku dostal narychlo, údajně na přímé přání maršála Stěpana Akimoviče Krasovského, který vedl sovětskou vojenskou delegaci. Krasovskij během 2. světové války v době SNP velel 2. letecké armádě, již byl Fajtlův pluk podřízen. Srov. J. RAJLICH, *Generál Fajtl...*, s. 741.

zkušenosti příslušníků pluku ve Francii a ve Velké Británii. Zdůraznil přechod letců z RAF, kdy bylo vybráno dvacet jeden dobrovolníků tak, aby nedošlo k oslabení bojové činnosti čs. perutě. Na druhé straně však bylo cílem vybrat takový počet pilotů, aby byla v SSSR vytvořena organická jednotka. Popsal komplikovaný transport lodí, vlakem a letadly až do Moskvy. Po přečvičení na sovětská letadla Lavočkin La-5 a po úspěšném přeškolení byli připraveni zasáhnout do bojů. Zanedlouho byl Fajtlův pluk povolán na rozkaz generálplukovníka Krasovského, velitele 2. letecké armády 1. ukrajinského frontu, na pomoc SNP.¹²¹

O svém spolubojovníkovi v RAF napsal v roce 1967 článek *Případ Smik po třech letech* František Loucký. Článek navazoval na tři roky starý seriálový příběh s otevřeným koncem, který řešil možnou záměnu dvou sestřelených pilotů RAF, Čechoslováka Otty Smika¹²² a Belgičana Henryho Taymanse, na podzim 1944 nad okupovaným územím Holandska. Po konci 2. světové války bylo iniciováno několik vyšetřování, která byla ukončena chybnou identifikací pilota. Identifikace druhého pilota nebyla provedena, druhé letadlo Spitfire i se sestřeleným pilotem nebylo s bažiny vyzvednuto. V roce 1951 vystoupil se svým svědectvím očitý svědek sestřelení obou Spitfirů, Holanďan B. Zomerdijk, který viděl mrtvého letce, jehož podoba se neshodovala s fotografií Taymanse. Pochybnosti o nesprávné identifikaci obou letounů podle výrobních čísel, Smik byl v letadle RR-227 a Taymans v letadle RR-229, a o identitě sestřelených pilotů vzbudily zájem holandské veřejnosti a médií. Vyvolaly argumenty o morálním aspektu oživení památky na sestřelené letce a v neposlední řadě i argumenty o technické náročnosti a finanční stránce vyprošťovacích prací letounu po více než dvaceti letech. V květnu 1965 byl Spitfire vytažen a záhada ohledně dvou sestřelených pilotů byla definitivně objasněna. Loucký článek uzavírá, že případ Smik a záhada ohledně jeho hrobu může být uzavřena a nadále „zůstává jeho jméno i dnes vyryto do mramoru pro světlou památku pro příští pokolení.“¹²³

V dubnu 1968 poskytl Karel Janoušek (Obrázek 3) rozhovor novináři Romanu Cílkovi. První část rozhovoru byla uveřejněna v Hlasu revoluce pod názvem *Zpověď generála*. V úvodu Cílek připomíná na jedné straně respektovanou Janouškovu osobnost mezi vojáky, na straně druhé vojáka čekajícího na rehabilitaci: „Před několika týdny vyslechlo shromáždění zahraničních vojáků ve Slovanském domě jeho pozdrav – a propuklo

¹²¹ KŘÍDLA VLASTI, *Náš rozhovor o činnosti 1. čs. leteckého stíhacího pluku „Zvolenského“ ve Slovenském národním povstání s velitelem pluku, plukovníkem v záloze Františkem Fajtlem*. Křídla vlasti, č. 18/1964, s. 579 a 584.

¹²² Srov. E. ČEJKA, *Zlomená křídla*, Kapitola 3.1.

¹²³ František LOUCKÝ, *Případ Smik po třech letech*. Letectví + kosmonautika, 1967, č. 14, s. 532–533.

v jásoch. [...] *Degradovaný generál československé armády. Ruzyňsko-opavsko-leopoldovský vězeň, který do dnešního dne – 8. dubna 1968 – marně čeká na rehabilitaci.*¹²⁴ Cílek poznamenává, že na osudech Janouška chce ukázat osudy těch Čechoslováků, kteří za vlast bojovali a umírali, a která se po válce obrátila k nim zády. V rozhovoru Janoušek vzpomíná na své začátky v rakousko-uherské armádě, a jak se dostal k letectvu. Připomíná rok 1939, kdy pět měsíců před zavřením škol dostudoval přírodní vědy a jako letec mohl využít poznatky meteorologie a geofyziky. Po odchodu z Československa do Francie mluví přibližně o sto sedmdesáti letcích, kteří se zúčastnili bojů ve francouzských jednotkách. Po kapitulaci Francie se ve Velké Británii v polovině srpna 1940 shromáždilo již přes devět set letců. Vzpomíná na britskou éru, vznik Inspektorátu čs. letectva, jehož byl inspektorem, formování čs. perutí v rámci RAF, bitvu o Británii a hrdinství čs. letců až do ukončení války. Neopomněl ani marnou snahu o brzký návrat čs. příslušníků RAF po válce do vlasti, zdrženlivý přístup poválečného MNO a velení čs. armády, ani strohý výnos o povolení k návratu v srpnu 1945. Rekapituluje své působení v poválečné armádě a účast na kurzu vojenských velitelů, kde byli seznamováni se sovětskou vojenskou doktrínou. Zmiňuje také doporučení generála Svobody po únoru 1948, aby z vyšších státních zájmů armádu opustil a našel si místo v průmyslu nebo v administrativě. V závěru rozhovoru Janoušek mluví o osudech svých nejbližších, které ztratil v koncentračních táborech.¹²⁵

Druhá část rozhovoru s Karlem Janouškem *Zpověď generála – Dokončení rozhovoru s někdejším inspektorem našeho letectva ve Velké Británii* byla uveřejněna v následujícím čísle Hlasu revoluce o dva týdny později. Janoušek konstatuje, že ačkoli mu v době nuceného odchodu z armády bylo padesát pět let a mohl odejít do důchodu, měl vůli a sílu dále pracovat. Kontaktoval světovou organizaci pro civilní letectví, na jejímž založení se v roce 1944 zúčastnil jako zástupce Československa a vedl čs. delegaci. Dostal odpověď s nabídkou okamžitého nástupu. Možnost legálně odjet mu byla kategoricky zamítnuta náčelníkem OBZ Bedřichem Reicinem. Následně začal Janoušek pociťovat ohrožení své osoby, strach z telefonických odposlechů a sledování agenty. Vyprovokovaný pokus o ilegální opuštění republiky mělo za následek proces před vojenským soudem. I přes nepodložená obvinění byl odsouzen. Jako svědek vystoupil Reicin, který západní letci označil za zrádce, zaprodance a reakčňáky, anglické manželky letců označil za agentky britské tajné služby. Janoušek podotýká, že Reicinovo svědectví mělo za následek vynesení rozsudku – trest smrti, který mu

¹²⁴ Roman CÍLEK, *Zpověď generála*, Hlas revoluce, 19. 4. 1968/8, s. 3.

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 3.

byl později zmírněn na osmnáct let vězení, další rok byl ještě přidán za zběhnutí. Trest mu byl ještě několikrát změněn. Po amnestii v roce 1960 byl Janoušek po dvanácti letech a deseti dnech propuštěn. Podotýká, že po propuštění na rehabilitaci nemyslel. Byl nucen zajistit pro sebe důležitější věci, jako bydlení, jídlo nebo penzi. Pracoval jako skladník nebo štítkovač. Až teď Janoušek vidí, že rehabilitace jeho osoby by se mohla posunout správným směrem. Janoušek končí rozhovor slovy: „*Přejeme si jedině – aby spravedlnost přestala být v této zemi pouhou frází. Aby začala v plném slova smyslu platit i pro nás – západní letce. A pro ty, kteří byli podobně jako my postiženi. Snad na tu spravedlnost máme právo.*“¹²⁶

V Zemědělských novinách vyšel na konci dubna 1968 článek novináře Přemysla Janýra ***Generál v civilu dnes před soudem*** o životních osudech generála Janouška. Článek vyšel v den, kdy se v Praze konal s Janouškem vojenský soud, který měl prokázat, jak to ve skutečnosti bylo s jeho obviněním, kdy se po únoru 1948 stal pro komunistický režim dezertérem, velezrádce a špiónem. Autor článek rozdělil do tří částí, které mapují životní etapy generála Janouška. V první části zaznamenává Janouškovo působení během první a druhé světové války, zejména formování čs. leteckých jednotek nejdříve ve Francii a posléze na pokyn prezidenta Beneše ve Velké Británii. V druhé části pod názvem Konec vítězů autor zmiňuje oddalovaný návrat čs. letců z Anglie, který se mohl uskutečnit až v srpnu 1945. Popisuje útrapy Janouškových nejbližších během 2. světové války, kdy část rodiny zemřela v koncentračních táborech. Přidává skutečnosti o Janouškově vojenské degradaci a praktiky 5. oddělení MNO při zinscenovaném Janouškově zatčení během pokusu o vyprovokovanou ilegální emigraci. Autor v třetí části poukazuje na odsouzení Janouška nejdříve k trestu smrti, který byl zmírněn na devatenáct let ve vězení. Dále popisuje setkání s Janouškem po jeho návratu z Velké Británie, kde byl pozván jako oficiální host na 25. výročí¹²⁷ bitvy o Británii. Janýr na konci článku zdůrazňuje záměrné titulování Janouška generálskou hodností a doufá, že před soudem budou definitivně objasněny kontroverze ohledně údajné viny generála Janouška.¹²⁸

V časopise Zápisník byl na jaře 1968 uveřejněn pod názvem ***Odsouzený na smrt*** rozhovor s generálem Janouškem, který se uskutečnil po Janouškově osvobozujícím

¹²⁶ Roman CÍLEK, *Zpověď generála – Dokončení rozhovoru s někdejší inspektorem našeho letectva ve Velké Británii*, Hlas revoluce, 3. 5. 1968/9, s. 3.

¹²⁷ Pozn. Jak uvádí Rajlich, v září 1965 bylo Karlu Janouškovi povoleno vycestovat do Velké Británie. Komunistický režim chtěl deklarovat dobrou vůli, cestu mu hradila britská strana. Janouškovi se dostalo poct náležejících leteckému maršálovi. Po skončení oslav ve Velké Británii nezůstal. Vrátil se do Československa, aby pokračoval za očistění svého jména. Srov. J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 264–265.

¹²⁸ Přemysl JANÝR, *Generál v civilu dnes před soudem*, in: Zemědělské noviny, 30. 4. 1968, č. 1074, s. 1.

rozsudku. V uveřejněném rozhovoru Janoušek¹²⁹ vzpomíná na odchod z Československa v listopadu 1939 nejdříve do Francie, po její kapitulaci do Velké Británie. Krátce po svém příjezdu byl povolán k prezidentu Benešovi se zprávou o situaci ohledně čs. letců a jejich rozhodnutí co nejdříve se zapojit do bojových operací. Zmiňuje zformování tří čs. stíhacích perutí a jedné čs. bombardovací perutě, které sváděly vzdušné souboje nad pevninou i nad mořem během 2. světové války, a jejich bojové úspěchy. Po válce Janoušek poukazuje na svůj nucený odchod z čs. armády. Jako zástupce londýnské vlády při založení světové organizace pro civilní letectví v Chicagu v roce 1944 doufal, že by mohl najít uplatnění alespoň u civilního letectví, což mu bylo po únoru 1948 rovněž odepřeno. Spolu s ním byli z čs. armády propuštěni i další letci ze Západu, kteří se stali nepohodlnými, nepotřebnými a na jejich podíl ve válce se mělo zapomenout. Poukazuje na svůj osud, kdy byl po zinscenovaném útěku nastraženým provokatérem uvězněn a odsouzen nejdříve k trestu smrti, který byl později překvalifikován na dvanáct let vězení. Po svém propuštění Janoušek požádal o obnovu řízení. Vyšším vojenským soudem byl zproštěn obžaloby, která ho vinila ze zločinu vojenské zrady a zběhnutí. Autor článku Miroslav Šedivý připomíná uveřejnění osvobozujícího rozsudku v novinách, který se dostane k miliónům lidí, kdy si přečtou o praktikách Státní bezpečnosti vůči čs. letcům z Anglie v poválečné době. V závěru rozhovoru na dotaz o pocitu nápravy křivdy Janoušek dodává: „*Hlavně že se o nás zase může mluvit a psát, že jsme se zase stali lidmi, jejichž účast ve válce se spravedlivě oceňuje.*“¹³⁰

Rehabilitací letců ČSA věnovali článek *Zlomená křídla* redaktori Svobodného slova Pavel Krása a Miloslav Toninger v květnu 1968. Autoři zmiňují 69 civilních letců, kteří v roce 1950 přišli o zaměstnání. Stalo se tak bez jasného důvodu, pokud tím důvodem není podezřívavost, neopodstatněná nedůvěra nebo dokonce závist několika mocných jedinců. Připomínají tradici a pověst čs. civilního letectva před 2. světovou válkou. Z civilních letců se během války stali vojenští letci. Po válce navázali na svoji práci, pro civilní letectvo se stali nepostradatelní. Až do roku 1950, kdy 69 letců z celkového počtu 101 bylo z civilního letectva vyhozeno. Mnozí z nich byli vězněni, později propuštěni. S negativními kádrovými posudky mohli získat práci jako pomocní dělníci na stavbách, jeřábníci, asfaltěři silnic,

¹²⁹ Pozn. Jak uvádí Rajlich, Karel Janoušek navzdory vysokému věku, prožitým útrapám a těžce nemocen začal s přípravnými pracemi na svých válečných pamětech. Podle někdejšího redaktora časopisu Letectví a kosmonautika Václava Tikovského o spolupráci na nich Janoušek požádal spisovatele a bývalého příslušníka čs. letectva ve Velké Británii a Sovětském svazu Filipa Jánského. Zůstalo však jen při projektu – Janoušek 27. října 1971 zemřel. Srov. J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 268.

¹³⁰ Miroslav ŠEDIVÝ, *Odsouzený na smrt – Vypráví generál Dr. Karel Janoušek*, Zápisník, 1968, č. 18/68, s. 2–4.

údržbáři nebo lesní dělníci. Autoři uvádějí příklad bývalého příslušníka 311. čs. stíhací perutě RAF a pozdějšího letce ČSA, který se po svém propuštění z ČSA stal zaměstnancem ministerstva vnitra, a to jako čistič toalet. Připomínají, že aktuální vedení ČSA má snahu napravit chyby svých předchůdců. I když si autoři uvědomují, že rehabilitace pro většinu letců nemůže po 18 letech znamenat návrat do aktivní letecké služby kvůli věku a novým technologiím, chtějí ještě pracovat a být užiteční.¹³¹

V květnu 1968 napsal Václav Šikl článek *Čs. letci v Anglii a Pražské povstání*. Článek byl uveřejněn v Hlasu revoluce, který byl týdeníkem Československé obce legionářské. V něm cituje rozhovor s Karlem Janouškem, proč čs. letcům nebylo umožněno pomoci Pražskému povstání. Janoušek popisuje svoji snahu a aktivity směrem k vrchnímu velitelství spojeneckých vojsk, kdy třikrát neúspěšně žádal, aby se čs. letci mohli zúčastnit osvobozovacích bojů na území vlasti. Velitelství přesvědčoval, aby se alespoň jedna peruť mohla zařadit do té části americké armády, která postupovala na území Československa. Dle dohody mezi americkým a sovětským velením Janouškovým žádostem vyhověno nebylo. Jako voják a velitel však respektoval a cítil povinnost Američanů neporušit dohodu o linii na zemi a ve vzduchu. Čechoslováci v té době podléhali britské armádě. Projevil také přesvědčení, že lidi z Československa odcházeli za hranice z vlastenectví, aby bojovali proti okupantům, proti totalitě a za svobodný život ve svobodném státě.¹³²

Historik Eduard Čejka napsal článek o čs. letcích, který vyšel v časopise Letectví a kosmonautika v roce 1968 pod názvem *Rekapitulace*. Čejka v úvodu připomíná, že dlouholetý boj čs. vojáků v zahraničí byl organickou součástí celosvětového protifašistického zápasu. Jejich význam nevnímá jen z vojenského pohledu, ale i jako politický výraz skutečnosti, že Československo nepřestalo existovat a že bezmocně nečekalo na své vysvobození. Zdůrazňuje, že právě příslušníci čs. letectva měli největší podíl na tomto historickém poslání, protože byli jedinou čs. ozbrojenou složkou v zahraničí, která bojovala proti hitlerovskému Německu od začátku až do konce války. Vyzdvihuje jejich bojové nasazení, úspěchy a statečnost zejména ve Francii, v bitvě o Anglii a v době Slovenského národního povstání. V další části článku Čejka poukazuje na poválečný politický směr Československa, kdy se začaly projevovat závažné deformace při uskutečňování socialistickým přeměn. Podle něj tragickým paradoxem poúnorové doby zůstane, že nejvíce postihla ty, kteří se nejvíce zasloužili o obnovu Československa. Mezi příslušníky domácího

¹³¹ Pavel KRÁSA a Miloslav TONINGER, *Zlomená křídla*, Svobodné slovo, 15. 5. 1968, s. 3.

¹³² Václav ŠIKL, *Čs. letci v Anglii a Pražské povstání*, Hlas revoluce, 17. 5. 1968/10, s. 3.

a zahraničního odboje uvádí i vojáky a letce ze Západu. Svou pozornost v článku Čejka zaměřuje na osudy čs. letců, kteří se jako jedni z prvních již v roce 1948 stali objektem nepravostí. Při vybudování nové socialistické armády a očištění velitelského sboru byla podle tehdejších hledisek armáda zbavena spikleneckých a kontrarevolučních živlů, jimiž byli označeni především letci ze Západu. Byli označováni za nástroj reakční buržoazie k obnovení kapitalistického pořádku v osvobozeném Československu, které formovala londýnská vláda. Čejka dále připomíná, že tímto způsobem začala čs. západní jednotky hodnotit i historiografie a publicistika. V propagandistických článcích v denním tisku a časopisech nebo ve studiích byli letci ze Západu paušálně hodnoceni jako přísluhovači západních mocností, kteří měli destruktivně působit na vývoj poválečného čs. letectva a aktivně vystupovat proti lidově demokratickému zřízení. Hodnocení postavení čs. letců ze Západu v rámci pounorového společenského pohybu Čejka vnímá jako neobjektivní a nespravedlivé, což by měl vyvrátit seriózní výzkum a analýzy. V závěru článku shrnul výsledky očisty čs. poválečné armády do konce roku 1950 – od ilegálních odchodů letců do zahraničí až po propuštění politicky nespolehlivých bývalých příslušníků RAF z armády. Tragické osudy těchto lidí, jejich rodin, příbuzných a přátel podle Čejky „*tvorí jednu z nejšmutnějších a nejzahanbujících kapitol v našich národních dějinách.*“¹³³

V dalším článku z roku 1968 pod názvem *Rehabilitace* Čejka navazuje na předchozí článek Rekapitulace věnovaný problematice čs. letců ze Západu. V úvodu Čejka poukazuje na vlnu nezákonných perzekucí a nekontrolovatelnou manipulaci s lidmi v padesátých letech, které se nevyhnuly ani čs. armádě a na kterých se podílel generál Reicin. Poukazuje na propuštění části velitelského sboru nebo nucený odchod bývalých velitelů čs. zahraničních jednotek z čs. armády. Jak uvádí, postupnou změnu v roce 1956 přinesl XX. sjezd KSSS a vystoupení Chruščova, které v Československu mělo vliv na politickou aktivitu a kritický pohled do minulosti s výzvou k nápravě chyb a deformací. Obrodný demokratizační proces byl však brzy zastaven. Vojáci a letci ze Západu zůstávali nadále jedněmi z nejvíce postižených. Čejka připomíná, že někteří z nich byli propuštěni z vězení a TNP, kde většina z nich ztratila zdraví a kvalifikaci. Po propuštění však neměli rovnoprávné místo ve společnosti, nemohli najít práci, byli dále sledováni a s nimi byly postiženy i jejich rodiny. Jak uvádí Čejka: „*Hloubka nelidského šikanování, přezírání a křivdy byla dokonce taková, že ještě v nedávné minulosti mnozí raději skrývali svou odbojovou minulost. Svědectví bývalých vynikajících letců, kterých si v exponovaných letech války vážila celá světová demokratická*

¹³³ Eduard ČEJKA, *Rekapitulace, Letectví + kosmonautika*, 1968, 18/458–460.

veřejnost, Vilda, Šišky, Fajtla, Kostohryze, Maňáka, Hrubého, Chábery a dalších desítek jejich bojových druhů, jsou otrěsná.“¹³⁴ Jak dále autor podotýká, skuteční viníci, iniciátoři a tvůrci nezákonností však nadále zůstávali na svých místech. Na druhé straně snahy publicistů, historiků nebo prostých občanů, volajících po objasnění temných míst minulosti, byly v zárodku potlačeny. V další části článku popisuje činnost zvláštní komise vytvoření na MNO, která měla rehabilitovat bývalé vojáky čs. armády. Komise podle něj nebyla dostatečně vybavena ani materiálně, ani kádrově, její pravomoc byla značně omezena. Rehabilitace se tak mohla dotknout pouze omezeného počtu osob, zatímco stovky případů zůstalo stranou. Po skončení své činnosti v roce 1966 vyčerpala své možnosti. V závěru se Čejka dotýká smyslu rehabilitace, do níž se vložily naděje již v roce 1956, následně v roce 1963, přesto rehabilitace nebyla plně dokončena. Nastoluje otázku skutečné rehabilitace, která se znovu otevřela v roce 1968. Podle Čejky nešlo primárně o materiální stránku rehabilitace, i když postižení a jejich rodiny nadále žili v kritických sociálních poměrech, ale „především o to, aby se těmto lidem vrátila osobní část a lidská důstojnost, kterou pošlapala zvůle a bezpráví minulých let.“¹³⁵

V červnu 1968 byl v Hlasu revoluce uveřejněn článek Václava Šikla pod názvem ***We Fight to Rebuild (Bojujeme, abychom znovu vybudovali)***. V něm Šikl připomíná založení 310. čs. stíhací perutě ve Velké Británii. Jak zdůrazňuje, perut' byla založena 12. července 1940, i když oficiální datum založení byl stanoven na 25. října 1940, tzn. v den podpisu mezivládní dohody mezi prozatímní čs. vládou a britskou vládou o začlenění 310. čs. stíhací perutě v rámci RAF. Podle Šikla bitva o Británii a bitva o Stalingrad jsou dva nejdůležitější mezníky 2. světové války, bez nich by nemohlo dojít k vítězství nad Německem. Bitvu o Británii označuje za první rozhodující porážku německých ozbrojených sil. Počátečné překvapení Britů z útoku Šikl popisuje těmito slovy: „*A obyvatelstvo ostrova si konečně začínalo uvědomovat nebezpečí, které stálo na dostřel před branami, či spíše na dolet od pobřeží*“.¹³⁶ Připomíná vystoupení Churchilla před zahájením bitvy o Británii, že Češi a další národy jsou připraveni připojit své zájmy k zájmům Britů. Na jedné straně Šikl upozorňuje na nepřipravenost britské armády a nízký počet pilotů, na straně druhé na prozíravé rozhodnutí velitelství letectva v roce 1934 zvýšit výzbroj nově vyvíjených typů letadel a zlepšit radarovou a radiovou výstroj. Připomíná zapojení 310. čs. stíhací perutě do bojů a uvádí jedno z hlášení o úspěšném letu perutě, která provedla čelný útok na skupinu nepřátelských bombardérů: dva nepřátelské letouny byly zničeny, jeden pravděpodobně, žádné ztráty na

¹³⁴ Eduard ČEJKA, *Rehabilitace*, Letectví + kosmonautika, 1968, 18/502–504, s. 503.

¹³⁵ *Tamtéž*, s. 502–504.

¹³⁶ Václav ŠIKL, *We Fight to Rebuild (Bojujeme, abychom znovu vybudovali)*, Hlas revoluce, 28. 6. 1968, s. 6.

straně peruti. Šikl na závěr podotýká: „*Ale slibu, který je uveden v nadpisu článku a byl heslem ve znaku perutě, příslušníci třístadesítky dostali. Ani dnes si nepřejí nic jiného, než aby se mohli svobodně podílet na budování své republiky a jejího blahobytu.*“¹³⁷

V regionálním východočeském deníku Pochodeň byl v září 1968 uveřejněn článek pod názvem *Hrdinové z I. pluku, zakladatelé tradice Dne čs. letectva*. Autor článku v něm připomíná dvacet jedna čs. letců z 1. čs. stíhacího pluku v SSSR, kterým velel František Fajtl. Tato jednotka čs. zahraniční armády se jako první přesunula na území rozděleného Československa na pomoc Slovenskému národnímu povstání. Společně s Fajtlem autor popisuje osud dalšího čs. letce, Stanislava Hlučka, který byl příslušníkem 313. čs. stíhací perutě. Hlučko vzpomíná na situaci, kdy byl Fajtlem osloven přidat se k formování čs. stíhací jednotky na východní frontě. Jak uvádí, přítomnost čs. letců na slovenském povstaleckém území překvapila nejen civilisty, ale i americké letce, kteří se na Slovensko dostali po sestřelení nebo po útěku ze zajetí, a čs. letci s nimi mluvili britskou angličtinou. Jak autor zdůrazňuje datum 17. září¹³⁸, kdy čs. letci přistáli na letišti Zolná: „*Že svým přeletem určili datum Dne čs. letectva – to samozřejmě ještě nevěděli. Ale svými činy vytvářeli i slávu čs. válečných letců.*“¹³⁹ Dále autor připomíná bojové nasazení letců, vzdušné souboje Hlučky s německými letouny, padlé, nezvěstné a raněné čs. letce. Na začátku války Hlučku charakterizuje jako nevojáka, nepovolaného brance, na konci války jako důstojníka s řády a medailemi.¹⁴⁰

O čtyři dny později byl uveřejněn stejný článek pod názvem *Lidé z I. pluku – zakladatelé tradice Dne čs. letectva* v pražském deníku Večerní Praha. Rovněž tak byl připomenut význam čs. letců ze Západu na východní frontě, při pomoci SNP a vznik Dne čs. letectva.¹⁴¹

V březnu 1969 vyšel v časopise Květy článek Františka Fajtla *Ani vlast, ani kamarády*. Fajtl v článku vzpomíná na návštěvu Velké Británie v prosinci 1968, kdy skupina čs. veteránů uctila památku padlých spolubojovníků. Připomíná, že v bitvě o Británii čs. letci byli přesvědčeni, že bojují i za Československo. V úvodu Fajtl zmiňuje slova britského ministerského předsedy Churchilla o vděčnosti lidí malé hrstce mužů, jimiž Churchill vzdal

¹³⁷ Václav ŠIKL, *We Fight to Rebuild (Bojujeme, abychom znovu vybudovali)*, Hlas revoluce, 28. 6. 1968, s. 6.

¹³⁸ Pozn. Na počest přistání prvního útvaru čs. zahraniční armády na půdě vlasti jeho příslušníci v den přiletu 17. září 1944 vztyčili na letišti Zolná u středoslovenského města Zvolen čs. vlajku a vzdali jí poctu. Datum 17. září bylo později slaveno jako Den československého letectva. Srov. J. Rajlich, *Generál Fajtl...*, s. 432.

¹³⁹ Zdeněk BÍDLO, *Hrdinové z I. pluku, zakladatelé tradice Dne čs. letectva*, Pochodeň, 17. 9. 1968, s. 3.

¹⁴⁰ *Tamtéž*, s. 3.

¹⁴¹ Zdeněk BÍDLO, *Hrdinové z I. pluku, zakladatelé tradice Dne čs. letectva*, Večerní Praha, 21. 9. 1968, s. 6.

hold letcům v bitvě o Británii. Ve Westminsterském opatství, v části, která je zasvěcena RAF a kde jsou vyobrazeny i dvě čs. stíhací peruti, veteráni uctili památku padlých čs. letců v bitvě o Británii. Jak Fajtl podotýká: „*Vděčná země neváhala zvěčnit památku svých hrdinů zde na svém nejhistoričtějším a nejposvátnějším místě.*“¹⁴² Vzpomíná na osudy sedmi čs. stíhačů a pěti čs. příslušníků bombardovací perutě, jejichž jména jsou zapsány ve Zlaté knize cti (Obrázek 4, Obrázek 5 a Obrázek 6), jejíž duplikát se nachází v opatství. Dalším místem uctění památky byl kostel na nábreží Temže. Ten byl během války nacistickým bombardérem zničen, po válce byl zrekonstruován do původní podoby a slouží jako památník RAF. V kostele čs. veteráni našli vyobrazené znaky všech čtyř čs. perutí a knihy se 125 000 jmény všech mužů a žen – letců, kteří obětovali životy za své země, mezi nimi stovky Čechoslováků. Fajtl přidává osobní vzpomínky na zemřelé spolubojovníky. Z Londýna se čs. veteráni přesunuli do Brookwoodu a Runnymede. Fajtl připomíná, že Brookwood je největší hřbitov čs. letců na území Velké Británie. Položili zde věnec živých květů věnovaný čs. velvyslanectvím, stuhy přivezli z Prahy. Fajtl konstatuje, že ve vlasti čs. letci nemají žádný památník: „*Po dvaceti letech čekání, neboť u nás doma není jediného pomníčku, se skláním v úctě před památkou našich kamarádů, kteří nepřežili. [...] ...neboť v míře obětování si jsou všichni rovni.*“¹⁴³ Dále se přesunuli do Runnymede, kde se nachází památník 20 455 letcům, kteří zemřeli při náletech a v akcích nad britskými ostrovy, zeměmi a moři severní a západní Evropy a kteří nemají nikde hroby. Pod nápisy „*zmizel, pravděpodobně zabit*“ se nacházejí i jména padlých Čechoslováků. Fajtl v závěru vzpomíná na spolubojovníky: „*Jsou to naši kamarádi, ti, kteří válčili a umírali a jejichž jména jsme četli vytesaná do kamene a vepsaná na stránky pamětních knih.*“¹⁴⁴ Při odletu z Británie Fajtl vyjadřuje pocit, jakoby slyšel jejich prosbu, aby jejich jména odnesli domů a vytesali je do kamene, aby jejich příbuzní nemuseli jezdit za nimi tak daleko do zahraničí.¹⁴⁵

V září 1969 v regionálním týdeníku na Rychnovsku byl uveřejněn krátký článek **Den čs. letectva**. Autor v něm připomněl 17. září jako Den čs. letectva, kdy se 1. čs. stíhací letecký pluk v SSSR pod velením Františka Fajtla přesunul na Slovensko. Touha čs. letců okamžitě pomoci slovenskému lidu v povstání byla naplněna rozhodnutím v Moskvě, kdy na rozkaz 2. letecké armády generála Krasovského měli poskytnout maximální leteckou podporu SNP. Po čtyřicet dní stíhací pluk sváděl boje s německou luftwaffe. Autor uvádí, že již první nálet

¹⁴² František FAJTL, ...*ani vlast... ani kamarády*. Květy, 15. 3. 1969, č. 10, s. 20.

¹⁴³ *Tamtéž*, s. 21.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 22.

¹⁴⁵ *Tamtéž*, s. 18–22.

na letiště Piešťany, odkud luftwaffe napadala povstalecká vojska, znamenal úspěch stíhacího pluku v podobě deseti zničených a deseti poškozených letadel nepřítele.¹⁴⁶

Jak uvádí Plachý, nástup normalizace znamenal stagnaci v literární tvorbě a publikační činnosti o západním odboji. Téma bývalých letců RAF nepatřilo přímo mezi zakázané, nicméně texty o nich vycházely jen velmi sporadicky, a to většinou v marginálních nízkonákladových publikacích, navíc často jen s regionálním dosahem. Byly také mnohem víc ideologicky deformovány než texty, které vycházely okolo roku 1968.¹⁴⁷

3.3. Společenská rehabilitace ve filmu

Ve filmové tvorbě v rámci československého armádního filmu markantní rozdíl mezi padesátými lety a šedesátými lety podle Šmidrkala tkvěl v možnosti stranický aparát přelstít, film natočit a zveřejnit a neriskovat přitom ztrátu existence. Poetika armádních dokumentárních a hraných filmů byla ovlivněna novou vlnou československého filmu. Podstatou nové poetiky bylo odmítnutí metody socialistického realismu a přenesení centra zájmu k člověku a jeho duši. Hrdinovi byla vrácena lidská tvář – tvůrci se zajímali o jeho pocity. Člověku bylo přiznáno právo na širokou škálu pocitů, nálad, tváří, a především mu bylo vráceno právo na individuální názory a postoje. Předepisovaný entusiasmus, hrdinství a optimistické vyznění filmu byly nahrazeny širokým rejstříkem citového prožívání.¹⁴⁸

Dramatické události provázející atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha inspirovaly v roce 1964 film *Atentát*, u jehož zrodu stál režisér Jiří Sequens. Nejvíce oceňovaný titul z rozsáhlé filmografie tohoto tvůrce líčí v širších souvislostech největší a nejdůležitější akci českého protifašistického odboje, kterou iniciovala exilová vláda prezidenta Beneše. Na rozdíl od ostatních čs. filmů své doby, zabývajících se tématem 2. světové války, se *Atentát* nezmiňuje o roli komunistického odboje v boji proti nacismu. Z těchto důvodů scénář nemohl být v druhé polovině padesátých let schválen a dočkal se realizace až v období uvolňování politické cenzury. Konstatování, že v protektorátu existovaly i jiné účinné formy odboje, bylo ovšem i v roce 1964 odvážné. Snímek rekonstruuje přípravy na akci, její provedení v květnu 1942, kruté represe následující po Heydrichově smrti, intenzivní pátrání po pachatelích – parašutistech, kteří atentát povedli, vyzrazení jejich úkrytu a v konečném důsledku jejich dobrovolnou smrt. Režisér Sequens své dílo realizoval jako širokoúhlý, černobílý film, který dobové události rekonstruuje s až

¹⁴⁶ František BÍBA, *Den čs. letectva*. Jiskra Rychnovska, 18. 9. 1969, č. 38, s. 1.

¹⁴⁷ J. PLACHÝ, *Horší než doba...*, s. 354.

¹⁴⁸ V. ŠMIDRKAL, *Armáda...*, Praha, 2009, s. 50–54.

dokumentaristickou přesností. Při inscenování řady záběrů vycházel z dobových fotografií pocházejících z archivu gestapa, výpovědí pamětníků a mnohých dalších materiálů. Realistickému výsledku napomáhalo i natáčení na místech, kde se události skutečně odehrály. Oproti skutečnosti byla změněna jména protagonistů: místo Kubiše, Gabčíka a Valčíka vystupují ve filmu nadporučík Král a rotmistři Strnad a Vyskočil – pod krycími jmény, která jim byla určena ve Velké Británii a na něž byly vystaveny jejich osobní doklady nutné k přežití v protektorátu Čechy a Morava v době druhé světové války. Film měl premiéru v srpnu 1965.¹⁴⁹

V roce 1963 byla v rámci Československého armádního filmu zahájena výroba historického dokumentárního filmu *Čas křídel* režiséra Pavla Mertla, který byl dokončen v roce 1966. Ve filmu jsou vyprávěny dějiny naplňování lidské touhy létat – od balónů až po proudové letouny. Režisérovi nešlo o příspěvek k technickým dějinám letectví, nýbrž sledoval spíše sociální a politický rozměr dějin letectví. Bez ideologického zabarvení popsal význam letectva pro předválečné Československo a nedělal politické rozdíly ani mezi československými letci bojujícími na východní a západní frontě 2. světové války.¹⁵⁰

Drama *Nebeští jezdci* natočil režisér Jindřich Polák v roce 1968 na základě scénáře Zdeňka Mahlera. Filmová adaptace románu Filipa Jánského, který poprvé vyšel v roce 1964, přibližuje skutečné historické události prostřednictvím fiktivní, mezinárodní osádky letounu 276. bombardovací perutě. Vedle dvou Angličanů ji tvoří kanadský telegrafista a tři Čechoslováci: slovenský kapitán Pavel Kolář a střelci přezdívaní Študent a Preck. Nálety na německé území se pro letce stávají každodenní rutinou, za kterou však číhá nebezpečí smrti. Ta se Študenta dotkne při náletu na Norimberk, z něhož vyvázne s poraněnou páteří a popáleninami. Po rekonvalescenci se vrátí k posádce. Při prvním letu nad Kanálem končí souboj jejich letadla s německou stíhačkou pádem obou strojů. Preck umírá a v nafukovacím člunu uprostřed moře zůstávají poslední dva – Študent a německý pilot. Snímek byl realizován černobíle na klasický formát, aby do něj mohly být včleněny archivní letecké záběry. Film měl premiéru v prosinci 1968. Cenzurovaná distribuce se postarala také o to, že se *Nebeští jezdci* dostali mezi zakázané, tzv. trezorové snímky.¹⁵¹

Ve zjitřené atmosféře po okupaci Československa pěti armádami Varšavské smlouvy natočil v roce 1968 režisér armádního filmového studia Milan Růžička krátký

¹⁴⁹ NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. Filmový přehled. Databáze. *Atentát*. <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396609/atentat>.

¹⁵⁰ V. ŠMIDRKAL, *Armáda...*, s. 62.

¹⁵¹ NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. Filmový přehled. Databáze. *Nebeští jezdci*. <https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396787/nebesti-jezdci>.

dvanáctiminutový provokativní film *Na tý louce zelený*. Z rozhodnutí okupační moci bylo čs. vojenskému letectvu zakázáno létat a ochranu československého vzdušného prostoru převzalo sovětské vojenské letectvo. Tento zásah do suverenity státu se stal námětem Růžičkova filmu natočeného na vojenském letišti v Českých Budějovicích. Ve filmu hudební motiv použit podle původní ruské lidové písně a záběry na protiokupační nápisy patřily mezi důvody, pro které byl tento film na začátku normalizace zařazen „do trezoru“. Divákovi film přibližuje dobovou atmosféru na obsazeném letišti – uzemněné čs. letce a letouny 1. stíhacího leteckého pluku, stejně jako zde umístěný sovětský útvar.¹⁵²

S nástupem normalizace tvůrčí pracovníci v armádních kulturních zařízeních a vojenském tisku byli postaveni před zásadní rozhodnutí – zda se smíří se ztrátou získané ideové nezávislosti a zda jsou ochotni stát se ideologicky nejpevnější součástí kulturní fronty. Kultura v armádě se podle normalizačního vedení měla přizpůsobit aktualizované kulturní politice KSČ. Na rozdíl od šedesátých let neměly být obsah a forma umělecké činnosti věcí niterných tvůrčích zápasů, ale politicky angažovanými v souladu s potřebami komunistické strany. Nové politické vedení se snažilo podporovat ty síly, které byly ochotny přijmout změněný kurz, a naopak nenapravitelné z kulturních složek armády vyloučit. Normalizační proces si v armádním filmovém studiu kladl za cíl jednak vymítit tvorbu, myšlenky a lidi spojené s liberalizačním procesem, jednak posílit účelový charakter studia. Politická změna zásadně poznamenala studio ve třech oblastech: kádrové, dramaturgické a v oblasti archivních fondů. Cílem kádrové obměny bylo propustit nepřizpůsobivé zaměstnance a vytvořit tvůrčí tým pevně stojící za marxisticko-leninskou politikou strany. Dramaturgické oddělení pod vedením nového hlavního dramaturga přeformulovalo poslání studia a načrtlo jeho budoucnost podle aktuálních nároků kladených na kulturní složky armády a na vojenský tisk. Z archivních fondů byly vyjmuty a uloženy do trezoru politicky závadné filmové materiály.¹⁵³

3.4. Iniciativy a angažování bývalých příslušníků RAF

První rehabilitační komise MNO v roce 1964 uvedla, že u příslušníků západního odboje se při odstraňování chyb z minulosti projevilo úsilí postavit západní odboj na úroveň ostatní odbojové činnosti. Měli zájem západní odboj zajistit jak vztahem k jednotlivým osobám, tak i k celé odbojové skupině. Tento požadavek chtěli vojáci ze Západu realizovat za

¹⁵² VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA. Exponáty dne – tematická sbírka. Filmotéka a filmové technologie. *Film „Na tý louce zelený“*. <https://www.vhu.cz/exhibit/film-na-ty-louce-zeleny/>.

¹⁵³ V. ŠMIDRKAL, *Armáda...*, s. 88.

pomocí novin, rozhlasu a televize, uznáním vojenských zástav, pojmenováním ulic či vybudováním památníku padlým letcům.¹⁵⁴

V období pražského jara bývalí letci RAF působili více jako organizovaná síla, a nikoli jako jednotlivci, jak tomu bylo v předchozím období. V Praze se scházeli např. v sálu Na Chmelnici na okraji Prahy, v herně ve Zlaté Huse na Václavském náměstí nebo v hostinci U Šumavy ve Štěpánské ulici. V restauraci U Šumavy se 13. března 1968 konala schůze zahraničních vojáků. Na této schůzi padlo rozhodnutí svolat za několik dnů shromáždění pro zahraniční vojáky i příslušníky domácího odboje. V sále Slovanského domu se 16. března 1968 sešlo okolo čtyř tisíc účastníků odboje. Mnoho řečníků vyjádřilo svůj postoj k rehabilitacím, mluvilo o způsobených křivdách a odhalovalo děsy, které konečně mohli vyjádřit veřejně. Václav Šikl kritizoval průběh rehabilitací a připomněl účast MNO na zřízení TNP Mírov pro důstojníky. Další svědkové i oběti podávali svědectví o hrůzách výslechu a mučení, které mělo na svědomí OBZ. Téma rehabilitace v té době zaměstnávalo každého účastníka odboje. Průběh schůze ve Slovanském domě ukázal, že množství požadavků už nebude možné zastavit ani redukovat na jednotlivé případy. Původní účel shromáždění ve Slovanském domě měl dva cíle. Prvním bylo podpořit snahu o odstranění prezidenta Novotného z politiky, druhým cílem bylo vyhlásit kandidaturu generála Svobody na funkci prezidenta, a to i přes skutečnost, že mnozí účastníci se o Svobodovi vyjadřovali značně kriticky a neslibovali si od něj posun v rehabilitacích. První cíl byl splněn. K prosazení druhého cíle nedošlo, protože schůze se změnila v protest proti celkové politice KSČ a pro vyhlášení kandidatury člověka, kterého si mnozí veteráni spojovali s poúnorovými čistkami v armádě, v podstatě nezbyl prostor. Význam schůze ve Slovanském domě spočíval především ve skutečnosti, že se podařilo uvést a prosadit myšlenku Sdružení zahraničních vojáků (dále SZV).¹⁵⁵

Na začátku dubna 1968 bylo v restauraci U Šumavy založeno SZV. Na jeho vzniku se aktivně podílel Václav Šikl, který pro SZV pracoval jako tiskový referent. Za několik měsíců mělo SZV vlastní organizované výbory, místní a krajské organizace a pracoviště v Čechách i na Moravě. Vojenská komise SZV spolupracovala při vytváření rehabilitační komise MNO a při jejím personálním obsazení. Jedním ze základních cílů komise byl požadavek přijmout

¹⁵⁴ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 210–211. Pozn.: Jak dále uvádí Kudrna, tento oprávněný požadavek byl realizován až několik let po listopadu 1989. Památník padlým letcům na náměstí Svobody v Praze 6 byl odhalen v roce 1995. Památník čs. letcům a vojákům, kteří padli v průběhu 2. světové války na všech světových bojištích, byl odhalen až 11. listopadu 2004. Totéž platí o pojmenování ulic po letcích z Anglie. Srov. L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 211.

¹⁵⁵ *Tamtéž*, s. 219.

zpět do armády rehabilitované důstojníky. Zákon o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb. však neustavil výslovně právo návratu do původního zaměstnání. Tuto problematiku měl řešit zákon o mimosoudní rehabilitaci. Nakonec se SZV podařilo do armády za pomoci pracovníků rehabilitační komise MNO prosadit několik jednotlivců z řad západní i východní armády, mezi nimi minimálně tři letce ze Západu. Jak dále uvádí Kudrna o iniciativě SZV v oblasti školního vzdělávání a o podílu vojenské komise SZV při tvorbě návrhu rehabilitačního zákona: „Její členové se zúčastnili všech jednání celostátní ústřední rehabilitační komise a rozhodnou měrou spolupracovali při tvorbě návrhu rehabilitačního zákona. Komise zpracovala plán pro změny ve vyučovacích osnovách pro základní a střední školy a připravovala materiál pro objektivní zhodnocení prvního a druhého odboje.“¹⁵⁶

Šikl ve své knize popisuje setkání zástupců SZV na MNO na jaře 1968. Zástupci SZV žádali kádrovou správu MNO o zřízení orgánu správy věcí zahraničních vojáků a součinnost při přímém styku s úřady. Podle SZV bylo potřeba řešit úřední evidenci, důchodová opatření, povyšování a vyznamenávání osob v záloze, pietní akce, historická výročí, osvětovou činnost nebo spoluúčast na hodnocení tradic pro potřeby škol. Kromě rezortních rehabilitací požadovali i návrat vojáků do armády, jak uvádí Šikl: „A navrhovali jsme, že by tak mohlo být účelně využito několik stovek bývalých vojáků i jiných odbojářů, kteří po dlouhá léta byli diskriminováni a museli stát mimo státní nebo veřejnou službu. Na detašovaných pracovištích při okresních a krajských vojenských správách i v ústředním orgánu by tyto lidé mohli ještě přinést užitečný kus práce. Práce důležité pro morálku, pro mravní zdraví národa i odhodlanost a bojeschopnost čs. armády.“¹⁵⁷ Dále poukazovali na to, že vojenská správa, jako zaměstnavatel vojáků z povolání, by měla zohlednit použitelnost zahraničních vojáků, kteří jsou diskriminováni ve svých civilních nekvalifikovaných zaměstnáních a očekávají pomoc od bývalého zaměstnavatele.¹⁵⁸

SZV dostávalo v období jarních měsíců 1968 pozvání k návštěvám u vojenských jednotek, aby besedovali s mladými vojáky. Besedu u jednoho vojenského útvaru poblíž Prahy zaznamenal Šikl ve své knize takto: „Vysvětlil jsem, že Fajtl byl jedním z velitelů britské stíhací perutě, jak byl sestřelen nad Francií a jak se útekem přes Španělsko vrátil do služby. Že v roce 1944 velel 1. čs. leteckému pluku, který přiletěl na pomoc Slovákům při povstání. Že tentýž Fajtl potom se mnou seděl na Mírově.“¹⁵⁹ Vojáci se vyptávali na letouny

¹⁵⁶ L. KUDRNA, *Jeden ze zapomenutých mužů...*, s. 220.

¹⁵⁷ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 68.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 67–69.

¹⁵⁹ *Tamtéž*, s. 76.

a jejich výkonnost, osudy posádek i pozemního personálu nebo se zajímali o bitvy, v nichž bojovali čs. letci během 2. světové války. Posluchači podle Šikla kladli i osobní otázky k problematice čístek v poúnorové armádě, proč byli letci z armády vyhozeni a čím si následně prošli. Také obraceli svou pozornost a pokládali otázky ohledně společenské a politické situace v prvním pololetí reformního roku 1968.¹⁶⁰

V červnu 1968 dostalo SZV možnost vysílat každou středu večer v Armádním rozhlasu, ve vysílacím programu měli k dispozici patnáct minut. Sdružení pověřilo touto rozhlasovou aktivitou Šikla. Šikl připravil a moderoval čtyři vysílání, na něž si pozval hosty, mezi nimi byl i bývalý inspektor čs. letectva ve Velké Británii Karel Janoušek: „*Vysílaly se zprávy o sdružení a jeho snahách o postupu rehabilitačního úsilí. Podařilo se mi dostat k mikrofonu Janouška a dva nebo tři další prominenty-vojáky, celkově však výsledky byly hubené.*“¹⁶¹ Jak dále Šikl uvádí, situace ve sdružení začínala být napjatá s ohledem na přítomnost sovětských vojsk na československém území od června 1968.¹⁶² Další vysílání s programovým vstupem SZV v Armádním rozhlasu již neproběhlo.¹⁶³

V polovině šedesátých let se rozpoutala mezi odbornou leteckou veřejností diskuse o nutnosti zřídit specializované letecké muzeum, které by mapovalo vývoj československého letectví. Problém prostoru, kde by měly být sbírky soustřeďovány, se podařilo vyřešit přidělením části hangáru číslo 40 na letišti ve Kbelích. Na tomto místě byly soustřeďovány trojrozměrné exponáty pocházející od vojenského letectva, různých muzeí a aeroklubů. Již v září 1967 byla otevřena první improvizovaná výstava letadel. S blížícím se 50. výročím vzniku československého státu v roce 1968 vznikla myšlenka zorganizovat důstojnou leteckou výstavu.¹⁶⁴ Jak uvádí Šikl, od konce června 1968 pravidelně zasedal přípravný výbor leteckého dne, který se měl konat poslední srpnovou nedělí. Schůzek se kromě zástupců podniků leteckého průmyslu, vysokých důstojníků armády a letectva, představitelů úřadů a různých organizací zúčastnili i tzv. vyakčnění vojáci a členové SZV. V polovině srpna spěly

¹⁶⁰ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 76–77.

¹⁶¹ *Tamtéž*, s. 78.

¹⁶² Pozn.: V červnu 1968 probíhalo na území Československa vojenské cvičení vojsk pěti států Varšavské smlouvy pod názvem Šumava. Námětem cvičení byl scénář procvičovaný řadu let. Země NATO zostříly mezinárodní situaci a prováděly opatření k zvýšení počtu svých ozbrojených sil v Evropě. Ze strany Varšavské smlouvy se jednalo o demonstraci vojenské moci a odhodlání ji použít při poskytování podpory tzv. zdravým (konzervativním) silám. Původně se cvičení mělo konat v termínu 20. až 30. června 1968. První sovětské jednotky přišli na čs. území již 27. května 1968. Následně došlo k provokativnímu prodlužování odsunu cvičících sovětských vojsk z území Československa. Poslední sovětské jednotky opustily území Československa až 3. srpna 1968. Srov. Vojenský historický ústav (dále VHÚ) *Vojenské cvičení ŠUMAVA, předzvěst konce Pražského jara '68*, <http://www.vhu.cz/vojenske-cviceni-sumava-predzvest-konce-prazskeho-jara-68/>.

¹⁶³ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 77–78.

¹⁶⁴ VHÚ, *Historie leteckého muzea Kbely*, <http://www.vhu.cz/muzea/zakladni-informace-o-lm-kbely/historie-lm-kbely/>.

přípravné práce ke konci. Účast civilního a vojenského letectva byla rozplánována, podle odhadů se očekávala návštěva až čtvrt milionů diváků.¹⁶⁵ Do tohoto úspěšně se rozvíjejícího úsilí vpadly události 21. srpna 1968, kdy Československo obsadila vojska států Varšavské smlouvy. Dlouho připravovaný letecký den byl zrušen.¹⁶⁶

Rajlich připomíná, že leteckou výstavu se na letišti Praha-Kbely navštívil i Karel Janoušek, který se po své rehabilitaci zúčastnil několika slavnostních akcí, připomínajících první a druhý odboj. Janouškovu návštěvu výstavy Rajlich popisuje takto: „*Když procházel rozlehlou halou přeplněnou historickými stroji československého letectva, jako by se v jednom muži současnost potkala s minulostí.*“¹⁶⁷

Šikl charakterizuje společenskou situaci po srpnové invazi vojsk Varšavské smlouvy a pozvolné utlumování činnosti SZV. Všimá si jistý sklon k utěšování, který měl celonárodní charakter, kdy lidé cítili větší sounáležitost, která podle něj trvala až do prvního výročí okupace. V červnu 1969 SZV svou činnost prakticky ukončilo. Šikl okolnosti, směřující k ukončení činnosti SZV, vyjadřuje těmito slovy: „*Ve výboru sdružení jsme se snažili předstírat sami sobě, že okupace nezměnila naši činnost. [...] Dnem invaze jsme však ve sdružení ztratili to nejpodstatnější – kontakty s MNO a dalšími úřady. [...] Pozvolna se však vkrádala autocenzura a pocity marnosti.*“¹⁶⁸

Uvolnění politických poměrů v období Pražského jara nastolilo také otázku obnovení Svazu letců republiky Československé (dále Svaz letců RČS a SL RČS). Svaz letců RČS vznikl jako stavovské, zájmové a dobrovolné sdružení letců v roce 1918, krátce po vzniku Československé republiky. Po roce 1948 se SL RČS, jako nositel myšlenek a demokracie, především jeho členové ze zahraničního odboje, stal obětí komunistického režimu. Z rozhodnutí komunistických úřadů SL RČS znovu zanikl v roce 1951.¹⁶⁹ Jak Rajlich uvádí, František Fajtl, který s letectvím zůstal v těsném kontaktu, se v roce 1968 aktivizoval při

¹⁶⁵ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 89–90.

¹⁶⁶ Pozn. Přípravovaný letecký den byl zrušen a termín zahájení výstavy byl posunut. I přes všechna negativa byla výstava slavnostně otevřena 11. 10. 1968 a zaznamenala u veřejnosti obrovský úspěch. Srov. VHU, *Historie leteckého muzea Kbely*, <http://www.vhu.cz/muzea/zakladni-informace-o-lm-kbely/historie-lm-kbely/>.

¹⁶⁷ J. RAJLICH, *Karel Janoušek...*, s. 268.

¹⁶⁸ V. ŠIKL, *Předčasná vzpoura?*, s. 97.

¹⁶⁹ MIHULE, Josef, *Vzlet zakázán: kapitola z historie československého letectví v šedesátých letech dvacátého století*. Cheb, 2015, s. 25. Pozn. V roce 1939 odešlo mnoho vojenských pilotů bojovat proti německým okupantům. V tomto ilegálním odchodu jim aktivně pomáhal SL RČS, za co bylo jeho předválečné vedení vězněno a členové předsednictva byli popraveni. Z rozhodnutí německých úřadů SL RČS v roce 1941 zanikl. Ke znovuobnovení činnosti došlo v roce 1945. Srov. J. MIHULE. *Vzlet...* s. 25.

pokusu o znovuoobnovení SL RČS.¹⁷⁰ Po druhé světové válce byl Fajtl tři roky jeho předsedou.¹⁷¹

Od poslední schůze výboru zrušeného Svazu letců RČS v roce 1951 uběhlo téměř sedmnáct let. K obnovení jeho činnosti došlo na zasedání 29. a 30. dubna 1968 v Měříně u Kamýka nad Vltavou. Na něm zástupci čs. vojenských letců projednali záležitosti týkající se jejich povolání, nedostatečné řešení sociálních otázek a slavnostně obnovili činnost Svazu letců RČS. Po skončení zasedání přípravný výbor SL RČS navázal spolupráci s MNO pro rehabilitaci a vyznamenání letců k 50. výročí čs. letectva, tzn. za období 1918–1968. Provedl také svoji registraci u ministerstva vnitra a zahájil přípravné práce ke svolání sjezdu. Sjezd se měl konat 14. a 15. září 1968 v rámci oslav 50 let čs. letectva. Události 21. srpna 1968 ukončily činnost přípravního výboru a zářijový sjezd se neuskutečnil. Svaz letců RČS musel znovu svoji činnost ukončit.¹⁷²

Jak uvádí ve své reminiscenci na obnovení činnosti Svazu letců RČS v dubnu 1968 Josef Mihule, první místopředseda zvoleného přípravního výboru, setkání v Měříně znamenalo velký pokrok po stránce organizační, ale také společenské a morální. SL RČS se dostával oficiálně do povědomí veřejnosti. Skutečností se stalo také to, co v předchozím období nebylo možné – jako hosté se shromáždění zúčastnili i veteráni RAF v čele s plukovníkem Fajtlem. Význam setkání podle Mihuleho byl nedocenitelný v tom: „...že si zde podaly ruce dvě generace letců. První z nich prošla vítěznou světovou válkou a skončila jako výsledek prohraného zápasu o tvář státu v umělém umlčení, v nové vynucené emigraci a v kriminálech; druhá získávala své zkušenosti od samého počátku v tiché úctě a obdivu k té první, k letcům, jejichž jména nesměla být dlouho ani nahlas vyslovována.“¹⁷³

Obsahová analýza textů a filmových děl umožnila nastínit obraz společenské rehabilitace bývalých letců RAF. Ukázala, že právě novinové články, vydané memoáry samotných aktérů, literární a zejména filmová díla se podstatným způsobem zasloužila o zvýšení společenského povědomí o „bývalých lidech“ a umožnila jejich společenskou rehabilitaci dovršenou v plné míře po pádu komunistického režimu v listopadu 1989.

¹⁷⁰ J. RAJLICH, *Generál Fajtl...*, s. 756.

¹⁷¹ Pozn. František Fajtl byl předsedou SL RČS v letech 1945–1948, od roku 1990 jedním z jeho čestných předsedů. Srov. BORO VAN, Václav. *Po zavátých stopách: historie Svazu letců ČR*. Praha, 1998, s. 145.

¹⁷² V. BORO VAN. *Po zavátých stopách...*, s. 149–151.

¹⁷³ J. MIHULE. *Vzlet...*, s. 46–47.

Závěr

Navzdory tomu, co čs. letectvo za 2. světové války na západní frontě vykonalo, uznání v Československu se po válce nedočkalo. Odborná způsobilost a válečné zásluhy bývalých čs. letců v RAF nebyly prioritními podmínkami pro zastávání pozic ve strukturách poválečné armády. Z budování poválečné československé armády vč. letectva se již před koncem války dalo predikovat, jakým směrem se bude další vývoj ubírat. Část bývalých letců i z těchto důvodů se rozhodla demobilizovat nebo odejít z republiky buď legální, nebo nelegální cestou. Ti, kteří v armádě zůstali, po únoru 1948 byli nuceni odejít, byli perzekvováni ze strany OBZ a StB, vězněni, přišli o své společenské a profesní uplatnění. Proces navrácení společenského statusu bývalých letců RAF se stal tématem diplomové práce.

Vzhledem k přetrvávajícímu zájmu spíše o profesní rehabilitace, které mohly být realizovány až po změně politického režimu v Československu po listopadu 1989, může tato práce doplnit a zkompletovat rehabilitaci bývalých čs. letců RAF. Studovaná problematika jistě není kompletně vytěžena. Ke studiu se nabízí například téma památečních míst k uctění bývalých čs. letců RAF, která vznikla po roce 1989. Na absenci památníků upozornil například ve svém článku František Fajtl po svém návratu z Velké Británie v roce 1969.

Cílem diplomové práce bylo popsat změnu společenského statusu československých letců, kteří sloužili v 2. světové válce v RAF, v Československu v šedesátých letech 20. století, která vedla k jejich společenské rehabilitaci. Aby bylo naplněno dosažení hlavního cíle, bylo třeba naplnit tři dílčí cíle.

Prvním dílčím cílem bylo popsat souvislosti a příčiny, které vedly k perzekuci československých letců, kteří sloužili v 2. světové válce v RAF, v Československu v padesátých letech. Studium odborných textů a monografií o bývalých čs. letcích RAF a studiem dobových souvislostí bylo zjištěno, jak došlo k perzekucím a které instituce na nich měly nejvyšší podíl. V důsledku politického směřování Československa, kdy byl akcentován přechod na sovětský model vojenské doktríny, nebylo pro bývalé příslušníky RAF v poválečné armádě místo. Neoddiskutovatelným faktem je, že na perzekuci bývalých čs. letců RAF se v největší míře podílelo OBZ pod velením Bedřicha Reicina. Bývalí čs. letci RAF byli zařazeni do skupiny tzv. bývalých lidí, jejich stigmatizace byla započata. Byli vězněni, po propuštění z vězení jen obtížně hledali práci. Studium literatury bylo potvrzeno, že záznamy v jejich kádrových posudcích znamenaly jistou degradaci a neodpovídající pracovní zařazení.

Druhým dílčím cílem bylo zmapovat, jak probíhaly vojenské rehabilitace a proč probíhaly jiným způsobem a později než stranické rehabilitace. Spouštěcím impulzem byla prezidentská amnestie v roce 1960, kdy byli z vězení propuštěni rovněž bývalí čs. letci RAF. Na základě studovaných monografií a odborných textů byl popsán průběh vojenských rehabilitací v letech 1963 až 1965. Jak vyplývá ze zjištění, do konce roku 1965 se rehabilitace dotkla minimálně 130 bývalých příslušníků RAF. V rámci rehabilitací došlo k přehodnocení a následně změně nebo zrušení rozsudků, a tím alespoň k částečnému odčinění křivd. Jak je z textů patrné, pokračování a změna u armádních rehabilitací mohla přijít až v lednu 1968, kdy nastala možnost skutečně masových rehabilitací v armádě, a především po přijetí Zákona číslo 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci. Rehabilitace byly předčasně ukončeny srpnovou invazí a s nástupem normalizace.

Třetím dílčím cílem bylo popsat, co vedlo a co přispělo ke společenské rehabilitaci bývalých československých letců RAF v Československu v šedesátých letech. S politickými změnami na začátku šedesátých let se začaly v denním tisku poprvé od února 1948 objevovat texty o čs. letcích RAF. Impulsem byl zejména článek spisovatele Ladislava Mňačka z června 1963 o tragédii člověka, jenž se v očích totalitní společnosti provinil tím, že létal v Anglii a důsledky tohoto činu ho negativně provázely v celém dalším životě. Následovaly články bývalých čs. letců RAF, například Fajtla, Šikla, Husmanna nebo Louckého. Na základě studia textů je prokazatelné, že novináři a historikové poukazovali na perzekuce a na rehabilitační procesy bývalých letců RAF (například generála Janouška) a připomínali jejich historický význam při uznání čs. exilové vlády a zásluhy během 2. světové války. V době, kdy informace se mezi širokou veřejností dostávaly prostřednictvím denního tisku, tištěných periodik, knih nebo televize, bylo důležité, že zprávy o nich byly v masových médiích uveřejňovány. Texty byly uveřejňovány jak na republikové, tak na regionální úrovni. V šedesátých letech kvůli značné čtenářské oblibě vyšly několikrát knihy *Nebeští jezdci* (1964, 1964, 1967 a 1969) a *Sestřelen!* (1968 a 1969). Kniha *Nebeští jezdci* sloužila jako předloha pro natočení stejnojmenného filmu.

V třetí kapitole autorka záměrně použila v textu kvůli autentičnosti více přímých citací z uveřejněných článků a knih. Vzpomínky bývalých čs. letců RAF a osobní zkušenosti vykreslují jejich prožitky, názory, pocity a vnímání doby, která byla vůči nim neprávem tvrdá až nelidská. Z textů z počátku šedesátých let lze vnímat jejich vyjadřování z počátku jako zdrženlivé, a vzhledem k době až opatrné. Postupně v druhé polovině šedesátých let lze v obsahu textů spatřit důraz uvést skutečnosti na pravou míru. Zároveň je patrné odhodlání připomenout společnosti jejich opomíjenou roli v 2. světové válce.

Dosažením třech dílčích dílů došlo k naplnění hlavního cílu diplomové práce. Při průzkumu problematiky společenské rehabilitace čs. letců RAF v šedesátých letech 20. století byl definován proces od jejich stigmatizace v padesátých letech až po opětovné získání společenského statusu v šedesátých letech. Na základě studovaných textů autorka dospěla k závěrům, že ke společenské rehabilitaci bývalých čs. letců RAF došlo zejména prostřednictvím dobového tisku, literární a filmové tvorby a vlivem iniciativ bývalých příslušníků RAF.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Tištěné prameny

Dobový tisk

Hlas revoluce 1968

Jiskra Rychnovska 1969

Křídla vlasti 1964

Kultúrny život 1963

Květy 1969

Letectví + kosmonautika 1967–1968

Literární noviny 1963

Pochodeň 1968

Svobodné slovo 1968

Večerní Praha 1968

Zápisník 1968

Zemědělské noviny 1968

Paměti

BENEŠ, Edvard – HAUNER Milan. *Paměti*. Praha: Academia, 2008.

BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007.

BUFKA, Vilém. *Bombardér T-2990 se odmlčel*. Praha: Svoboda, 1966.

FAJTL, František. *Sestřelen!*. 2. přepracované vydání. Praha: Naše vojsko, 1968.

JÁNSKÝ, Filip. *Nebeští jezdci*. Praha: Československý spisovatel, 1964.

KOČMAN, Vincenc. *Boj bez slávy*. Brno: Krajské nakladatelství, 1962.

ŠIKL, Václav. *Předčasná vzpoura?*. Praha: Naše vojsko, 1992.

Ostatní

MERTL, Pavel. Film: *Čas křídel*. 1966.

POLÁK, Jindřich. Film: *Nebeští jezdci*. 1968.

RŮŽIČKA, Milan. Film: *Na tý louce zelený*. 1968.

SEQUENS, Jiří. Film: *Atentát*. 1964.

Literatura

- BOROVAN, Václav. *Po zavátých stopách: historie Svazu letců ČR*. Praha: Impuls, 1998.
- BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929–1989*. Praha: Academia, 2007.
- BROD, Toman – ČEJKA, Eduard. *Na západní frontě: historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 1963.
- BROD, Toman – ČEJKA, Eduard. *Na západní frontě: historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války*. 2. přeprac. vyd. Praha: Naše vojsko, 1965.
- ČEJKA, Eduard. *Zlomená křídla*. Praha: Naše vojsko, 1968.
- FIDLER, Jiří – RAJLICH, Jiří. *Soumrak králů vzduchu*. Praha: Ares, 2000.
- HANZLÍK, František. *Bez milosti a slitování: B. Reicin fanatik rudého teroru*. Praha: Ostrov, 2011.
- HURT, Zdeněk. *Češi a Slováci v RAF: ze druhé světové války*. Brno: Computer Press, 2005.
- KUDRNA, Ladislav. *Jeden ze zapomenutých mužů: plukovník letectva Petr Uruba, pilot 311. československé bombardovací perutě, jako průvodce "krátkým" 20. stoletím*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008.
- KUDRNA, Ladislav. *Odhodláni bojovat: vlastenectví československých letců v průběhu druhé světové války na pozadí válečných a politických událostí*. Praha: Naše vojsko, 2010.
- KUDRNA, Ladislav. *Příběh jedné knihy*. Paměť a dějiny, 2010/03, s. 26–41, dostupné online (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1003/026-041.pdf>), [citováno k 5. 2. 2020].
- KUDRNA, Ladislav. *Vojenské obranné zpravodajství (1945–1950)*. Paměť a dějiny, 2008/01, s. 76–89, dostupné online (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-76-89.pdf>), [citováno k 31. 1. 2020].
- KUDRNA, Ladislav. *We fight to rebuild: podíl letců na uznání exilové vlády*. Paměť a dějiny, 2014/02, s. 3–12, dostupné online (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1402/003-012.pdf>), [citováno k 10. 2. 2020].

MIHULE, Josef. *Vzlet zakázán: kapitola z historie československého letectví v šedesátých letech dvacátého století*. Cheb: Svět křídel, 2015.

PENÍŽKOVÁ, Xenie – PTÁČNIKOVÁ, Světlana. *Českoslovenští letci působící za druhé světové války v RAF ve fondech Archivu bezpečnostních složek MV ČR (1. část)*. Sborník archivu bezpečnostních služeb, 2007/05, s. 297–322, dostupné online (<https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/sbornik5.pdf>), [citováno k 7. 3. 2020].

PLACHÝ, Jiří. *Horší než doba války--: osudy parašutistů z Velké Británie v poúnorovém Československu*. Cheb: Svět křídel, 2014.

RAJLICH, Jiří – MAJTENYI, David. *Jan Ferák a ti druzí: českoslovenští letci, interbrigadisté a letouny v občanské válce ve Španělsku 1936–1939*. Cheb: Svět křídel, 2012.

RAJLICH, Jiří. *Karel Janoušek: jediný československý maršál*. Vydání druhé. Brno: Jota, 2016.

RAJLICH, Jiří a Jitka REŽNÁ. *Generál Fajtl: slovem historika, rodiny a objektivem fotografů*. Cheb: Svět křídel, 2012.

ROKOSKÝ, Jaroslav. *Amnestie 1960*. Paměť a dějiny, 2011/01, s. 36–54, dostupné online (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1101/036-054.pdf>), [citováno k 5. 7. 2020].

ŠMIDRKAL, Václav. *Armáda a stříbrné plátno: Československý armádní film 1951–1999*. Praha: Naše vojsko, 2009.

ŠOREL, Václav – KOCIÁN Michal. *Generál Fajtl: unikátní pocta československému hrdinovi*. Praha: XYZ, 2013.

VÁCLAVÍK, Karel. *Praktický slovník cizích slov*. Praha: XYZ, 2011.

VEBER, Václav. *O rehabilitacích a o tom, co s nimi souvisí*. Securitas Imperii. 2012/03, s. 10–29, dostupné online (<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no16/008-029.pdf>), [citováno k 15. 6. 2020].

Internetové zdroje

BATTLE OF BRITAIN MEMORIAL BOOK. Westminster Abbey. *Czech Aircrew*. Copyright: Dean and Chapter of Westminster, London, dostupné online

(https://mail.centrum.cz/download.php?msg_id=000000004571003acdcc053c73a2&idx=1.2&filename=Battle%20of%20Britain%20roll%20Czech%20aircrew%20Westminster%20Abbey%20copyright.jpg&r=32.71954147381856), [citováno k 11. 11. 2021].

BATTLE OF BRITAIN MEMORIAL BOOK. Westminster Abbey. *Czech Bomber Pilots 311 Sqd*. Copyright: Dean and Chapter of Westminster, London, dostupné online

(https://mail.centrum.cz/download.php?msg_id=000000004571003acdcc053c73a2&idx=1.4&filename=Battle%20of%20Britian%20roll%20Czech%20Bomber%20pilots%20311%20Sqd%20Westminster%20Abbey%20copyright.jpg&r=54.182976058590704), [citováno k 11. 11. 2021].

BATTLE OF BRITAIN MEMORIAL BOOK. Westminster Abbey. *Czech Fighter Pilots*. Copyright: Dean and Chapter of Westminster, London, dostupné online

(https://mail.centrum.cz/download.php?msg_id=000000004571003acdcc053c73a2&idx=1.3&filename=Battle%20of%20Britain%20roll%20Czech%20Fighter%20pilots%20Westminster%20Abbey%20copyright.jpg&r=40.95933935065713), [citováno k 11. 11. 2021].

KLUB VOJENSKÉ HISTORIE 276th sqdn. (reenacted) RAF, z. s. *Knih. Nebeští jezdci*. 2018, dostupné online

(<http://jezdci.valka.cz/kniha-nebesti-jezdci>), [citováno k 25. 8. 2020].

NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. Filmový přehled. Databáze. *Atentát*. NFA 2018, dostupné online

(<https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396609/atentat>), [citováno k 6. 8. 2020].

NÁRODNÍ FILMOVÝ ARCHIV. Filmový přehled. Databáze. *Nebeští jezdci*. NFA 2018, dostupné online

(<https://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396787/nebesti-jezdci>), [citováno k 25. 7. 2020].

ŠACH, Jan. Vojenský historický ústav Praha. Aktuality. *Vojenské cvičení ŠUMAVA, předzvěst konce Pražského jara '68*. VHÚ, 4. 8. 2014, dostupné online

(<http://www.vhu.cz/vojenske-cviceni-sumava-predzvest-konce-prazskeho-jara-68/>), [citováno k 25. 1. 2021].

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA. Exponáty dne – tematická sbírka. Filmotéka a filmové technologie. *Film „Na tý louce zelený“*. VHÚ 2020, dostupné online (<http://www.vhu.cz/exhibit/film-na-ty-louce-zeleny/>), [citováno k 20. 3. 2021].

VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA. *Historie Leteckého muzea Kbely*. VHÚ 2020, dostupné online (<http://www.vhu.cz/muzea/zakladni-informace-o-lm-kbely/historie-lm-kbely/>), [citováno k 15. 3. 2021].

4. Přílohy

4.1. Seznam obrázků

Obrázek 1: Odznak 310. čs. stíhací perutě a odznak 311. čs. bombardovací perutě.....	63
Obrázek 2: Odznak 312. čs. stíhací perutě a odznak 313. čs. stíhací perutě	63
Obrázek 3: Generál Karel Janoušek v roce 1968	64
Obrázek 4: Padlí čs. piloti stíhacích perutí v bitvě o Británii	64
Obrázek 5: Padlí piloti 311. čs. bombardovací perutě v bitvě o Británii	65
Obrázek 6: Padlí čs. příslušníci osádek v bitvě o Británii.....	65
Obrázek 7: Řád Bílého lva III. třídy udělený generálu Bočkovi v roce 2010.....	66
Obrázek 8: Osvědčení o vojenské službě Emila Bočka v RAF	67
Obrázek 9: Osvědčení MNO z roku 1949 o účasti Emila Bočka v čs. armádě v zahraničí	69
Obrázek 10: Setkání s britskou královnou Alžbětou II. během její návštěvy České republiky v roce 1996.....	71
Obrázek 11: Setkání autorky s generálem Bočkem 30. července 2017 v Brně.....	72

4.2. Seznam použitých zkratek

čs.	československý
ČSA	Československé aerolinie
Kčs	koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
MNO	Ministerstvo národní obrany
OBZ	obranné zpravodajství
OSN	Organizace spojených národů
RAF	Royal Air Force
SL RČS	Svaz letců republiky Československé
SNP	Slovenské národní povstání
SPB	Svaz protifašistických bojovníků
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
SZV	Sdružení zahraničních vojáků
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VHÚ	Vojenský historický ústav

Obrázek 1: Odznak 310. čs. stíhací perutě a odznak 311. čs. bombardovací perutě

Muzeum RAF Hendon, Londýn

Zdroj: Archiv autorky

Obrázek 2: Odznak 312. čs. stíhací perutě a odznak 313. čs. stíhací perutě

Muzeum RAF Hendon, Londýn

Zdroj: Archiv autorky

Obrázek 3: Generál Karel Janoušek v roce 1968

Zdroj: Hlas revoluce, 19. 4. 1968/8, s. 3

**CZECHOSLOVAKIAN
PILOTS**

Rank	NAME	Unit	Date of Death
SERGEANT	Frantisek, Josef *****	303 Squadron	KILLED 8. 10. 40
PILOT OFFICER	Fechtner, Emil *****	310 Squadron	KILLED 29. 10. 40
PILOT OFFICER	Goth, Vilem *****	510 Squadron	KILLED 25. 10. 40
SERGEANT	Hlavac, Jaroslav *****	56 Squadron	KILLED 10. 10. 40
SERGEANT	Horsky, Vladimír *****	258 Squadron	MISSING 26. 9. 40 Death since presumed
SERGEANT	Marck, Frantisek *****	310 Squadron	KILLED 14. 9. 40
PILOT OFFICER	Sterbacek, Jaroslav *****	310 Squadron	MISSING 31. 8. 40 Death since presumed

Obrázek 4: Padlí čs. piloti stíhacích perutí v bitvě o Británii

Zdroj: Battle of Britain Memorial Book, Czech Fighter Pilots, Westminster Abbey

CZECHOSLOVAKIAN PILOTS

Rank	NAME	Unit	Date of Death
PILOT OFFICER	Banda Bohumil *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
SERGEANT	Pang Karel *****	311 Squadron	KILLED 17-10-40
SERGEANT	Tasovsky Oldrich *****	311 Squadron	KILLED 17-10-40
SQUADRON LEADER	Vesely Jan *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
SERGEANT	Zapletal Frantisek **	311 Squadron	KILLED 16-10-40

Obrázek 5: Padlí piloti 311. čs. bombardovací perutě v bitvě o Británii

Zdroj: Battle of Britain Memorial Book, Czech Bomber Pilots 311 Sqd., Westminster Abbey

OTHER AIRCREW

Rank	NAME	Unit	Date of Death
SERGEANT	Albrecht Josef *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
PILOT OFFICER	Jarosek Hubert *****		
	***** Zdenek *	311 Squadron	KILLED 16-10-40
SERGEANT	Jirsak Otto *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
SERGEANT	Kliment Karel *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
SERGEANT	Kunka Karel *****	311 Squadron	KILLED 26-9-40
PILOT OFFICER	Matousek Jaroslav *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
PILOT OFFICER	Slaby Jaroslav *****	311 Squadron	KILLED 16-10-40
PILOT OFFICER	Vejrazka Miloslav *****		
	Ervin **	311 Squadron	KILLED 17-10-40

Obrázek 6: Padlí čs. příslušníci osádek v bitvě o Británii

Zdroj: Battle of Britain Memorial Book, Czech Aircrew, Westminster Abbey

4.3. Rozhovor s generálem Emilem Bočkem

Emil Boček se narodil 25. února 1923 v Tuřanech, které jsou součástí Brna. V době zpracování této diplomové práce byl Emil Boček posledním žijícím stíhacím pilotem čs. letectva v RAF. V rámci rezortních rehabilitací po roce 1989 byl povýšen do hodnosti generála Armády České republiky ve výslužbě. Prezident Václav Klaus generála Bočka 28. října 2010 vyznamenal Řádem Bílého lva III. třídy za mimořádné zásluhy o obranu a bezpečnost státu a vynikající bojovou činnost. Je držitelem mnoha dalších vyznamenání a ocenění.

Obrázek 7: Řád Bílého lva III. třídy udělený generálu Bočkovi v roce 2010

Zdroj: Archiv autorky

Dne 30. července 2017 generál Emil Boček poskytl autorce diplomové práce rozhovor, který se uskutečnil v Brně u něj doma. Rozhovor proběhl v odpoledních hodinách a trval čtyři hodiny. Nahrávku rozhovoru pořídila autorka diplomové práce.

Po téměř osmdesáti letech bylo obdivuhodné, jak živě si vzpomínal na každý i nepatrný detail své cesty z protektorátu do Velké Británie, popisoval své zážitky, působení v RAF nejdříve jako mechanik, později po náročném výcviku jako letec, až po návrat

do osvobozené vlasti. Jako ani ne sedmnáctiletý mladý muž po vánocích 1939 se odhodlal se svým kamarádem Bořivojem Sedlákem na cestu za hranice vlasti bojovat za osvobození Československa. Po několikátýdenním putování přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii, Řecko, Turecko, Sýrii a Libanon se v dubnu 1940 dostal do francouzského přístavu Marseille. Jako voják čs. zahraniční armády po zkráceném základním výcviku a kursu pro telefonisty odjel na frontu. Po kapitulaci Francie dostal na výběr – zůstat ve Francii nebo pokračovat v boji. Rozhodl se pokračovat v boji a v červenci 1940 spolu s dalšími příslušníky čs. zahraniční armády připlul do britského Liverpoolu.

R.A.F. FORM 1394

ROYAL AIR FORCE

BRIEF STATEMENT OF SERVICE AND CERTIFICATE OF DISCHARGE OF

SURNAME BOČEK OFFICIAL No. 787719

CHRISTIAN NAMES Emil

Date of enlistment 21st September, 1940 Date of discharge 13th August, 1945 Rank on discharge Temporary Flight Sergeant

(a) Date reported for regular service 21st September, 1940

(b) Branch of Air Force in which enlisted R.A.F. V.R. R.A.F. trade on discharge Pilot

(c) Cause of discharge "On Termination of Engagement"

(d) General character (i) during service V.G. (ii) on discharge V.G.

(e) Degree of trade proficiency:—A SAT. B SAT.

(f) Medals, Claps, Decorations, Mentions in Despatches, Special Commendations, etc.

DESCRIPTION OF ABOVE-NAMED AIRMAN/AIRWOMAN ON DISCHARGE

Date of birth 25th February, 1922 Marks or scars

Height 5 ft. 10 ins.

Complexion

Colour of eyes

Colour of hair

Airman's or airwoman's signature

(g) Brief statement of any special aptitudes or qualities or any special types of employment for which recommended:—

This Flight Sergeant's conduct during his service with the R.A.F.V.R. /Czechoslovak Section/ has always been Very Good and his trade qualifications are satisfactory.

Unit Date Stamp

(Signed) J. [Signature] Flight Lieutenant, Officer Commanding, Czechoslovak Depot, Royal Air Force, Cosford.

Attention is directed to Notes (a) to (g) on reverse.

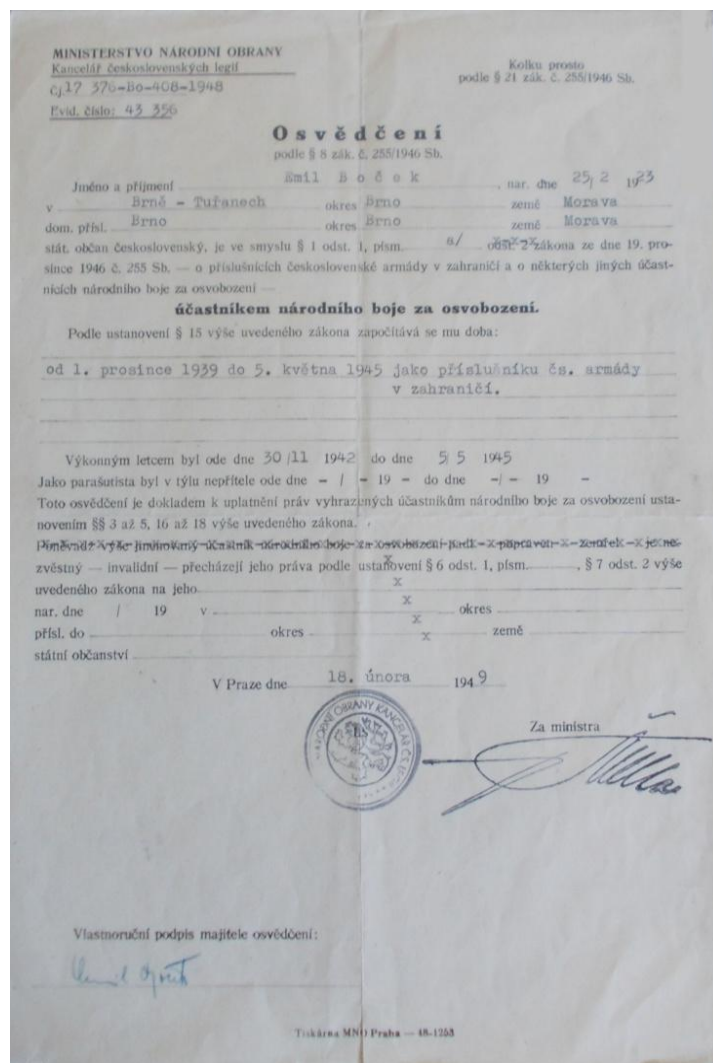
Obrázek 8: Osvědčení o vojenské službě Emila Bočka v RAF

Zdroj: Archiv autorky

Během bitvy o Británii byl přijat do Dobrovolnické zálohy RAF. Pan Boček zmínil, jak se s Bořivojem přihlásili do kurzu pro mechaniky. Bořivoj, ač měl ještě doma před vyučením za mechanika, zkoušky neudělal. On v nich obstál jako šestý z padesáti a byl přijat

do dvouměsíčního navazujícího kurzu, kde získal kvalifikaci mechaniky I. třídy. Během kurzu na letecké základně RAF v Hednesfordu základnu několikrát navštívil i prezident Beneš a ministr zahraničních věcí Jan Masaryk. V únoru 1941 pan Boček absolvoval kurz leteckých mechaniků a v dubnu 1941 byl přemístěn jako mechanik-drakař k 312. čs. stíhací peruti RAF. V této době, kdy sloužil u pozemního personálu, se několikrát hlásil k leteckému výcviku. Po složení příslušných zkoušek se v lednu 1943 stal frekventantem leteckého výcviku. V létě 1943 odplul na palubě britské lodi do Kanady, kde absolvoval pilotní výcvikovou školu. Po úspěšném absolvování kurzu se z Kanady vrátil v březnu 1944 do Velké Británie. Pan Boček popsal i havárii, kdy v srpnu 1944 přistál bez motoru na louce s letadlem Spitfire. Po následné prohlídce mechanici zjistili, že z motoru vyletělo těsnění. Následující den letěl s jiným letadlem, opakovala se stejná závada. Jak řekl, během dvou dní se podruhé narodil. V říjnu 1944 se jeho dvouletý výcvik uzavřel a čekalo ho operační nasazení – stal pilotem 310. čs. stíhací peruti RAF. Patřil mezi nejmladší čs. letce RAF. Jako operační letec celkem vykonal 29 bojových startů. Svůj první operační let vykonal symbolicky 28. října 1944. V té době měli spojenečtí letci převahu nad německou luftwaffe a vzdušné souboje nebyly tak časté. Společně s ostatními letci z 310. čs. peruti létal nad Nizozemskem, Belgií a Německem jako doprovod bombardérů. Jak Emil Boček vzpomíná, jeho poslední operační let proběhl 18. dubna 1945, kdy doprovázeli letadla Lancaster, které bombardovaly německou ponorkovou základnu na ostrově Helgoland. Jednalo se o jeho dvacátý šestý let na nepřátelské území.

Stejně jako další Čechoslováci v RAF i on věřil, že bude moci aktivně pomoci osvobození Československa a Pražskému povstání. Poslouchali pražský rozhlas, chtěli vědět, co se v republice dělo. S lítostí konstatoval, že navzdory vyhlášené pohotovosti 6. května, připravenosti 312. peruti k odletu do osvobozené Plzně, kdy dokonce na letadla přimalovali československé znaky, se odlet oddaloval, až se nakonec neuskutečnil. Spojenecké vrchní velení akci odvolalo kvůli dohodnuté demarkační linii. Konec války Emila Bočka zastihl na letecké základně Manston, odkud se v srpnu 1945 vrátil do Československa. Krátce po válce se v roce 1946 rozhodl demobilizovat.

Obrázek 9: Osvědčení MNO z roku 1949 o účasti Emila Bočka v čs. armádě v zahraničí

Zdroj: Archiv autorky

Převážná část rozhovoru byla věnována působení Emila Bočka v RAF. Autorka vnímala jeho zanícené vyprávění jako o podstatné životní etapě, na kterou byl hrdý a kterou si stále živě pamatoval. Poválečné období a šedesátá léta zhodnotil ze svého pohledu následovně, kdy odpovídal na otázky autorky:

Chtěl jste po válce odejít do armády nebo jste měl i jiné varianty?

Generál Boček: *S jedním kamarádem jsme uvažovali, že bychom šli létat k Baťovi. Byla tam ale podmínka demobilizovat ještě v Anglii. Nebo jsme plánovali odjet do Nizozemské Indie. Bořivoj mne přemlouval, abych šel pracovat k němu do Brna. Dostal tam do národní správy autoopravnu. Z armády mne však nechtěli pustit. Měl jsem tam známého, který pocházel z vedlejší vesnice, a požádal jsem ho, ať mi to zařídí. Od 1. března 1946 jsem demobilizoval a skončil jako rotmistr letectva v záloze.*

Rozhodování asi nelehké. Takže po odchodu z armády jste nastoupil do práce?

Generál Boček: *Začal jsem pracovat ve firmě Kuhnert & spol. v Brně. Tím, že jsem více než dva roky dělal v zahraniční armádě mechanika, dostal jsem do výučního listu dispenz a mohl začít pracovat jako živnostník. Byli jsme celkem tři společníci – já, Bořivoj Sedlák a Robert Janka. S Bořivojem jsem se po čase nepohodl. Se mnou odešel i Robert. Zařídil jsem si živnostenský list a s Robertem jsme si otevřeli správárnu motocyklů.*

Jako bývalý západní letec byl jste po demobilizaci v hledáčku StB?

Generál Boček: *Vzpomínám si, že hned po měsíci, co jsme otevřeli, měli jsme zákazníky z brněnské StB. Že prý potřebují spravit šest motocyklů. Hned jsem věděl, že jsou to estébáci. Tak jsem na jednoho z nich, co se vybavoval s kolegy z dílny, schválně zavola: „Pane estébé, na koho to napíšeme?“ Vyskočil, jako by ho něčím bodli. Myslím, že od té doby nás měli pod kontrolou. Pak po únoru 1948 přišli za námi do dílny soudruzi, prý abychom se zapojili do socialistického sektoru. Dvakrát jsem je vyhodil. Potřetí už přitvrdili. Naznačili, že by mne mohli zavřít, že jsem západák a samostatný podnikatel. Bylo to v roce 1951. Tak jsme se společně rozhodli, že budeme muset vstoupit do Mototechny. Když jsem skončil šichtu v Mototechně, po večerech jsem pracoval v dílně. Dělal jsem si věci pro sebe nebo pro známé, abych si trochu přilepšil a finančně zabezpečil rodinu. Chvilku jsem měl klid. Za nějakou dobu si mne předvolali do Komárova. Musel jsem vypočítat, co všechno v dílně mám. Roberta, jako mého nadřízeného se ptali, jaký jsem pracovník – v posledním roce jsem byl vyhodnocený jako nejlepší opravář Jihomoravského kraje. Soudruzi stejně trvali na tom, že dílnu musím do konce měsíce vyklidit. Tak jsem dílnu předal a tím to skončilo.*

Zasáhly vás nějakým způsobem perzekuce v padesátých letech, tak jako vaše spolubojovníky, kteří po válce zůstali v armádě? Setkával jste se s kamarády z Anglie, byl jste s někým v kontaktu?

Generál Boček: *Měl jsem asi štěstí. Z toho, že jsem byl na Západě, nějaké velké potíže jsem nikdy neměl. O politiku jsem se nezajímal. Jak to v únoru 1948 převzali soudruzi, věděl jsem, že to bude špatné. Před Únorem jsem se s kamarády z války normálně stýkal. Po roce 1948 bylo třeba přerušit písemné styky s těmi, co zůstali v Anglii. Pak už bylo lepší raději nikam nechodit. Například Honzu Prokopa, mého bývalého velitele z hangáru od 312. peruti, chytli na hranicích při útěku a měl dostat trest smrti. Odseděl si skoro sedmnáct let v těch nejtěžších kriminálech. Když ho pustili, to už bylo v době, kdy jsme se mohli stýkat, tak jsem ho jednou potkal na britské ambasádě. On byl hodně zbožný člověk, což mu asi pomohlo to přežít. Honza sloužil u letectva už ve Francii jako zbrojíř. Během nečekaného německého náletu na francouzské letiště skočil ke kulometu a sundal Dornier. Francouzský velitel mu*

ihned na místě udělil válečné vyznamenání. Doma si v kriminálech odseděl nejdéle ze všech československých příslušníků RAF.

V Mototechně jste zůstal nebo jste pracoval i jinde? Měl jste nějaké negativní zkušenosti s komunistickou mocí?

Generál Boček: *Tam jsem dělal do roku 1957. Pak mne kamarád přemluvil, abych šel pracovat jako soustružník do Ústavu přístrojové techniky Československé akademie věd v Brně. Tam jsem dělal až do roku 1983. To mi bylo šedesát let. Posledních pět let už jako důchodce. Jako zahraniční voják jsem měl nárok na penzi už v padesáti pěti letech. Pár dní před tím, než jsem měl v ústavu definitivně skončit, měl jsem nedorozumění s předsedou dílenské organizace KSČ. Nic vážného to nebylo. V pátek jsem odevzdal věci a v pondělí jsem nastoupil v Drukovu, kde tenkrát pracoval můj nejmladší bratr Jirka. V Drukovu jsem dělal pět let až do roku 1988. Od té doby nedělám nic a nemám na nic čas. Jsem v důchodu a pořád někde jezdím.*

Obrázek 10: Setkání s britskou královnou Alžbětou II. během její návštěvy České republiky v roce 1996.

Zdroj: Archiv autorky

Rozhovor s panem generálem Bočkem byl nesmírně zajímavý a poutavý. Za těch několik hodin shrnul podstatnou část svého života od roku 1939 až po současnost. Jak několikrát podotknul, nemá na nic čas a často někam jezdí. Zúčastňuje se mnoha armádních akcí nebo pietních vzpomínek. Autorce diplomové práce poskytl k vyfotografování několik osobních dokumentů a fotografií, které směla s jeho laskavým svolením použít v této diplomové práci.

Obrázek 11: Setkání autorky s generálem Bočkem 30. července 2017 v Brně

Zdroj: Archiv autorky